

Kézi Erzsébet

Pedagógiai modernizációs kísérlet a két világháború
között

(A sárospataki angol nyelvoktatás)

Témavezető: dr. Brezsnay László
habilitált docens

Tartalomjegyzék

A) Bevezetés

I. Nyelvoktatás és politika a két világháború között Közép-Európában

A két világháború között Közép-Európában az Osztrák-Magyar Monarchia széthullásával független kis politikai egységet alkotó államok jöttek létre, amelyek közül több nem képezett nemzetállami egységet, így mind az országon belül, mind pedig ezen országok nemzetközi kapcsolatában fontos szerepet játszott a nyelvek kérdése. Ausztria, Lengyelország, Magyarország nemzetállami kereteket alkotott, mivel lakosságának nagyobb hányada az országot vezető nemzet tagjaiból került ki. Ugyanez nem állítható Csehszlovákiáról, Romániáról és Jugoszláviáról. Ezen utóbbi három államban a belső nyelvhasználat kérdése is problémát jelentett, mivel több nemzetiség együttélését kellett megoldani. Színesítette a képet az a tény, hogy Ausztria és Magyarország is alapvetően német politikai és kulturális hatás alatt állt, ezzel szemben Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia a kisantant részeként a francia expanziós törekvések középpontjába került.

Azt kell feltételeznünk, hogy ez a politikai kötődés nagyban befolyásolta az iskolai nyelvoktatást is.

Ennek kapcsán azonban meg kell vizsgálnunk azokat az előzményeket, amelyek az iskolai nyelvoktatásra a két világháború között hatással voltak.

A középkorban iskolai keretben a **latin nyelvet** oktatták. Ennek hagyományai a kolostori iskoláig nyúlnak vissza. A latin nyelv oktatásának nagy előnye az volt, hogy nemzeti szempontból semlegesnek tartották. A latin volt a tudomány és a diplomácia nyelve is. A 14-15. században még nem holt nyelv, mivel az oktatás nyelve, tehát a művelt ember társalgásra is használhatta. A gazdasági élet azonban már ekkor is megkívánta, hogy a szomszédos népek kommunikációja minél zavartalanabb legyen, így a latin mellett a szomszédos népek nyelvének ismerete is egyre nagyobb szerepet kapott. A 17–18. században a latin helyett a francia vált a diplomácia nyelvévé. Az aktív **francia** katonai és diplomáciai tevékenység, valamint a kulturális kapcsolatok indukálták a francia nyelv tanulását. **Németországban** a Napóleontól elszenvedett 1806-os vere-

ség után a francia nyelv iránti rokonszenv csökkent és ez a francia nyelv oktatásának visszaszorulásával járt együtt (A. Mannzmann, 1983). Ugyancsak visszavetette a francia nyelv oktatását Németországban az első világháború. Még azt is el akarták érni, hogy nyilvános iskolákban ne legyen oktatható a francia nyelv. Ennek ellenére Poroszország 1931-ben kinyilvánította, hogy iskoláiban a francia az első oktatandó idegen nyelv.

A francia nyelv a Weimari Köztársaság idején Németország két harmad részén előnyre tett szert az angollal szemben. 1933 után azonban előretört az angol tanítása. Az 1938-ban létrehozott német Oberschule az angol nyelvet vezette be első, a latint második idegen nyelvként. Ez az egyik legszembetűnőbb példája a politikai változások nyelvoktatásra gyakorolt hatásának.

Németországban az angol nyelv oktatásának is voltak hagyományai. A 18. századtól elsősorban a protestáns területeken terjedt, ahol a pietisták az angol teológiai és filozófiai irodalom iránt érdeklődtek (Mannzmann, 1983, 65). A 19. században először fakultatív tantárgyként vezették be az angolt, de nem a gimnáziumokban, hanem a gyakorlatias foglalkozásokra felkészítő reáliskolában. Az 1882-ben bevezetett felsőreálban már 6 évig tanították az angol nyelvet.

A 19. század második felében a kialakuló brit birodalom sokkal jelentősebb hatalmi tényező lett, mint a szomszédos Franciaország. A gazdasági és politikai változások a nyelvoktatás módszerét is megváltoztatták. Egyre fontosabb lett a beszélt nyelv oktatása és azon készségek fejlesztése, amelyek a tanuló szóbeli kifejezőképességét javították.

1921-ben mind a külügy, valamint a belügyminisztérium és a birodalmi oktatási bizottság véleményét is kikérték, amely testületek az angol nyelv tanítása mellett foglaltak állást. Mint ahogyan már leírtuk, Poroszország első idegen nyelvként a franciát jelölte meg 1931-ben, ami azt jelentette, hogy először ezt a nyelvet oktatták. Hamarosan mégis az oktatás folyamatába később belépő angol vált főnyelvvé a nagyobb óraszám miatt.

Feltételezhető, hogy a francia nyelv csupán a gimnáziumban kapott lendítőerőt a latin oktatása miatt, a latint nem tanító iskolatípusokban az angol nyelv oktatása a némettel való nagyobb nyelvészeti hasonlóság következtében komolyabb sikerélményhez juttatta a tanulókat, mint a francia nyelvvel való foglalkozás.

Németország **Ausztriára** gyakorolt hatása elsősorban a közös nyelv miatt, de a földrajzi helyzetből fakadóan is tagadhatatlan. Mivel tárgyunk szempontjából ez most nem fontos, nem akarjuk elemezni az egy nyelv két nemzet, vagy legalább is két politikai egység problematikáját. A 19. században a szász és porosz kulturális fölény tagadhatatlan, gondoljunk csak Goethe és Hegel korszakot meghatározó teljesítményére.

Az *osztrák* iskolarendszer sokat merített a német példából. Az élő idegen nyelv tanulása a 20. sz. elején Ausztriában is központi kérdése volt az oktatásügynek.

1927-ben Ausztriában megjelent a középiskolákra vonatkozó új törvény, amely a gimnáziumra, reálgimnáziumokra, reáliskolára, valamint a leányközépiskolákra vonatkozott (Engelbrecht, 1982, 113). Kísérlet történt a középiskolák alsó tagozati képzésének egységesítésére. Az egységesítési törekvések ellenére a reálgimnáziumnak A, B és C típusával is találkozunk. A reálgimnáziumokban volt a legszínvonalasabb az élő idegen nyelvek oktatása. Azt, hogy mennyire központi témája volt ez már akkor is az oktatásnak, jól igazolja az a tény, hogy 1932/33-ban Ausztriában a 166 középiskolából 79 reálgimnázium volt, de „a 49 gimnáziumban és a 31 reáliskolában és a 4 leány felsőközépiskolában is gyakran oktattak reálgimnáziumi tanterv szerint.” (Engelbrecht, 1982, 114) („Aber auch an den 49 Gymnasien, 31 Realschulen und vier Frauenoberschulen wurden häufig realgymnasiale Klassen eingerichtet.” (1)

Figyelembe véve, hogy a középiskolák 40,75%-a a reálgimnáziumi tanterv szerint tanított, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy az oktatás modern formáját ez a típus képviselte, ez felelt meg leginkább a szülők iskolával szembeni elvárásainak. A szülők elvárásait pedig a gazdasági és politikai fejlődés komponensei határozzák meg, azok a mutatók, amelyek a tanulók, mint jövőző munkavállalók munkaerő-piaci esélyeit jelentősen növelik. Ha szem előtt tartjuk, hogy az osztrákok anyanyelve is egy olyan nyelv, amelynek segítségével megismerhetik a kor legfontosabb tudományos eredményeit, használhatják Közép-Európában a diplomaták, elősegíti az európai turizmust, akkor is azt kell állítanunk, hogy a szülői társadalom elutasította a latinus humán műveltséget és az élő idegen nyelvek oktatását tartotta fontosnak. Ez elsősorban a két világháború

közötti gazdasági fejlődéssel, a magyarországinál lényegesen polgárosultabb osztály szemlélettel magyarázható. Ha nem az iskolák mennyiségét vizsgáljuk, hanem a tanulók számára vonatkozó statisztikai adatokat elemezzük, akkor azt kell megállapítanunk, hogy a reálgimnázium vonzása még szembetűnőbb, mert a középiskolai tanulók 52,4%-a (Engelbrecht, 1982, 114) választotta ezt az iskolatípust. A reálgimnázium A formájában az alsó tagozatban is tanítottak latint. A humán képzés fontosságára viszont utal az, hogy a reálgimnáziumban tanulók 61%-a ezt a formát választotta. A B és C formában a középiskola alsó tagozatában a latin helyett egy élő idegen nyelvet tanítottak. Az oktatási minisztérium ezt a két formát pártfogolta. A polgárosultabb és a gyorsabb gazdasági fejlődést felmutató Bécsben a B variánst támogatták, „mert a szülők követelték a bevezetését, de az angoltanárok munkaközössége is, mivel az angolt akarták első idegen nyelvként tanítani.” (2)

1932-ben Bécsben csupán három középiskolában oktatták az angolt első idegen nyelvi tantárgyként, a franciát pedig 17 intézményben, latint pedig 21 intézményben (Engelbrecht, 1982, 113). Ezek a számok jól jellemzik a kialakult helyzetet. A latin és a francia oktatása a tradíciókhoz való ragaszkodást, az angol iránti érdeklődés a gazdasági igényekhez való alkalmazkodást, az amerikai gazdasági potenciál és a tudományos eredmények jelentőségének felismerését fejezi ki. A középiskola tantervének kidolgozásakor Ausztriában már 1928-ban széles társadalmi véleményezés egészítette ki a szakemberek munkáját. A tanterv megalkotásánál is jelentős vitát váltott ki a nyelvi kérdés. A lezajlott modernizálási folyamat ellenhatásaként több érdekcsoport a latin oktatásának megerősítését követelte. A humanisztikus gimnázium eszméjét támogatták a Voralbergben lakók, arra hivatkozva, hogy alemann voltak miatt csak a latintudás biztosíthatja a többi délnémet népeccel (bajorokkal, badeniekkal, württembergiekkel) a megfelelő kapcsolatot. Az innsbrucki egyetemnek pedig az volt a véleménye, hogy meg kell engedni az idegen nyelvek tanítását az első osztály második felében. Ezek a kritikai megjegyzések azonban már nem fordíthatók vissza a fejlődési folyamatot. Viszont a középiskolai oktatás továbbra is tagolt maradt, és igyekeztek azokat a kísérleteket felszámolni, amelyek német mintára az egységes középiskola létrehozására irányultak.

1927-ben bekövetkezett az osztrák polgári iskola (Bürgerschule) reformja. Mivel itt is előírták a tehetséges tanulók számára egy idegen nyelv tanulását, ez megkönnyítette az iskola „zsákutca” jellegének megszüntetését és a reáliskolába való átlépést. A képzési időt három évről négyre emelték és az új oktatási formának a *Hauptschule* elnevezést adták. Az osztrák oktatáspolitikai a 20. század elején határozottan elutasította a koedukációt.

A vázoltak alapján belátható, hogy az idegen nyelvek tanításának kérdése már a 20. sz. első harmadában is az oktatáspolitikai meghatározó területe volt. Az 1927-es középiskolai törvény nem szüntette meg a rendszer tagoltságát. Megmaradt a gimnázium a latin és görög nyelv oktatásával, a reálgimnázium A típusa az először oktatott latinnal, majd a később bevezetett élő idegen nyelvvel, a B típus az először oktatott élő idegen nyelvvel, majd az azt követő latinnal, végül a C típus, amely először oktatta az élő idegen nyelvet, majd a latint, és a többi típusnál nagyobb gondot fordított a reáltárgyak oktatására. A reáliskolában két élő idegen nyelvet oktattak latin nélkül. A törvény igyekezett bizonyos egységesítést végrehajtani a nyelvtanítás kezdete kérdésében is, így a reáliskolában és a reálgimnáziumban az első idegen nyelvet a második osztályban, és a második idegen nyelvet az ötödik gimnáziumi osztályban vezették be. Ajánlott volt, hogy a gimnáziumban is tanítsanak egy élő idegen nyelvet a latin és a görög mellett, a reálgimnáziumban egy második élő idegen nyelvet, a reáliskolában pedig vezessék be a latint szabadon választható tantárgyként. Így az iskolarendszer tagoltságát és a „Mischtypen” jelentkezésének veszélyét nem sikerült felszámolni, de sikerült egy olyan iskolarendszert teremteni, amely megfelelt a társadalmi elvárásoknak.

A **magyar** iskolarendszer az osztrák iskolarendszerrel a nyelvi kérdésben is számos hasonlóságot mutat. Jelentős különbség, hogy a magyar gimnáziumi tanulónak a németet nem mint anyanyelvet, hanem mint idegen nyelvet kell tanulnia 1949-ig. Ebben szerepet játszottak az Ausztriával közös politikai keretben eltöltött évek, de tagadhatatlan a geopolitikai helyzet meghatározó volta 1918 után is. Magyarországon az 1924-es középiskolai törvény teszi lehetővé a német mellett a francia, az angol és az olasz nyelv oktatását. A francia és az angol nyelv tanításának már a 19. században is voltak előzményei, az olasz nyelv

bevezetése azonban egyértelműen direkt politikai okok miatt történt. Erről Pelles Tamás, a kérdés kutatója a következő módon ír: „A magasztos eszméken túl azonban aktuálpolitikai okokat is találunk. A német, angol és francia tannyelvű iskolák létesítése már önmagában is szükségessé tette – elsősorban politikai megfontolásból – egy olasz gimnázium alapítását.” (3)

Az idegen nyelvek oktatásának megszervezésekor szerepet játszott az a szempont is, hogy Magyarország külpolitikai céljainak megvalósításában melyik hatalomra támaszkodhatott. A magyar iskolarendszer hasonlóan tagolt, mint az osztrák. A reálgimnáziumban a latin és a német mellett a francia vagy az angol nyelvet oktatták, a reáliskolában pedig a német mellett lehetőség nyílt a francia és az angol nyelven kívül az olasz tanítására is. A leánylíceumokban ugyancsak volt lehetőség a kötelező német mellett az olasz választására a francia vagy az angol helyett. A leánykollégiumokban ugyanez volt a helyzet, csupán az óraszám volt kisebb. A 159 középiskolából 28 volt a humángimnázium, 72 volt a reálgimnázium és 17 a reáliskola. (Ballér, 1999, 140). Ha azt is figyelembe vesszük, hogy a leánygimnáziumok lényegében a reálgimnáziumi tantervet, a leánylíceumok pedig a reáliskolai tantervet követték, akkor a magyar iskolarendszer-táblázatos formában-módot ad az ausztriai oktatási rendszerrel való összehasonlításra.

Iskolatípus	Ausztria		Magyarország	
	Iskolák száma	Iskolák aránya	Iskolák száma	Iskolák aránya
Humángimnázium	49	29,57%	28	17,61%
Reálgimnázium	79	47,59%	93	58,49%
Reáliskola	31	15,57%	38	23,89%
Leányközépiskola	4	2,40%	0	0,00%
Összesen	166	98,33%	159	99,99%

1. Ausztria és Magyarország középiskolai típusainak aránya a két világháború között {Az adatok Engelbrecht, 1982, 114 és Ballér, 1996, 140 művekből származnak}

Az összevonásokra az ausztriai iskolák adataival való összevethetőség miatt van szükség. Ausztriában csak a négy leányközépiskolára (Frauenoberschule) van külön adat, a többi adatban a leány- és a fiúintézmények együtt fordulnak elő. Ezen mutatók alapján úgy tűnik, a magyar iskolarendszer jobban alkalmazkodott az új idők elvárásaihoz, mint Ausztria iskolarendszere. A kényszer kétségtelenül nagyobb, mivel a magyar a némettel ellentétben nem világnyelv. Magyarországon az iskolák 82,38%-a reálgimnáziumi és reáliskolai tanterv szerint tanított, míg Ausztriában csak 63,16%. A fentebb leírtak alapján pedig beláthatjuk, hogy az élő idegen nyelvi képzés ezekben az iskolatípusokban volt a legalaposabb, ebből következőleg a legeredményesebb is.

Érdemes lenne az óraszámokat is összehasonlítani, a kutatás jelenlegi szakaszában azonban erre nincs lehetőségünk, mivel nem állnak rendelkezésünkre adatok az ausztriai iskolatípusok tanterveiről.

Az 1. világháború után Ausztria és Magyarország önálló külpolitikát folytatott. Ausztriában maradtak azok az elitiskolák, amelyekben a Monarchia diplomatait és politikusait képezték (Teresianum). Az elitképzés feltételeit Magyarországon meg kellett teremteni, hogy biztosítható legyen az önálló magyar diplomáciai kar kiépítése. Részben ezért jöttek létre a külföldi magyar intézetek, másrészt az angol, francia, német, olasz nyelvet emelt óraszámú, anyanyelvi lektorral oktató gimnáziumok.

Ausztriával és Magyarországgal ellentétben **Románia** a kisantant része volt az 1920-as években. Románia oktatáspolitikája vitathatatlan bizonyítékot

szolgáltat arra a hipotézisre, hogy a politikai tényezők a nyelvoktatást mindig befolyásolták. A Székelyudvarhelyi Református Kollégium 1922–23-as tanévről készült Értesítőjében a következő sorokat találjuk az ötödik oldalon:

„Ezt a módosított tantervet jóváhagyta az államtitkárság is 12, 807. sz. a., de azzal, hogy az 5–8. osztályban az angol nyelv helyett a francia nyelv tanítandó. Ennek az intézkedésnek hatályon kívül helyezése céljából a főhatóság megtette a lépéseket, de ezek eredményre nem vezettek s a közokt. vezérigazgatóságnak, mely a francia nyelv mellőzése miatt összes kollégiumainkat megintette, 6646/1923. sz. intézkedése alapján, mivel a kiadandó bizonyítványok érvényessége forgott kockán, a főhatóság 1923. április 7-én 2549. sz. alatt kelt leiratával az iskolai év hátralevő részére kénytelen volt elrendelni a francia nyelv tanítását. E rendelkezésnek eleget téve ápr. 15-étől kezdődőleg bevezettük a francia nyelvet az 5–8. o.-ba az angol nyelv helyett, ennek heti óraszámában, illetve a 8. o.-ban heti három órán a filozófia rovására, később pedig – május 24-től – a 3667/923. sz. főhatósági rendelet alapján a német nyelv és torna rovására még heti két órán, összesen öt órán.” (4)

Az idézett részlet alapján tetten érhető a direkt állami beavatkozás legdurvább formája. Az iskola olyan kényszerítő tényező hatása alá kerül, amely elől nem tud kitérni, hiszen egyetlen igazgató sem vállalná fel annak a következményeit, hogy nem ad ki bizonyítványt azon diákjainak, akik lényegében teljesítették a tantervi követelményeket, csupán az iskola „hibájából” nem tudtak megfelelni az államigazgatási intézkedéseknek. Egy jól működő polgári demokráciában az iskolai autonómia ilyen mértékű megsértése elképzelhetetlen. A kényszer mértékét jelzi az ápr. 15-ei dátum, amely köztudott, hogy elég közel van a tanév végéhez. Egy racionális okok miatt és racionális ügymenetben végrehajtott változtatás ilyenkor már nem lesz hatályos, bevezetését a következő tanévre halasztják. A román oktatáspolitikusok sietségét csupán egy tényezővel, francia szövetségeseik elvárásaival lehet magyarázni. Franciaország tehát a kisantant tagállamait nem csupán katonai és politikai szövetségesnek, gazdasági érdekövezetnek tekintette, hanem a közismerten erős francia nacionalista kulturális befolyás célpontjának. A kulturális kapcsolatok elmélyítésének pedig első lépcsője a francia nyelv oktatásának kiterjesztése. Erdély az 1. világháború

előtt a Monarchia részeként a német kultúrkörhöz kapcsolódott erősebben. Másrészt egy protestáns gimnázium határozottabban kötődött az angol protestantizmus miatt az angolszász kultúrkörhöz, mint a franciához, ahol a protestantizmusnak az ismert történelmi okok miatt a 20. sz. elején már nincsenek hagyományai. Erdély tehát nem csupán egy új államalakulathoz került 1918 után, hanem megkezdődött régi kulturális és egyházi kapcsolatainak felszámolása és az új hatalmi viszonyok alapján szellemi arculatának teljes átalakítása. Ez az átalakító munka nagyobb veszélyt jelentett a protestáns iskolákra, mivel az evangélikus iskolák német kulturális kötődése, másrészt a református iskolák német és angol, részben amerikai kapcsolatai közismertek voltak.

A vázolatok alapján megállapítható, hogy **Közép-Európában** a két világháború közötti időszakban az élő idegen nyelvek oktatása terén egy kedvező folyamat indult el azzal, hogy egyre inkább azon iskolatípus (reáliskola) válik népszerűvé, amelyik biztosítja a színvonalas idegennyelvi képzést, de a latin oktatásával lehetővé teszi tanulói számára a teológiai, jogi fakultásokon való továbbtanulást, másrészt biztosítja tanulói számára azt a társadalmi presztízst, amit a latin nyelv jelentett. Magyarország megmaradt elsődlegesen német politikai és kulturális befolyás alatt, a német nyelv oktatása minden középiskolai típusban kötelező; ugyanakkor Románia - valószínűleg francia szövetségesének elvárásai alapján- még a korábban a Monarchia részét alkotó Erdélyben is határozottan törekszik a francia kulturális befolyás erősítésére. Mivel azonban Magyarország sem tartotta kielégítőnek az egyoldalú német orientációt, kísérletet tett az Angliával és Olaszországgal való kapcsolatfelvételre is. Ezen politikai kísérletek következménye kulturális téren a pannonthalmi olasz és a sárospataki angol nyelvoktatás.

II. A témaválasztás indoklása

Feladatunkul a Sárospataki Református Kollégium első világháború utáni történetének bemutatását választottuk, az iskolai profilváltás nemzeti és nemzetközi aspektusainak feltárását.

A Sárospataki Református Kollégium 1920-ban még 3 iskolatípusból állt. Teológiai akadémiát, jogakadémiát és gimnáziumot foglalt magában. Dolgozatunkban a gimnáziumban végbement folyamatokkal foglalkozunk, a többi intézményrész életére csak olyan mértékben térünk ki, amennyiben ez a gimnáziumban történtek elemzésénél elkerülhetetlen. A gimnáziumban lezajlott változások azonban elválaszthatatlanok a Sárospataki Református Kollégium helyzetétől.

A disszertáció röviden bemutatja a 19. századi előzményeket. A 19. század vége óta egyre mélyülő válság jellemezte a sárospataki iskola helyzetét. Már a 19. század végén megtorpant a város és az iskola fejlődése, mivel a kiegyezés utáni gyors tőkés átalakulás nem érezte a térségben hatását. Ebben a helyzetben érte az iskolát Trianon sokkoló következménye és ezzel a beiskolázási körzet csökkenése. Ezt a helyzetet súlyosbította még az a tény, hogy a pozsonyi és kolozsvári egyetem Magyarországra telepítése miatt Klebelsberg elhatározta a jogakadémiák működésének korlátozását. Ez a Sárospataki Református Kollégiumot is súlyosan érintette. Sárospatakon a válság mélypontját a jogakadémia szüneteltetésének kimondása jelentette. Kutatásaink végigkövetik azt a példaszerű válságkezelő folyamatot, amelyet a Tiszáninneri Református Egyházkerület segítségével a Sárospataki Református Főiskola vezetői jártak be annak érdekében, hogy megtalálják a válságból kivezető utat. Jó alkalmat jelentett számukra az, hogy 1931-ben a Kollégium fennállásának 400 éves évfordulóját ünnepelte. A válságkezelés fontos eszköze volt a Pataki Diákok Országos Szövetségének a létrehozása, és a politikai elittel való kapcsolattartás. Hozzá tartozott ehhez az is, hogy fel kellett adni a homogén református iskola és a „szegények iskolája” elképzelést, amely valójában nem is volt töretlen Patakon soha. Az iskolának mindig is szüksége volt a politikai vezető réteg támogatására.

Csak ezen réteg segítségével tehetett szert jelentős politikai befolyásra, és csak így biztosíthatta a feltételeket az intézmény fejlesztéséhez.

Klebelsberg elvülhetetlen érdeme, hogy az angol nyelv oktatásának pataki megszervezésével az iskola életének páratlan fejlődési lehetőségét biztosította.

Nem csupán a magyar politikai elittel való kapcsolattartás alapjait vetette meg, hanem a Bethlen-kormány angol orientációs törekvéseinek megfelelően lehetőséget teremtett az angol politikai elit egy szűkebb csoportjával való kapcsolattartásra is. Az iskola hatása ezzel messze túlnőtt a régió határain és az ország egyik legjelentősebb középfokú tanintézményévé vált. Jelentőségét az is bizonyítja, hogy a kor minden hosszabb ideig hivatalban lévő kultuszminisztere ellátogatott az intézménybe (Klebelsberg Kunó, Ernszt Sándor, Hóman Bálint, Teleki Pál).

Dolgozatunk bemutatja a válságkezelési folyamatot, a profilváltás módszerét, majd annak következményeit. Feltárjuk a sajtóságos irányítási rendszer mechanizmusát.

Elemezzük a jogakadémia szüneteltetésének kimondását, majd azt az útkeresést, amely 1931-ben az Angol Internátus megnyitásához vezetett. Feladatunk volt azoknak a politikai csoportoknak a jellemzése, amelyek közreműködtek az új pataki oktatási forma megteremtésében.

Kutatásunk feladata volt az új oktatási forma következményeinek az elemzése is. Az angol nyelv tanításának bevezetése átalakította a tanulók felekezeti összetételét. Alapvetően más társadalmi rétegekből került ki az angol nyelvet tanulók populációja, mint az angol nyelvet nem tanulóké. Az angol nyelv tanításának bevezetése hatással volt a beiskolázási körzet alakítására is. Ugyanakkor a helyzet logikus következménye a tanári kar összetételének változása. Kutattuk a sárospataki angoloktatás magyarországi és angliai okait és következményeit is. Röviden vizsgáltuk azt is, hogy a kormányzati politika hogyan befolyásolta az új iskolatípus kialakítását. Foglalkoztunk a ma még élő volt diákok véleményének bemutatásával is.

Milyen tényezők indokolják a témaválasztás aktualitását?

1990 éppen úgy egy új korszak kezdete a magyar nép történetében, mint 1920 volt. Amikor kutatásainkat elkezdjük, meg voltunk arról győződve, hogy a két világháború közötti korszak bemutatása segítheti a jelen útkeresését.

Úgy gondoltuk, hogy a két világháború közötti korszak árnyaltabb, indulatok nélküli elemzése mindenképpen fontos már a történelmi realitás miatt is. Ehhez nyújthat adalékot egy helytörténeti nézőpontból vezérelt, de nemzetközi politikai összefüggéseket is feltáró munka.

Indokolta elhatározásunkat az is, hogy az erről a korról készült munkák 1945 után általában egysíkú elemzést adtak.

Hozzájárult témaválasztásunkhoz az is, hogy a sárospataki református kollégium ezen kétségtelenül jelentős szakaszát hosszú ideig a teljes elhallgatás jellemezte, mivel elitről, elit iskolákról, az elit vizsgálatáról az 1980-as évekig Magyarországon nem beszélhetünk. Éppen azért, mivel a történelmi tisztánlátást az ideológiai torzítás sokáig akadályozta, most az indulatok nélküli, a tények pontos feltárásával végrehajtott elemzés hiánypótlásnak számít az oktatásügy területén is.

A korszak reális megítélését, a tisztánlátást sokszor gátolta a személyes érintettség, a történelmi távlat hiánya is. Mindezek a tényezők 1990 után már nem játszhattak meghatározó szerepet, így lehetővé vált a korszak eseményeinek reális bemutatása.

A disszertáció aktualitását támasztja alá az a tény is, hogy az Angol Internátus megnyitásának 70 éves évfordulóját 2001-ben ünnepeltük.

A sárospataki Angol Internátus nem jöhetett volna létre kormányzati segítség nélkül. A kormányzati segítség megvalósításában tagadhatatlanul a legjelentősebb szerepe Klebelsberg Kunó miniszternek volt. A Klebelsberggel kapcsolatos kutatások az 1980-as években élénkültek meg. 2002-ben emlékeztünk meg Klebelsberg halálának 70 éves évfordulójáról. Munkánkkal az ő emlékének is szeretnénk adózni. Az, hogy a pataki Angol Internátus az ő szellemi gyermeke, nem tagadható.

A disszertáció írásakor elsősorban a **forráselemzés** módszerét alkalmaztuk. Azért törekedtünk többféle forrás felhasználására és többféle kutatási módszer használatára, hogy több oldalról mutassuk be a történelmi valóságot, másrészt a

többféle módszer lehetővé tette a korról alkotott mind hitelesebb kép kimunkálását.

Legfontosabb forrásunk a Sárospataki Református Kollégium kutatási évekre vonatkozó Értesítői, amelyeknek közleményeit összevethettük a helyi sajtóorgánumok cikkeivel. A másodlagos források megállapításait igyekeztünk levéltári forrásokkal is alátámasztani, amennyiben erre volt lehetőség. Utaltunk az országos sajtóorgánumokban megjelent cikkekre, a rádióban elhangzott Sárospatakkal foglalkozó műsorokra, valamint megemlítettük az angol lapok Patakkal foglalkozó beszámolóit is.

Három alfejezet dokumentumokból nyert adatok statisztikai feldolgozásával készült. A többi fejezet írásakor szintén lehetőségünk volt a másodlagos források állításait több helyen elsődleges források adataival alátámasztani. Három fejezet elemzésének megírásához empirikus vizsgálatok anyagait használtunk fel. A D/II. alfejezet elemzéseihez az anyakönyvekből 2026 tanuló adatait rögzítettük, ezzel egy jelentős adatbázist hoztunk létre. A különböző források és módszerek elősegítették a **forráskritikát**.

A dolgozatot 5 nagy részre tagoltuk .A **Bevezető** a disszertáció fő logikai vonulatával, az idegen nyelvek tanításának változásával foglalkozik. A **Tradíciók és kihívások** című rész a hagyományokhoz ragaszkodó református iskolai képzés válságára hívja fel a figyelmet. A **Modernizációs kísérlet** című részben a modernizálási folyamat módozatainak keresését tárjuk fel. A **Modernizáció következményei** című részben a profilváltás által indukált átalakítási folyamatot szemléltetjük. Az **Utójáték** című rész a modernizálási folyamat megtorpanását tárja fel.

A politika és a nyelvoktatás című fejezettel az európai politikai, oktatáspolitikai helyzetre szándékoztunk utalni, egyben célja a fejezetnek a téma európai hátterének felvillantása.

A református oktatásügy a két világháború között című fejezet a téma korban való elhelyezését szolgálja. Több aspektusból elemeztük a református oktatásügy helyzetét és statisztikai mutatóit.

A 19. századi előzmények című fejezet elsősorban a kortársak véleményének bemutatásával idézi fel a kialakuló válsághelyzetet.

A jogakadémia szüneteltetésének kimondása című fejezet a válság mélypontjának szemléltetésére szolgál. A hosszan elhúzódó megoldatlan és nehezen kezelhető válság az intézmény egyik ágának átmeneti felszámolásához vezetett.

A *Kapcsolatkeresés a vezető politikai elittel* című fejezet bemutatja a kor azon említésre méltó politikusait (Horthy, Klebelsberg, Wekerle, H. Procter, Knox, Rothermere), akik kapcsolatba kerültek az iskola vezetőivel.

Az oktatás modernizálása és a felekezeti érdek című fejezet az intézményen belüli erőviszonyok megismertetésére, az érvek és ellenérvek ütköztetésére vállalkozik. A református felekezet és a Tiszáninneri Református Egyházkerület érdeke elsősorban a jó színvonalú lelkészképzés biztosítása, amihez elengedhetetlen a latin és a görög nyelv oktatása a gimnáziumban. Ugyanakkor fontos egy olyan középfokú oktatás megteremtése is, ami a politikai elit képzésére szolgál, és ezzel előkészíti az intézmény és a református felekezet érdekeinek minden szinten való megfelelő képviselését.

Külön fejezetet szenteltünk Klebelsberg Patakkal kapcsolatos tevékenységének. Részben azért, mert valóban kiemelkedő szerepe volt az intézmény modernizálásában, másrészt pedig fontosnak tartottuk a Klebelsbergről szóló feltáró tanulmányok számának gyarapítását is.

A döntési mechanizmus áttekintése című fejezetben azzal a sajátos döntési rendszerrel foglalkoztunk, ami több évszázados változás útján alakult ki és a 20. század elején jellemezte a Sárospataki Református Kollégiumot. Ennek a hatása ma is kimutatható. Elsődleges források alapján elemeztük az 1931/32-es tanév legfontosabb döntéseit, a döntések hatását. Külön alfejezetet szenteltünk a gimnázium tanári karának. Ismertettük a tantestületben bekövetkező változásokat, a változások okait, a tantestület iskolán kívüli tevékenységét.

Empirikus vizsgálat segítségével követtük végig azt a változást, amit az új oktatási forma idézett elő az intézmény életében. Elemeztük a tanulói rekrutáció alapvető átalakulását.

A D/III. fejezet az angol nyelv oktatásának első eredményeit és az intézmény szerkezeti átalakulását elemzi. A lelkészképzés stagnálása mellett dinamikus fejlődést mutatott a modern képzést nyújtó gimnázium.

Bemutattuk az 1945 és 1952 között végbement államosítási folyamat lépéseit is.

B) Tradíciók és kihívások

I. A református oktatásügy a két világháború között

Ha a két világháború közötti korszakot vizsgáljuk oktatásügyi szempontból, akkor mindenképpen két egymástól eltérő vonásokat mutató szakaszt különböztethetünk meg. Az elemzők nem nagyon vállalkoztak korszakhatár megvonására, de minden munka azt sugallja, hogy a gazdasági válság időszaka egy alapvető váltást jelentett a korszakon belül.

Van azonban egy olyan tényező is, ami az egész időszakban nem változott.

Nem változott az a kormányzati vélemény, hogy az egyházi iskolák működését biztosítani kell, mert a történelmi egyházak olyan jelentős szolgálatot tettek a nemzeti kultúra ápolásával, hogy kiérdemelték a jogfolytonosság biztosítását. Ezt Klebelsberg Kunó a következő módon fogalmazta meg:

„Helyeslem egyházpolitikai szempontból, mert egészen elhibázott politikának látnám, ha valaki azt a kérdést vetné fel, hogy a kulturális építés munkája az állam vagy a történelmi egyházak feladata-e. A „vagy” helyett én az „és” szócskát teszem, [...] mert igen sokáig külső nyomás folytán, a magyar állam nem is volt abban a helyzetben, hogy számottevő áldozatokat hozzon a magyar iskolák érdekében. És ezekben a nehéz századokban a történelmi egyházak képviselték a magyar művelődési és iskolaügyet. Ezért rút hálátlanságot látnék abban, ha a magyar állam, amikor az iskolaszervezésekre most már nagyobb összeget tud fordítani, ma azt mondaná évszázados munkatársainak, hogy én ma már nem kérek a közreműködésükből és nem is támogatom őket.[...] Menjen az állam oda, ahol még szabad a tér,” (5)

Ennek az alapfelfogásnak köszönhetően még emelkedett is a korszakban a felekezeti középiskolák száma. Ezt az alábbi táblázattal szeretnénk szemléltetni.

Évszám	1920/21	1930/31	1937/38
Iskolák száma	67	76	83

2. Az felekezeti középiskolák számának alakulása (Asztalos József (1934): A magyar középiskolák statisztikája az 1932/33. tanévig, 14. és Magyar Statisztikai Évkönyv 1939. 287.)

Az 1937/38-as tanévben működtetett 83 felekezeti középiskolából 45 katolikus, 24 református, 11 evangélikus és három zsidó iskola volt. (Magyar Statisztikai Évkönyv, 1939, 287)

Az állam és egyház viszonya a két világháború alatt alapvetően békés volt. Mészáros István, a kérdés tekintélyes kutatója ezt a következő módon fogalmazta meg:

„... a dualizmus idején gyakori volt az összeütközés az egyházi és a világi tanügyi illetékesek között, addig a két világháború közötti időszakban ez a viszony általában békés volt, hogy azután 1945 után ismét a szembenállás időszaka kezdődjék el.” (6)

Ha a felekezetek arányát vizsgáljuk a középiskolai oktatás fenntartóinak adatai alapján, akkor a következő eredményeket kapjuk:

Felekezet	Iskolák száma	Aránya
Római katolikus	45	54,21%
Református	24	28,91%
Evangélikus	11	13,05%
Izraelita	3	3,61%
Összesen	83	99,78%

3. A középiskolák felekezetek szerinti száma és aránya az 1937/38-as tanévben (Magyar Statisztikai Évkönyv, 1939, 287)

Ha megvizsgáljuk a népesség felekezet szerinti összetételét az 1920-as és 30-as népszámlálási adatok alapján, akkor azt az eredményt kapjuk, hogy a reformátusok aránya a 21%-ot nem haladja meg.

Felekezet	1920	1930
Római katolikus	63,10%	64,81%
Görög katolikus	2,17%	2,31%
Református	20,65%	20,86%
Evangélikus	6,14%	6,14%
Görög keleti	0,62%	0,45%
Izraelita	5,85%	5,11%
Ismeretlen	1,47%	0,32%
Összesen	100,00%	100,00%

4. Magyarország népességének felekezetek szerinti aránya (Magyar Statisztikai Évkönyv, 1921. és 1931.)

A református iskolák felülreprezentáltsága azért is szembetűnő, mert ezek a felekezeti intézmények közadakozás alapján létesültek és így működtek 1883-ig, amikor törvényben biztosították az iskolák állami segélyezését.

A törvény a következő módon rendelkezik az államsegélyről:

„47.§ Valamely vallásfelekezet, törvényhatóság, község, társulat, avagy egyes által fenntartott oly középiskolát, melynek fennállását országos műveltségi vagy fontos helyi érdekek kiválóan igénylik, és melyet az illetők nem bírnak saját erejükből a törvényes kellékeknek megfelelően fenntartani. [...] a vallás- és közoktatásügyi miniszter segélyezheti és illetőleg gondjai alá veheti a következő lényegesebb feltételek alatt és módon:

a) az iskolának az időszerint meglevő minden alapítványa és tőkepénze, épületei és mindennemű ingó és ingatlan birtoka továbbra is az intézet tulajdona marad, [...]

b) az ily államsegéllyel fennálló középiskolában a vallás – és közoktatásügyi miniszter rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló középiskolák tanterve alkalmazandó:

c) [...] Valamint más oldalról az állam által (vagyis az állami segélyből) fizetett tanárokat a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki: [...]

Ha pedig az állam évenként a szükséges összegnek felénél többel járul az iskola fenntartásához (tehát a teher nagyobb részét viseli), az esetben a vallás-és

közoktatásügyi miniszter az egész tanintézetet gondoskodása és rendelkezése alá veszi, de az illető intézet saját hatósága számára, a fennebbi a) pont alatt írt vagyon tulajdonjoga és az intézetre fordítása, valamint a c) pont alatt írt tanárválasztási jog biztosítottatik.” (7)

Az iskolák rossz anyagi helyzete miatt egyre több vette igénybe az államsegélyt, ami a törvény szellemében az autonómia korlátozását jelentette.

Természetesen az elemi iskolák helyzetének vizsgálata is fontos, de a jövőendő értelmiség képzése a középiskolákban történik, így a felekezet befolyásának növelését és csökkenését a középiskolák határozzák meg. A felülreprezentáltság ellenére azt kell megállapítanunk a szakirodalom alapján, hogy a két világháború között a református egyháznak meg kell küzdenie az iskoláztatásban betöltött szerepének megőrzéséért és politikai befolyásának fenntartásáért. Bár az 1920-as években mind a kormányzó, mind pedig a miniszterelnök a református vallás gyakorlói közé tartozik, de ez sem ellensúlyozhatja azt a kapcsolatrendszert és birtoknagyságot, amivel a római katolikus egyház rendelkezett.

Az autonómia kérdése

A református egyház önállóságának fő biztosítója az autonómia, amit a Bocskai Habsburg-ellenes küzdelmeit lezáró bécsi béke és a Bethlen Gábor küzdelmeit lezáró linzi béke biztosított a protestánsoknak. A 18. században az ellenreformáció fellángolásával ezeket a jogokat többször megsértik, majd hallgatólagosan tiszteletben tartják, sőt II. József türelmi rendeletével megszünteti a protestánsokkal szembeni diszkriminációt. Az 1790–91-es nemesi alkotmány pedig a protestáns egyházak helyzetét újból rendezte. Az 1848-as XX. tc. állami támogatást irányoz elő a felekezeti oktatásnak, de az ország állapota nem teszi lehetővé ennek megvalósítását. A 19. században megtörténik a református egyház hatalomba való beépülése.

Az iskolai autonómia biztosításának kérdése 1883-tól válik problematikusává. A XXX. tc. rendelkezik a felekezeti iskolák állami segélyezéséről, de a segélyezés mértékének megfelelően az állami ellenőrzés növekedéséről is. Mivel a felekezeti iskolák pénzügyi helyzete egyre romlott, így kénytelenek voltak kérvényezni az államsegélyt.

A törvény azt is megszabta, hogy a felekezeti iskolákban nem taníthatnak kevesebbet, mint az állami iskolákban. A tantervet és a tankönyvet a felekezeti főhatóság állapította meg, de be kellett jelenteni a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Az államsegélyt élvező iskolában az állami tanterv használata volt kötelező, az államsegélyből fizetett tanárokat az állam tartotta függő viszonyban. Ha az államsegély meghaladta a fenntartási költségek 50%-át, mint ahogyan az idézetben olvastuk, a miniszter rendelkezése alá helyezte az iskolát, de az egyház továbbra is szabadon rendelkezett vagyonával és szabadon megválaszthatta a vagyonából fizetett tanárokat.

„A vallás- és közoktatásügyi miniszter a felekezeti iskolák felett felügyeleti jogot gyakorolt, beszerezte statisztikai adataikat, tanévi jelentéseiket, tankönyveiket, megbízottai részt vettek a felekezeti iskolák nyilvános vizsgálatain, és jelentéseket készítettek számára az iskolák felszereléséről, tanulmányi eredményeiről és a törvényes előírások betartásáról.” (8)

Ez a rendelkezés az 1924-es közoktatási törvényben is megmaradt, így az 1920-as években is ez jellemezte az állam és egyház viszonyát. Figyelembe véve a felekezeti iskolák anyagi helyzetét, mindenképpen az állam befolyásának növekedése jellemzi az 1920-as éveket. A protestáns iskolák számára azért is volt különösen sérelmes az autonómia korlátozása, mert hosszú évszázadok alatt megszerzett jogokról kellett lemondaniuk. Az autonómia megsértése azért is sérelmes volt, mert a protestáns iskolákat fenntartó vagyon magánemberek adományaiból származott, ez volt tulajdonképpen az autonómia alapja. A katolikus egyházi vagyon jelentős része az államtól származott, így a katolikus iskolák ellenőrzés alá vonása nem jelentette a befolyás kiterjesztését a magántulajdon használatára. A protestáns iskoláknál pedig erről volt szó. A református egyház ilyen szempontból tehát sajátos helyzetben volt. A protestáns iskoláknak csupán Bethlen Gábor és I. Rákóczi György juttatott vagyont az erdélyi fejedelemség birtokaiból. Így a református iskolák autonómiájának csorbítása érzékenyen érintette a hitfelekezetet. Az oktatásügy a kialakuló polgári társadalmakban a köz ügye, tehát az állam felügyeletét kívánta meg, ugyanakkor az iskolákat részben magánvagyonból finanszírozták. Az állam természetesen a tulajdonviszonyokba való beavatkozást nem vállalta magára, de

az iskolák ellenőrzésének jogát egyre jobban a kezében akarta tartani. Az 1930-as években még súlyosabb lett a helyzet. Nagy Péter Tibor így mutatja be a kialakult állapotokat:

„Érzésünk szerint az egyházi oktatás betördelése éppen úgy megkezdődött, mint a községi oktatásé. Autonómiája folyamatosan csökkent, és az államsegélyre szoruló tanári csoportok és a tanügyigazgatás koalíciójával szemben az egyházak vezetői nem akarták, nem merték a hívő társadalom segítségét kérni, ezért a folyamatok szükségszerűen vezettek - már a negyvenes évek első felében - az egyházi iskolák feletti teljes állami kontroll, illetve az iskolák - szakmai frazeológiával megindokolt - államosítása felé.” (9)

Hogyan jutott ilyen helyzetbe az egyházi oktatás?

„Az 1935-ös oktatási törvény.[...] a katolikus egyháznak megadta ugyanazt az autonómiát, amellyel a protestánsok a 18. század vége óta rendelkeztek.” (10)

A fegyelmi szabályzatot is a miniszternek kellett jóváhagynia az 1930-as években. Az állam saját politikai koncepciójának megfelelően módosította az egyes felekezeteken belüli erőviszonyokat.

„A protestánsoknál. [...] a liberális teológia híveit háttérbe szorították. Állami segítséggel került előtérbe a Ravasz László féle csoport, amely a nemzeti egységet a felekezeti önállóságnál fontosabbnak tartotta.” (11)

Az 1930-as években az állam ellenőrző tevékenységének bővülése elsősorban a protestáns felekezeteket sértette, mivel itt jelentősebbek voltak a demokratikus hagyományok, másrészt az állam ellenőrző tevékenysége mellett a katolikus egyház befolyásának növekedése figyelhető meg. Az 1920-as években Klebelsberg még a jogakadémiákkal kapcsolatos döntéseiben is ügyelt a felekezeti egyensúly fenntartására, azonban az 1930-as években ez az óvatos magatartás nem jellemezte a kormányzati politikát. Jó példa erre az Eucharisztikus Kongresszus rendezésének ügye, amely 1938-ban Budapesten volt. Célja a római katolikus egyház szerepének növelése. Ez az esemény olyan mérvű állami támogatásban részesült, ami azt érzékelteti, hogy a kormányzati politikában irányváltás, arányeltolódás következett be.

A katolikus egyház inkább az állammal kötött kompromisszumot, mint a liberális katolikus áramlatokkal. Az állam ügyes irányító segítségével elkerülhető volt a

magyarországi Kulturkampf kitörése, a küzdelem inkább az egyes felekezeteken belül zajlott.

A református egyház a többi felekezethöz képest jobban törekedett az oktatás református jellegének megőrzésére. A hitfelekezet autonómiájának megsértésére azonban az államsegély adott lehetőséget.

„A fizetést kiegészítő államsegély aránya valamennyi jelentős iskolánál meghaladta az 50%-ot, Csurgón, Pápán, Budapesten, Sárospatakon, Debrecenben egyaránt.” (12)

Az oktatás minőségét is az állam ellenőrizte.

„A reformátusoknál a legfelső szerv a konvent volt, s tanügyi bizottságával elvileg bármikor, bármely intézményét megvizsgáltathatta. Valójában középiskolai felügyelői állást a konvent nem tartott fenn, a kormánnyal az egyházkerületek érintkeztek, a kormány a püspököket tekintette az egyházi főhatóságoknak.” (13)

Az egyházkerületek folyamatosan kapcsolatot tartottak iskoláikkal, különösen a debreceni és a pataki kollégiumokkal, ahol a középiskolán kívül teológiai akadémia is működött. Az állam ellenőrző tevékenységét azonban el kellett viselniük. Református tanterv szerint csak a debreceni református gimnázium működött, a többi intézmény az állami tantervet használta. A protestáns szempontok érvényesítésére elsősorban a tankönyvkiadással törekedtek. Az állam azonban azt is ellenőrzése alatt tartotta.

1933-ban kimondták, hogy az állami és az egyházi iskolákban a tanítónak ugyanannyi fizetésben kell részesülnie, majd 1934-ben kimondták ezt a középiskolai tanárookra is. Ezzel tovább növekedett az állam befolyása, mert amit az egyház nem adott meg a tanerőnek, azt az államtól kapta meg, ami növelte a tanerő államtól való függését. A VKM utasítást ad ki a tandíjkedvezmények alkalmazásának kritériumaira is. Ez súlyosan sérti az autonómiát, mert a kedvezmények forrása a református felekezeti iskolákban szintén különböző magánadományokból származott. Az adományozók sokszor megjelölték a kedvezményezettnek körét is, így az állami beavatkozás ebben az esetben is a privát szférát sértette.

Az autonómia sérült abban a tekintetben is, hogy az iskolafenntartó által folytatott tankönyvkiadás engedélyeztetése is a VKM joga volt.

Schneller István 1928-ban a következő módon foglalta össze a protestáns autonómia hiányának problémáját: „Az 1883. évi XXX. tc. megalkotása óta[...] a protestantizmusnak autonómiát, tehát sajátos fejlődést követelő szellemével ellenkezésben van úgy, hogy a protestáns egyháznak autonómiája a középiskolai nevelő oktatás terén lényegileg csak látszólagos.

Nagy baj ez, mivel az autonómia a protestáns szellem akadálytalan érvényesülésének feltétele.” (14)

A bajok fő okát ő is az államsegély elfogadásában látja: „Oly iskolában, amelynek léte minden évben az állam kegyétől függ, melynek egyes tanárait az állam nevezi ki s így a tanári karban a lekötelező kinevezés tekintetében két kategóriás tanárok működnek s melynek összes tanárai nyugdíjaikat, azok családja pedig kegydíját az államtól várják, önálló, önérzetes, igaz protestáns közszellem a tanárokból bajosan fejlődhet ki.” (15)

Ugyanezeket a gondolatokat számos más oktatásügyi szakember is szavakba öntötte a korszakban.

Schneller István a protestáns szellem hanyatlásának okát abban látja, hogy a tanárképzésben sem történik protestáns szellemű tanárok nevelése. Különösen a budapesti egyetemen nehéz feladat ez, ahol az egyetem szelleme alapvetően katolikus, így nem érheti a hallgatókat hitüket megtartó pozitív ráhatás.

A sokasodó problémákra Nagy Miklós 1928-ban a következő módon hívja fel a figyelmet:

„Sajnálattal kell megállapítani, hogy a vezetés lassan-lassan kezd kicsúszni kezünk közül. A szerzetesi középiskolákkal máris alig álljuk a versenyt.” (16)

Ez a protestáns iskolák egyik nagy problémájára irányítja a figyelmet. Míg a tanító szerzetesrendek tanárai nagy részben a rend szerzeteseiből kerülnek ki, akik nőtlen voltak miatt egész életüket a tanításnak és kutatásnak szentelik, addig a protestáns tanárok családot alapíthatnak, ami a tudományos munkától energiát von el. Viszont a protestáns nevelők példaadó családi életükkel olyan mintával is szolgálhatnak tanítványaiknak, amit a katolikus iskola nem nyújthat neveltjeinek.

Az 1920-as évek másik nagy problémájára Nagy Miklós mutat rá: „Hiszen középiskoláink nagyobbik részének fejlődése máris megállott, vagy legalább is nem bír lépést tartani az új életirrával, mert minden energiája felőrlődik a pusztá vegetálásért folytatott kegyetlen küzdelemben....” (17)

A pénzügyi problémák szintén jellemzik a kort, mivel az alapítványi vagyon, amely az iskolák működését biztosította, már a 19. század utolsó harmadában sem tette lehetővé a zavartalan működést. Az államsegély elfogadása azonban az autonómia feladását jelentette, ami a protestáns iskolák esetében a már vázolt okok miatt nagy ellenérzést váltott ki. Így csupán olyan mértékben vették igénybe az államsegélyt, amennyire ezt elkerülhetetlennek ítélték. Ennek azonban az intézmények fejlődésének megrekedése volt a következménye. Ez alól csupán néhány iskola (pl. Sárospatak) jelentett kivételt, ahol jelentős állami beruházásra került sor.

A statisztikai adatok jelzik az egyes fenntartókra gyakorolt állami felügyelet különbségét. Az állami és a királyi katolikus gimnáziumok az „állam rendelkezése” alatt álltak, a községi, a római katolikus, izraelita, egyesületi és magánintézmények az „állam vezetése” alá kerültek, a reformátusok, evangélikusok és egyesületi iskolák az „állam főfelügyelete” alá tartoztak. Az elnevezés jelzi a jogi helyzetből fakadó különbséget, ugyanakkor az állami ellenőrzés meghatározó voltát is.

Az egyes iskolatípusok helyzete statisztikai adatok tükrében

Az elemi iskola

Jelleg	Iskolák száma	Iskolák száma	Tanulók száma	Tanulók száma
	1930/31	1936/37	1930/31	1936/7
Állami	1247	1276	229715	228430
Községi	816	828	126850	126021
Római katolikus	2841	2848	402134	381175
Görög katolikus	130	131	16295	5747
Református	1089	1079	152911	141977
Evangélikus	396	394	41093	36944
Görög keleti	30	23	960	763
Izraelita	144	146	13378	11509
Társulati	13	11	1957	1753
Magán	120	116	14229	12798
Érdekeltségi	18	19	1202	1226
Egyéb	18	15	1342	1199
Összesen	6862	6886	1002066	959542

5. Az iskolák és tanulók száma az iskola fenntartója szerint (Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1933, 130 és Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1938, 208)

A statisztikai adatok alapján azt állapíthatjuk meg, hogy mind az iskolák száma, mind pedig a tanulók száma a református iskolákban csökkent, ha a csökkenés nem is jelentős. Csupán a községi iskolák száma nőtt 12-vel és a római katolikus iskolák száma héttel. A tanulólétszám csökkent. (1928-ban még 218385 tanuló tanult református iskolában.)

Azt kell tehát állítanunk, hogy az elemi iskolai oktatásban a református egyház nem növelte a korszakban befolyását. Az egyházi iskolák helyzete általában rosszabb volt, mint az állami népiskoláké. A nagy tanulólétszám akadályozta a megfelelő színvonal fenntartását. Mind a tanítók számának emelése, mind pedig a tantermek számának növelése olyan anyagi ráfordítást követelt volna a református

egyházról, amire a két világháború közötti időszakban, a gazdasági világválság után már nem volt képes. A református iskolai tanulók aránya a teljes tanulólétszámhoz viszonyítva 1931-ben 15,25%, 1936-ban pedig 14,79%. Ez is mutatja a csökkenő tendenciát. Ugyanakkor még mindig a felekezeti tanulók 23,52%-a tanult református iskolában, ami felülreprezentáltságot jelent a reformátusok összlakosságban jellemző 20%-os arányához képest. Más kutatókkal (pl. Karády Viktor) ellentétben nem a tanulók felekezeti hovatartozását vizsgáltuk, hanem az iskolákét, mivel a felekezet befolyását az iskolán keresztül fejt ki, így az iskolák száma és az abban tanuló bármilyen felekezeti tanulóra hatással volt az iskolafenntartó felekezet.

A középfokú oktatás

A polgári iskolák

Jelleg	Tanárok száma	Tanulók száma	Egy tanárra jutó tanuló	Iskolák száma
Állami	1276	32913	25,79	160
Községi	1458	32859	22,53	104
Római katolikus	636	13179	20,72	75
Református	112	2330	20,80	14
Evangélikus	10	159	15,90	1
Izraelita	83	1476	17,78	8
Társulati	30	501	16,70	5
Magán	67	1352	20,17	13
Összesen	3642	84769	23,27	380

6. A polgári iskolák jellemző adatai az 1931/32-es tanévben (Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1933, II. évfolyam 132)

Az egy tanárra jutó tanulók adatai alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a református polgári iskolákban jobbak voltak a feltételek, mint az állami és a községi iskolákban, ugyanakkor rosszabbak voltak a feltételek, mint az evangélikus és a zsidó felekezetek által fenntartott iskolákban. Közel azonos volt az egy tanerőre jutó tanulólétszám a római katolikus és a református iskolákban.

Tanító és tanítónőképző

Jelleg	Tanárok száma	Tanulók száma	Egy tanárra jutó tanuló	Iskolák száma
Állami	207	2440	11,78	12
Római katolikus	388	5276	13,59	31
Református	95	1283	13,50	7
Evangélikus	32	526	16,43	3
Izraelita	24	183	7,62	2
Összesen	746	9708	13,01	55

7. A tanító és tanítónőképzők jellemző adatai az 1931/32-es tanévben (Uo.)

Az adatok alapján belátható, hogy a felekezeti tanítóképző intézetek igyekeztek minden lehetőséget kihasználni tanítók képzésére, hiszen köztudott volt, hogy a pap és a tanító együttes hatása különösen a kis falvakban volt meghatározó. A református képzőkben azonban nem volt rosszabb az egy tanárra jutó tanuló aránya, mint a katolikusoknál. A legélesebb verseny ezen két felekezet között folyt.

Gimnáziumok

Jelleg	Tanárok száma	Tanulók száma	Egy tanárra jutó tanuló	Iskolák száma
Állami	61	1106	18,13	3
Kir. Katolikus	50	1391	27,82	2
Községi	21	630	30	1
Római katolikus	245	6573	26,82	13
Református	160	3753	23,45	8
Evangélikus	41	934	22,78	2
Összesen	578	14387	24,89	29

8. A gimnáziumok jellemző adatai az 1931/32-es tanévben (Asztalos József (1934): A magyar középiskolák statisztikája az 1932/33-as tanévig. 52.)

A latin és a görög nyelvet tanító humán jellegű gimnáziumok képezték a jövőendő értelmiség derékhadát. Így ezen iskolatípus a felekezetek befolyásoló szerepe miatt meghatározó volt. A református gimnáziumok tanerővel való ellátottsága lényegesen rosszabb volt, mint az állami gimnáziumoké és az evangélikus tanintézeteké, de jobb volt, mint a római katolikus gimnáziumoké. Az iskolák számát tekintve a reformátusok ezen iskolatípusból is 20%-kal részesednek, tehát megfelelnek az összlakosságban képviselt arányuknak, míg a római katolikusok alulreprezentáltak (40,8%).

A tanulók számát tekintve, ami a felekezeti oktatás hatását jobban reprezentálja, mint az iskolák száma, még akkor is, ha azt is figyelembe kell vennünk, hogy a felekezeti iskolák nem csupán a saját hitfelekezetük tanulóit vették fel, a református gimnáziumok 25%-ban részesülnek a tanulólétszámból, ami jelentős felülreprezentáltságot jelent a reformátusok összlakosságban képviselt arányához képest (20,14). Ezzel szemben a római katolikusok részesedése a tanulólétszámból (45%) azt sejteti, hogy a katolikus tanulók köréből az összlakosságban képviselt arányuknál kevesebb törekedett értelmiségi pályára, vagy ha igen, akkor nem katolikus gimnáziumokban végezte tanulmányait. Ez utóbbi feltételezés csupán csekély számú tanulót érintett. Így azt kell

megállapítanunk, hogy a reformátusok más felekezetekhez képest nagyobb arányban választották az értelmiségi pályát. Aki a hagyományos humán gimnáziumot választotta, az elsősorban pap, jogász akart lenni, vagy a bölcsészkarai képzésben akart részesülni.

Reálgimnázium

Jelleg	Tanárok száma	Tanulók száma	Egy tanárra jutó tanuló	Iskolák száma
Állami	643	15306	23,80	31
Királyi katolikus	62	1450	23,38	4
Községi	15	218	14,53	1
Római katolikus	262	5923	22,60	15
Református	161	3210	19,93	11
Evangélikus	80	1974	24,67	5
Izraelita	43	1038	24,13	2
Magán	28	491	17,53	2
Összesen	1294	29610	22,88	71

9. A reálgimnáziumok jellemző adatai az 1931/32-es tanévben (Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1933, 133)

A reálgimnázium a két világháború közötti korszak legmodernebb iskolatípusa. Ezen iskolatípust választók körének több mint a fele állami intézményben tanult. Ebben az iskolatípusban a reformátusok is alulreprezentáltak (15%). Alulreprezentáltságuk azonban kisebb, mint a római katolikusoké (21%).

Az alulreprezentáltság két tényezővel magyarázható. A felekezeti gimnáziumok legfontosabb és elsődleges feladatuknak a lelkészképzés utánpótlásának biztosítását tartották, és az ennek megfelelő középiskolai forma a hagyományos humán gimnázium volt. Számolnunk kell a statisztika torzításával is, mert olyan intézmények, mint a Sárospataki Református Kollégium gimnáziuma, ahol egyes osztályokban már reálgimnáziumi tantervek alapján tanítottak, a statisztikában a más jellegű képzés miatt még a hagyományos gimnáziumok sorában jelentek meg.

A reálgymnáziumok és tanulói aránya

Felekezet	Lakosság aránya 1930-ban	Iskolák aránya	Tanulók számának aránya
Római katolikus	64,81%	21%	20%
Református	20,86%	15%	10,84%

10. Felekezeti arány összevetése az iskolák és tanulók arányával (A szerző népszámlálási adatok alapján végzett számításai)

Az iskolák számát tekintve a reformátusok alulreprezentáltsága csak 5%, a római katolikusoké viszont 43,81%. A tanulók számát tekintve a reformátusok alulreprezentáltsága csak 10%, a római katolikusoké viszont 44,81%. A felekezeti befolyás fenntartása tehát ebben az iskolatípusban is a reformátusoknak sikerült jobban.

Leányiskola

Jelleg	Tanárok száma	Tanulók száma	Egy tanárra jutó tanuló	Iskolák száma
Állami	209	3601	17,22	10
Községi	118	2551	21,61	5
Római katolikus	179	3056	17,07	13
Református	83	1819	21,92	5
Evangélikus	32	444	13,87	2
Izraelita	31	627	20,22	1
Egyesületi	46	929	20,19	3
Magán	61	450	7,37	5
Összesen	759	13477	17,75	44

11. A leányiskola jellemző adatai az 1931/32-es tanévben (Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1933, 133)

A leányiskola Klebelsberg reformjának sokat bírált iskolatípusa. Tanterve csupán a művelt háziasszonyi feladatokra készítette fel a tanulókat. Sok családnak azonban szüksége volt arra, hogy a lány is munkát vállalhasson. Így a

szakemberek már működése idején is többször illették kritikával ezt az iskolatípust. A tanárok közül 24% dolgozott a református leány- középiskolákban, a tanulóknak pedig 30,5%-a tanult református leány- középiskolában. Így itt is felülreprezentáltságról kell beszélnünk.

Felső kereskedelmi iskola

Jelleg	Tanárok száma	Tanulók száma	Egy tanárra jutó tanuló	Iskolák száma
Állami	135	1688	12,50	11
Községi	396	5643	14,25	24
Római katolikus	64	618	10,13	7
Református	5	26	5,20	1
Izraelita	11	131	11,9	1
Társulati	79	806	10,20	5
Magán	12	119	9,91	1
Összesen	521	9081	17,42	50

12. A felső kereskedelmi iskola jellemző adatai az 1931/32-es tanévben (Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1933, 133)

A felső kereskedelmi iskolatípus nem a református vallásúak lakhelyének tipikus iskolaformája. Glatz Ferenc a következőket állapítja meg: „A reformátusság tehát mind a modern kapitalista foglalkozási ágazatokban, mind a legpolgárosultabb életviszonyokat adó városokban a legalacsonyabb.” (18)

Így tehát egy felső kereskedelmi iskola után nem is mutattak hívei olyan érdeklődést, mint egy humán gimnázium iránt. Az egy iskolával és a 26 tanulóval a református hitfelekezet ebben az iskolatípusban nagyon alulreprezentált.

A református hitfelekezet részesedése az oktatásból a két világháború között az 1931/32-es tanév adatai alapján

Iskolatípus	Tanulók száma szerint	Iskolák száma szerint
Elemi iskola	15,25%	15,87%
Polgári iskola	2,74%	3,60%
Tanítóképző	13,24%	12,72%
Gimnázium	26,00%	20,00%
Reálgimnázium	10,84%	15,00%
Leányiskola	13,49%	11,36%
Felső kereskedelmi	0,28%	2,00%

13. Összefoglaló táblázat a református felekezet részesedéséről az oktatásban (A szerző statisztikai adatok alapján végzett számításai – a 2–11. táblázat adatai alapján)

A statisztikai adatok segítségével elvégzett számítások alapján megállapíthatjuk, hogy a reformátusok egyedül a gimnáziumban felülreprezentáltak a népességben betöltött 20–21%-os arányukhoz képest. Ez is azt bizonyítja, hogy tudatosan törekedtek az elitképzésre és ennek megfelelően jó színvonalú iskolákat tartottak fenn. Ennek az oktatásnak a hatása még akkor sem lebecsülendő, ha tudjuk, hogy gimnáziumaikat jelentős számban más felekezetűek is látogatták. Az iskola hatása a más felekezetűekre is kiterjedt, így közvetve a református egyházé is.

A politikai és szellemi elittel való kapcsolattartás fontosságát a református egyház már a 19. században felismerte. Oktatáspolitikájában is tudatosan törekedett az egyház érdekének képviselésére.

A református iskolák szellemi arculata a két világháború között

Az iskolák református szellemével sokan foglalkoznak, de talán Szelényi Ödön fogalmazza meg legtömörebben eme szellemiség lényegét: „Minden iskola a maga jellegét attól a világnézettől nyeri, amelyet benne hirdetnek[...]a jó felekezeti iskola nevelő hatása azért erősebb, mert itt egységesebb a szellem, a világnézet s itt minden tanító egyaránt felhasználhatja a vallás fontos nevelő

szerepét. Éppen azért [...] megilleti a létezéssel való jog a protestáns felekezeti iskolát is. (19)

[...] Mert a protestantizmus lényege nem a külső szervezkedésben rejlik, hanem a belső, szellemi összetartozandóságban.” (20)

Mit tekint Szelényi ezen egységes világnézet alapjainak?

„A protestantizmus hangsúlyozza, hogy csak a személyes meggyőződésen alapuló hit az igazi vallás, [...]. A protestáns egyház és iskola.[...] kezdettől fogva nemzeti alapra helyezkedett [...] mindig a nemzeti szellemű műveltség fáklyavivője volt.” (21)

A protestáns szellem lényege tehát a személyes meggyőződés, a hit, amely a lutheri tanítás alap gondolata. Másrészt fontos szerepe van a protestáns eszmeiségben a hazaszeretet gondolatának. Ugyanakkor Szelényi azt is határozottan leszögezi, hogy a protestáns szellemiség nem kerülhet szembe a tudomány eredményeivel.

„A protestantizmus ugyanis nem lehet kerékkötője a tudomány haladásának sohasem, mert az ellenkezik lényegével.” (22) A Szelényi által vázolt protestáns világnézet jellemezte a legjobb református iskolákat.

II. A Sárospataki Református Főiskola történetének 19. és a 20. századi előzményei

Fénykor

A 19. század elején a Sárospataki Református Kollégium fénykorát élte. 1806-ban nagy építkezések kezdődtek, amit a kedvező belpolitikai helyzet és megfelelő gazdasági fejlődés tett lehetővé. II. József türelmi rendeletével megszüntette a protestánsok hátrányos társadalmi megkülönböztetését. Ez az új politikai szituáció elősegítette a protestáns családok anyagi gyarapodását, ami megteremtette a lehetőségét az oktatási célra történő adományozásnak. Ennek köszönhető, hogy felépülhetett az az épülettömb, ami a Sárospataki Református Kollégium főépületét alkotja jelenleg is. A 19. században az volt az épületről a kortársak véleménye, hogy a Rákóczi-vár mellett a város legfontosabb nevezetessége. 1836-ra készül el az az épületegyüttes, amely magában foglalta a nagy könyvtártermet. Ez Pollack Mihály tervei szerint készült el és ma is szinte változatlan állapotban látható.

Bár később a 19. század eleji építkezésekhez hasonló méretűre nem volt szükség, számos más tény utal azonban arra, hogy az iskolában folyó oktatás hatása túlnőtt a régió keretein. Több jelentős politikus, író, hadvezér volt az intézmény tanulója. A teljesség igénye nélkül elég talán Kazinczy Ferencre, Kossuth Lajosra és Szemere Bertalanra utalni. A hazafias protestáns hagyományok, összekapcsolódva a reformkor nemzetet megújító mozgalmával, a termékeny szellemi élet lehetőségét teremtették meg.

Nehézségek az Entwurf miatt

Ezt a lendületes fejlődést szakította meg a szabadságharc és az azt követő abszolutizmus korszaka. Az 1849-ben megjelent Entwurf 1850-től már Patakon is kötelező, amelyről Gulyás József sárospataki tanár a 20. században így írt:

„A szabadságharc leveretése után tanulóink visszajöttek s az iskola 1849 novemberében megnyílik. A honvéd-diákok is visszaszállingóznak. Nemsokára (1850) új rendelet jelenik meg: a törvénytelen, bár tagadhatatlanul több hasznos dolgot tartalmazó Organisations-Entwurf, mely megszabja, hogy hány osztályban

mennyi tárgyat hány rendes tanár tanítson. A gimnázium az akadémiától függetlenné lesz s alsó és felső tagozatra oszlik. Sürgeti e rendelet a tanárképzés megszerzését és a szakrendszert. Teljes gimnáziumunkba 12 tanárt és állandó igazgatót kíván. Az egyes osztályok élére osztályfőket állít.[...]. A németet az I. osztályban kezdeti.” (23)

Az iskola ellenszegül az Entwurfnak, mivel ez sérti autonómiáját. Ennek viszont az a következménye, hogy az udvar megvonja nyilvánossági jogát, vagyis nem adhat ki hivatalosan érvényes bizonyítványt. Az intézmény ebben a helyzetben két megoldási móddal próbálkozik. Részben törekszik megfelelni az Entwurf elvárásainak, másrészt igyekszik megvédeni autonómiáját. A teológiai akadémiáról több tanárt áthelyeznek a kialakítandó nyolc évfolyamos gimnáziumba, és az anyagi lehetőségek bővülésével új tanárok felvételére is sor kerül.

Az Entwurf megítélése jelenleg nem egységes. Kétségtelen és tagadhatatlan azonban modernizáló hatása. Erről Horánszky Nándor így ír:

„Az Entwurf az érettségi bevezetésével, a követelmények meghatározásával emelte az oktatás színvonalát, szempontokat fogalmazott meg az (alternatív) tankönyvek használatára vonatkozóan, lefektette a modern tanügyi jog alapjait, rögzítette a tanulókkal szemben támasztott igényeket és a tanári alkalmazás feltételeit, a szakrendszerű oktatás kritériumait, bevezette a szaktanári rendszert. A nevelési és oktatási célok megállapításával pedig máig érvényes példákat adott.” (24)

Az Entwurf lerakta a mai középiskolai oktatás alapját. A magyar szakirodalomban többször a német nyelv tanításának bevezetése következtében németesítő volta miatt támadják. Klaus Frommelt osztrák kutató viszont a Die Sprachenfrage im österreichischen Unterrichtswesen című munkájában számos példát hoz az Entwurf liberális nyelvhasználatot biztosító voltának bizonyítására.

Bár az Entwurf bevezetése kétségtelenül nehézségeket okozott Magyarországon, az oktatás körülményeinek és tényezőinek pontos meghatározásával elősegítette Magyarország felzárkózását az európai oktatási színvonalhoz.

Az abszolutizmus rendszerének enyhülése csökkenti az iskolákra nehezedő politikai nyomást. Az Entwurf azonban kijelöli azt az irányt, amelytől a középiskola fejlesztése nem tér el a 19. században. 1883-ig lényegében az Entwurf határozza meg a középiskolai oktatást és rendelkezései az egész országban elősegítik a középiskolai iskoláztatás modernizálását.

Bár Patakon az Entwurf átmenetileg nehézségeket okozott, kisebb válságperiódust eredményezett, ebből az iskola végül is egy színvonalbeli emelkedéssel kerül ki.

Sárospatakon az 1850-es években újból építkezésekre kerül sor, de ezeknek az építkezéseknek a jelentősége messze elmaradt a 19. század első harmadában végzett munkálatoktól.

Vita a sárospataki iskoláról

A Sárospataki Református Kollégium fejlődését viszont hátráltatja az a tény, hogy Patak a kiegyezés után a tőkés fejlődés fő áramából kimaradt. Vidékiessége jellege mind jobban megmutatkozott.

Erdélyi János 1860-ban megjelenő munkájában még így ír Patakról: „Így sok jelesbjeink születéshelye gyakran szegény kunyhó volt, gyerekkorunkban a gyötrő nélkülözés gördített akadályt eléjük, lebilincselvén keblökben rejlő isteni szikrákat, míg nem a véletlen Patakra hozta, hol önszorgalmuk által pályát és szebb jövőt teremtének magoknak, s magas szellemöktől oly igen sokan üdvét nyerének, [...]”

Pataknak vidéke kies, vize jó, levegője egészséges. Kisebb város, mint hogy lármás multságai elvonnák ifjainkat a tanulástól, de mégis elég nagy ily számos tanulónak lakot és élelmezést nyújtani. S ezek mind oly szükséges kellékek egy főiskolának alkalmas helyiségnél.” (25)

Erdélyi János, a sárospataki diák és tanár tehát úgy ítéli meg, hogy Patak ideális helye az ifjúság nevelésének.

Ezzel szemben Finkey Ferenc, aki szintén a pataki iskola diákja, majd tanára volt, a következő módon emlékszik vissza az 1870-es évekre:

„Bizony, nemcsak a hatvanas években, de még az én gyermekkoromban, a hetvenes években is, Patak egy szegényes kis mezővároska volt. [...]”

Nagy lendületet adott a fejlődésnek Ballagi Gézának, a főiskola egyik legjelesebb jogtanárának országgyűlési képviselővé választása. Ez a nagy gyakorlati érzékkel rendelkező tanár hajtotta keresztül a város képviselő testületében /a néptanítóból városi főbírává választott, nagy ambíciójú Molnár János segítségével/ a városnak aszfaltjárdával ellátását, az utak kiegyenesítését és sok egészséges reformot a város életében.” (26)

Bár az iskola a városon belül mindig is külön testként létezett, a város, mint környezet, meghatározó volt az intézmény számára, másrészt válságos történelmi pillanatokban világossá válik a közös érdek, vagyis az a tény, hogy a város iskola nélkül szegényebb, ugyanakkor az iskolának is szüksége van a város támogatására. A település azonban csak egy jó háttér az iskolának. Az iskola életének fő mozgatója mindig is a református egyház volt. Az iskola és tanítványainak kedvező hatása ennek következtében a városra sokkal nyilvánvalóbb, mint a város hatása az iskolára. A 19. század végén azonban annyira megrekedt a fejlődésében a város, hogy akadályozta az iskola oktatómunkáját. Ezért több ambiciózus tanár fölveti még az intézmény áthelyezésének gondolatát is.

1872-ben Bihari Imre A sárospataki Akadémia reformja és még valami címmel jelentette meg írását, amelyben lényegében először vetődik fel az integráció gondolata. Munkájában megállapítja, hogy Debrecen és Patak is a református szellemű nevelés és oktatás központja, így ezen közös vonás alapján összekapcsolható, és az anyagi erőforrások jobban koncentrálhatóak. Véleménye szerint lehetőség nyílna az intézmények közötti kölcsönös szakmai segítségre is.

1877-ben Szinyei Gerzson sárospataki jogakadémiai tanár Válasz azoknak, a kik a Sárospataki Jogakadémiát Miskolcra akarnák áthelyezni címmel kis füzetben fejt ki véleményét. Ő Kun Pál cikkére válaszol, amely a Miskolc című lap hetedik számában jelent meg 1877-ben. Helytelennek tartja a kérdés statisztikai megközelítését, hiszen a statisztika csak egyoldalú módon tárja fel a valóságot, és járul hozzá a helyzet megítéléséhez. Az áthelyezést ő szükségtelennek és jogilag megengedhetetlennek tartja. Munkája 14. oldalán így érvel Patak mellett: „[...] törvény, jog, igazság és a mi ezeket megszenteli, hazaszeretet tanulására nem lehet alkalmasabb hely Pataknál, ahol minden lépten-

nyomon hazai, egyházi és iskolai történetünk nagy emlékeivel találkozunk, ahol minden tárgyról a Perényiek, Dobók, Rákócziak, Lorántfiak, stb. és az újabb kor annyi jeleseinek szelleme int felénk.” (27)

Minden véleményt nyilvánító valós érvekkel támasztja alá elképzeléseit. Sárospatakot történelmi tradíciói, az oktatásban betöltött szerepe valóban nevelői feladatokra predestinálják. Ugyanakkor a gyors fejlődés időszakában ez önmagában kevés. Ha nem is tudja felvenni a fejlődés olyan ütemét, ami Miskolcot jellemzi, szükség lenne legalább a legelemibb modernizálásra. Több, a tárgyban állást foglaló véleménye sokszor érzelmei által vezetve elszakad a reális helyzettől. Ettől a Szinyei munkája sem mentes. Ugyanakkor azt helyesen állapítja meg írásában, hogy amennyit használ a nevelési folyamatban a nagyváros hatása, annyit árthat is.

Szinyei dr. Ballagi Gézárt említi az áthelyezés apostolaként.

A viták fő mozgatói a pénzügyi kérdések. Ezek orvoslásának módja az államsegély lenne. (A második fejezetben az államsegély kérdését részletesen elemezzük) Ez a megoldás Patakon 1883-tól egyre többször vetődik fel. Az egyházkerület azonban általában elvetette ezt a lehetőséget.

„Mi volt az oka az egyházkerület kemény ellenállásának? Egyrészt a tanárok fizetése nem volt rosszabb mint Pápán vagy Debrecenben, ezért jogos volt a kerület elutasító magatartása. Mert ezek fizetés- kiegészítését saját erőből megtudták oldani. De volt itt egy sokkal fontosabb mozgatója az ellenállásnak. Az egyházkerület vezetői és az igazgatótanács a kollégium autonómiáját féltették.” (28)

Az államsegély legnagyobb ellenzője Fejes István főiskolai aligondnok volt. Szerinte egészen más dolog az államsegély elfogadása Patakon vagy más városban, mert Patakot mindig is a reformátusok adományaiból tartották fenn. Itt tehát a kötődés az egyházhoz és az egyházi közös vagyonhoz erősebb, mint más iskolák esetében. Az intézmény fennmaradása érdekében azonban elkerülhetetlen ez a lépés. Fejes István a következő szavakkal érvelt:

„Patak a szegények iskolája, mondják. Nem gúnynev ez, de nagy érdem. Hány száz ember fia emelkedett ki az idők során a porból és lett fényévé az egyháznak, az országnak Sárospatak által! [...] Nagy, országos érdek, de ha az nem volna,

legalább is nagy protestáns, egyházi érdek, sőt evangéliumszerű kötelesség az, hogy a nép fiainak könnyű alkalom adassék a magasabb fokú iskolákba járatásra.” (29)

A Sárospataki Református Főiskola Értesítője a következő szavakkal értékeli az államsegély kérdését 1910-ben:

„[...] ez az esztendő volt az, amelyben egyházi és iskolai autonómiánk az állammal szemben vereséget szenvedett, [...] főiskolánk ősi függetlenségéből is kénytelenek voltunk egy jó darabot letörni és megbíráhatatlan anyagi szükségleteink miatt az állam támogató karjai alá menekülni. Ezek a komor vonások már magukban véve sem engedik meg, hogy a haldoklóban levő esztendőről derűs képet nyújtsak. Az én feladatom különben sem a szépítgetés, a mentegétdzés, hanem a megtörtént tények hűséges és tárgyilagos vázolása.” (30) Az intézmény vezetősége teljes mértékben kudarcként értékeli az államsegély elfogadásának tényét.

Végül 1911. május 17-én bekövetkezett az államsegélyről szóló szerződés megkötése.

„A szerződést a kultuszminiszterrel kötötték meg, a kerület 1911-ben hagyta jóvá. A megállapodás szerint a kollégium évi 50.000 korona államsegélyt kap. De az iskola saját jövedelméből származó bevétele túlhaladja az állami hozzájárulás összegét, ezért az 1883. évi 30. tc. 47. paragrafusának értelmében a kollégium” felekezeti jellege és önkormányzati jogköre megtartatik”. A VKM csak főfelügyeletet gyakorol és a 16 tanár közül ötöt a miniszter nyilvános pályázat útján nevezhet ki. Egyébként minden maradt a régiben.

Az államsegély viszont nem a megígért módon érkezett. Az 50000 korona helyett 1912-ben csak 4000 jött, 1913-ban 8000 korona, ami a közigazgató szerint „a szűsége pótolni elégtelen volt”. De nem csak az államsegély, hanem a tanári nyugdíjak összege is akadozva jött. Az iskolaszék több ízben fordult az egyházkerülethez, hogy járjon közbe a miniszternél az elmaradt nyugdíjak ügyében.” (31)

Az államsegély elfogadása azonban nem csupán azért nem jelentett megoldást, mert kiszámíthatatlan jövedelem volt, hanem azért is, mert az anyagi gondokat csak mérsékelte, de nem oldotta meg.

Másrészt megingatta az iskola helyzetét az 1912-től kiépítésre kerülő debreceni egyetem is. Debrecen Patak régi nagy riválisa lelkesképzésével. Egy protestáns egyetem létrehozásának gondolata Patakon is többször felmerül, de a 19. század második felének kedvezőtlen gazdasági folyamatai ettől a lehetőségtől Patakot véglegesen megfosztották.

Az 1911/12-es tanévről készült Értesítőben a következőket olvashatjuk a tárgyról:

„Mint sötét felhő vonult fel főiskolánk látóhatárára a debreceni egyetem felállításának kérdése. Ezt a nagyfontosságú eseményt, amelyet nemzeti szempontból a kultúra terén régóta várt jelentékeny előlépésnek kell tekintenünk s mint ilyet a legmelegebb szívvel üdvözlünk, - sokan úgy tekintették (s némely egyházi és iskolai lapban nem egy ilyen irányú nyilatkozat hangzott el), mint amely a felekezeti jogakadémiák s közelebbről a sárospataki jogakadémia, talán az összes állami és felekezeti akadémiák megszűnését fogja maga után vonni.” (32)

Ezt a koncepciót újítja fel később Klebelsberg is, amikor a jogakadémiák megszüntetését határozza el. A jogakadémia kérdése többször jelentett már gondot Sárospatakon. 1853–61-ig szünetel a jogászképzés. 1891-ben ünneplik a képzés 100 éves évfordulóját.

Mitrovics Gyula, az intézmény volt tanára, aki a debreceni egyetem professzora lett, 1912-ben részletes tanulmányt ír a tárgyról. Írásában több oldalról világítja meg a problémát. Munkája is bizonyítja, hogy a debreceni egyetem építésének ügye szorosan kapcsolódott Patak helyzetéhez. Mitrovics ezt így értékeli: „a sárospataki főiskola jövője fordulóponthoz jutott az egyetemi kérdés előtérbe nyomulása alkalmával, én is bátorságot veszek magamnak a hozzászóláshoz.” (33)

Tanulmányában az egész intézmény megmentése érdekében a jogakadémia feladása mellett érvelt. Véleménye szerint „a sárospataki főiskola jövője a sárospataki jogakadémia jövőjén fordul meg.” (34)

Mitrovics rámutatott, hogy „a magyar kálvinizmus éppen anyagi erőinek nagyon is korlátozott volta miatt nem engedheti meg magának iskolapolitikájában sem az okatlan fényűzést.” (35)

Hangsúlyozza az egyetemi képzés előnyeit:

„a debreceni egyetem külső elhelyezésével egyetlen más egyeteme sem fog versenyezhetni az egész continensnek. Pozsony, a favorizált Pozsony sem fog mellette bizonyára messze elmaradni. Ezen felül bizonyára Pozsonyban is, de itt Debrecenben föltétlenül, olyan internátussal, sőt internátusokkal várjuk az ifjakat és abban a jótéteményeknek akkora számával, aminőt meglevő egyetemeinken idáig még nem találtak meg. Mindezt csak annak a valószínűsége mellett hoztam fel, hogy a két új egyetem mindjárt a legelső években el fogja vonni a jogakadémiák hallgatóságának jókora részét.” (36)

Természetesen Patak a Debrecenben megnyíló egyetem adottságaival nem versenyezhetett és a Sárospataki Református Főiskolát némileg gúzsba kötötte az a törekvés, amely arra irányult, hogy református jellegét fenntartsa. Mitrovics szerint azonban az egyetemi képzés mellett is megoldható a református szellemű nevelés:

„hogy ha a lelki gondozást egyetemi ifjainkra is kiterjesztjük, azokból ép (sic!) olyan jó kálvinistákat nevelhetünk, mint a jogakadémiákon. Csak erről kell gondoskodnunk.” (37)

Másrészt arról is említést tesz, hogy számos jó protestáns van, akit nem neveltek felekezeti jogakadémián.

A jogakadémiai képzés válságát szakmai okok is előidézték. Bevezették az ügyvédek és bírók számára a kötelező doktorátust, amelynek megszerzése a jogakadémiákon nem volt lehetséges. Ez már eleve csökkentette a jogakadémiákra beiratkozottak számát.

1908-tól a Sárospataki Református Főiskola növekvő deficittel küzd. Ebben a helyzetben Mitrovics a jogi képzés feladását és a lelkészképzés modernizálását ajánlotta. A teendőket Mitrovics a következő módon fogalmazza meg:

„[...] a főiskola a jogakadémia fenntartásának erőszakolásával lehetetlen feladatra vállalkozik s azzal semminő irányban nem tölt be missziót, sőt elvérzik az érdekében meghozott és meghozandó áldozatok súlya alatt. Ellenben annak feladásával

a) erősítheti gimnáziumát;

- b) a debreczeni egyetemmel szemben versenyre képessé teheti theológiáját;
c) mindkét intézeti ágát elláthatja kielégítő internátusokkal;” (38)

Mitrovics már ekkor megállapította, hogy „Mind a gimnázium, mind a theol. megerősítéséhez, nevelői feladatainak teljesítéséhez múlhatatlan szükség van külön-külön jól szervezett internátusokra.” (39)

Mitrovics szerint a jogakadémia fenntartása veszélybe sodorhatja a sárospataki iskolát. Szerinte inkább meg kellene őriznie Pataknak erejét, hogy egy kínálkozó történelmi pillanatban a református felsőoktatás helye lehessen.

„És ha akkor sem lesz szükség, szerintem, ki az állami egyetemeknek a híve vagyok, ref. egyetemre, mi lesz a pataki milliókkal? Akkor a pataki főiskola akkori vezetői vagy jogutódai szabadon diktálhatják az államnak a feltételeket a pataki egyetem felállításához, biztosítva abban minden jogos ref. érdeket és az egyetem ref. jellegét arra az esetre, ha egyszer mégis létesülne más vallású felekezeti egyetem.

Így, de csak így lehet biztosítani a legfelső oktatást Pataknak és semmi más módon. A tőkésített összeg óriási ereje gondoskodhatnék arról is, hogy helyben gyümölcsöztetve, magát a várost is, alkalmas milieuvé növesse gazdasági és kulturális életét teremtő hatalmas erejével, aminőre szüksége van egy magyar Heidelbergnek!” (40)

Itt újból felmerül tehát Sárospatak városának fejlesztése, mint az iskolai oktatás megfelelő háttérének biztosítása.

Az első világháború azonban elodázta a gondok megoldását, sőt a meglévő nehézségeket a háború alatt újabbak egészítették ki. Állandósultak a pénzügyi problémák. Szerencséje volt az intézménynek, hogy már a háború előtt ingatlanokat is vásároltak az értékpapírok mellett, így vagyona nagy részét át tudta menteni a háború utánra. 1921-től Trócsányi József lett a Gazdasági Választmány elnöke, akinek szakavatott munkálkodása túlsegítette az iskolát az anyagi gondokon.

Nem érintették kedvezően az intézményt a politikai változások sem. A Károlyi-regime és a tanácskormány alatt igyekeztek távol tartani az iskolát a belpolitikai eseményektől. A tanácskormány a főgimnáziumban eltörölte a

vallástanítást, a jogakadémián felfüggesztették az alap- és államvizsgák tartását, s rövid ideig úgy látszott, hogy megbénítják a teológia működését.

1919 őszétől azonban viszonylag zavartalanul folyt tovább a tanítás. A munkát főként a tanárhiány akadályozta. Ennek részbeni oka a harctérre vonult tanárok távolmaradása, másrészt fegyelmi eljárás azon hat tanárral szemben, akik részesei voltak a politikai eseményeknek. A gondok még 1920–21-ben sem szűntek meg teljesen, élelmiszerhiány és lakáshiány nehezítette a helyzetet.

III.

A jogakadémia szüneteltetésének kimondása

A jogakadémiák hálózata a 18. század folyamán alakult ki. A Ratio Educationis ezek működését is részletesen szabályozta.

A jogakadémiák az egyetemek jog-és államtudományi karának tanulmányi és vizsgálati rendjét követik. Ezen intézményekben jogtudományi és államtudományi államvizsgát és szigorlatot nem lehetett tenni. 1944-ben már csak 3 felekezeti jogakadémia volt; a kecskeméti református, a miskolci evangélikus és az egri katolikus.

Sárospatakon 1793 óta működött a jogi kar. Létének kérdése a 20. század elejétől kezdve egyre hevesebben vitatott. Az 1920-as években a pataki az egyetlen olyan református főiskola, amelynek két kara van. A továbbfejlesztés kérdését a szakemberek az első világháború előtt már többször vitatták. Az első világháború elodázta a döntéshozatalt. A háború következtében kialakuló gazdasági összeomlás kedvezőtlen hatással volt az iskola sorsára. Az intézmény nehéz helyzetét nem lehetett eltitkolni. Működésének biztosítása elsősorban felekezeti szempontból volt rendkívül fontos.

Működési nehézségek

A jogakadémiai széki jegyzőkönyvek már 1910-től foglalkoznak a problémákkal, a problémák megoldásának lehetőségével. Említik, hogy a felsőbb évfolyamokban kicsi a hallgatók száma. Az előkelőbb családok nem íratják már Patakra gyerekeiket. A tanárok a „gárdákban”, a tanári lakásokhoz kapcsolódó diákszállásokon nem tudnak megfelelő színvonalú szállást adni az előkelőbb családokból érkező diákok számára. A „gárda”¹ jellegzetes sárospataki megoldás, a tanár saját házában gyakran tíz-tizenkét diáknak is adott szállást és étkezést.

¹ A gárdáról lásd: Dr. Panka Károly (1930): A pataki diákvilág anekdotakincse. II. 200. old. „az egy házban levő diákszobáknak a lakói együttvéve. A gárdákat a ház tulajdonosának vagy bérlőjének a neve után nevezték. Pl. Németh-gárda, Radácsi-gárda, Kérészy-gárda, Ellend-gárda”

Ezzel részben kiegészíthette saját jövedelmét, másrészt közvetlenül felügyelt a házában élő diákokra. A 20. század elején ez az elhelyezési lehetőség már nem felelt meg a kor kívánalmainak. A modern bentlakásos intézmények jobban megfeleltek a kor oktatási intézményekkel szemben támasztott elvárásainak.

A létszámgondok valóban léteztek. Az 1910-11-es tanév első félévére csak 55-en iratkoztak be. A negyedik évfolyamon már csak hat hallgató van. Az akadémiai széki jegyzőkönyvekben is szerepel, hogy kísérletet kell tenni a hallgatók számának növelésére. Különböző módon próbálják megoldani a problémákat. Kialakítanak egy jogi internátust. Propagálják Sárospatak kedvező földrajzi helyzetét. Kedvezményekkel próbálják Patakra csalogatni a szegényebb sorsú családok gyerekeit. A kedvezményes szálláslehetőség, étkezés, különböző pályadíjak kiírása mind a hallgatói létszám növelését célozzák. (Jogakadémiai széki jegyzőkönyvek TIREL K.d.III.108). A megoldási kísérletek sorra kudarcot vallottak. A jelentősebb tanárok egymás után hagyták el a főiskolát, a megüresedett tanári állásokra kiírt pályázatok sikertelenek. 1912-ben távozik Finkey is. Már 1910-ben is volt távol az USA-ban állami megbízottként egy börtönügyi kongresszuson (TIREL K.d. III. 104.).

Ebben a helyzetben készül 1916-ban a jogakadémiai tanárok Rohoska József akadémiai igazgató vezetésével fogalmazott memoranduma (TIREL K.d.III.109.), amelyben javasolják a jogi és teológiai akadémia Miskolcra helyezését. Kifogásolják, hogy nincs a teológiának internátusa, és Sárospatakon hiányoznak azok a társadalmi, népjóléti és missziói intézmények, amelyek közvetlenül szükségesek a gyakorlati lelkészképzéshez.

Az 1916-ban készült tanári beadvány a következő módon érvelt a jogakadémia áthelyezése mellett: „És íme mi, kik a régi kövek erejében bízva és a régi dicsőség napsugaraiban sütkérezve csak állottuk az idők viharait, csak dacoltunk azoknak kérlelhetetlen változásaival: kénytelenek vagyunk belátni, hogy a „régiség” nem felel meg többé az új idők harcmódorának.” (41)

A helyzet valóban egyre súlyosabbnak tűnik, de 1916-ban még határozott visszautasításban részesül az áthelyezési kísérlet. A mozgalom vezéralakjaként Finkei Ferenc, aki 1944-ben megírta a jogakadémia történetét, Ballagi Géza és Szánthó Gyula jogakadémiai tanárokat említi. A kérdésről Finkeyn kívül ír Zilahi

Kiss Jenő, Bihari Imre, Rácz Kálmán, Kiss Sándor egyházmegyei tanácsbíró, Szinyei Gerzson, Fejes István és Mitrovics Gyula is. Finkeynek az az álláspontja, hogy a református egyháznak azt a jogakadémiát kell majd megtartani, amelyik alkalmas arra, hogy egy református egyetem alakulhasson ki belőle. Finkey a következő módon érvel Patak mellett:

„Patak nemcsak igazán praedestinálva volt főiskolai székhelynek, de jövőre is, akár mint kettős akadémia, esetleg valamikor talán csonka egyetem, akár mint egyszerű theológiai székhely minden körülmények közt (a mai kisvárosi jellege mellett is) sokkal alkalmasabb hely, mint Miskolc. [...] S az én meggyőződésem szerint is Sárospatakból inkább válhatik egy magyar Jéna, mint Miskolcból.” (42)

A kérdés átmenetileg lekerült a napirendről. Az ügy ellenkező hatást váltott ki. 1916-ban megalakult a Sárospatakot Oltalmazó Liga, amelynek az volt a feladata, hogy segítse az iskola munkáját. Ettől kezdve, bár változó névvel, mindig működött az öregdiákok valamilyen szervezete, amelynek fontos feladata volt az iskola patronálása.

A hanyatlást azonban nehéz volt megállítani, mert az első világháború befejeződése számos politikai és gazdasági problémát okozott az országnak. Ezek a problémák kihatottak az iskola életére is. A tanulói létszámgondokat jól szemléltetik a források alapján a szerző által készített táblázatok (Melléklet II.) Bár a háborús állapotok miatt 1918-ban kissé növekedett a jogi karon a tanulói létszám, de ennek valószínűsíthető oka, hogy az elcsatolással fenyegetett területekről irakoztak be fiatalok a jogi karra, másrészt a harctérről visszaérkező ifjabb nemzedék talált itt átmenetileg tanulási lehetőséget. A következő években folyamatosan csökkent a létszám.

Kormányzati koncepció és a régió

A jogi fakultást különösen súlyosan érintette az az 1920-ban megfogalmazott koncepció, amelynek értelmében a Trianon utáni Magyarországon elegendő négy egyetemi jogi fakultás, és a megüresedő jogtanári székeket nem fogja az állam finanszírozni. Patakon a háborús viszonyok miatt négy tanári álláshelyet nem sikerült megfelelő pályázóval betölteni, így ezeket a jogi kar gyakorlatilag elvesztette. Az iskola vezetősége először a kultuszminiszterhez fordult segítségért, aki kész volt két tanár fizetését fedezni, de

az intézményt a pénzügyminisztériumhoz utasították, ahol egyre halogatták a döntést. A tanári kar elhatározza, hogy az egyházi hatóságokhoz fordul a jogi kar megmentése érdekében.

1923 tavaszán még újabb kísérletet tesznek a jogi kar helyzetének rendezésére. A régi pataki diákok kapcsolatot keresnek Horthy Miklós kormányzóval (TIREL K.d.III.122.p). Az egyházkerületi közgyűlés elvállalta három állás anyagi fedezetének előteremtését (Értesítő, 1922/23, 5).

Sárospatak városa egymillió koronát ajánlott fel áprilisban a jogakadémia kiadásainak fedezésére (Értesítő, 1922/23, 5). Ez ugyan az inflálódó korona volt, de a szándék mindenképpen nemes. A források is kiemelik, hogy több évszázados egymás mellett élés után a bajban egymásra talált a város és az iskola.

Az utolsó pillanatban Zemplén vármegye is késznek mutatkozott a segítségnyújtásra.

Május 23-án a régi tanítványok közebedet rendeznek és adományokat gyűjtenek a főiskola javára. Augusztus elsején az egyházkerület sárospataki kultúradó kivetését határozza el a főiskola megmentése érdekében. (Értesítő 1923/24. 5.) Az egyházközségek feladata volt, hogy rendkívüli adójukkal támogassák a képzést.

A szüneteltetés kimondása

A jogi kar sorsa azonban már megpecsételődött. A következő két ok az, ami közvetlenül előidézte a szüneteltetés kimondását: 1. Az 1923. január 5-én 2164-es szám alatt kiadott oktatásügyi rendelet kimondta, hogy június 30-tól az állam megszünteti a ténylegesen még szolgálatban álló jogakadémiai tanárok fizetését is. Ezzel már nem csupán az üres álláshelyek betöltését akadályozza meg, hanem anyagilag a még működők tevékenységét is lehetetlenné tette. Mivel a főiskoláknak akkor is autonómiájuk volt, az állam nem közvetlen módon avatkozott be az oktatási intézmény életébe, hanem indirekt módon erőltette rá saját akaratát a vezetésre. 2. A másik rendkívül súlyos és kényszerítő tényező volt, hogy 1923. szeptember 10-ig a jogi karra csupán hét hallgató iratkozott be. A mellékletben közölt táblázatból kiderül, hogy az 1913/14-es tanévre a hanyatlást akadályozó intézkedések eredményesnek látszanak, és a létszám lassan emelkedni kezd. A háború azonban ezt a pozitív folyamatot megszakítja, és újra fokozatos

csökkenés következik be. Különösen súlyos a harmadik és negyedik évfolyamon a helyzet. A harctérről visszaözönlő és tanulni vágyó fiatal korú népesség újból magas hallgatói létszámot eredményez 1918/19-ben, majd a trianoni határok kialakítása után újból csökkenő tendenciát mutat. Ennek valószínűleg oka volt az akadémia éveken át húzódó tisztázatlan helyzete is. Az 1923/24-es tanévben a hét beiratkozó közül csupán egy volt a református felekezethez tartozó. A református jogakadémiák fenntartásának pedig az volt a célja, hogy biztosítsák a református szellemű jogi képviselő utánpótlását. Ezen célnak az akadémia a beiratkozók vallási összetétele alapján nem felelt meg. Ebben a helyzetben már minden küzdelem felesleges volt. Így a főiskola igazgatótanácsa maga kéri szeptember 11-én a jogi kar szüneteltetését.

Az egyházkerületi közgyűlés 1923. október 3-án mondta ki hivatalosan a szüneteltetést és nem a megszüntetést, fenntartva ezzel azt a lehetőséget, hogy az ország és az egyház jobb anyagi helyzetének kialakulásával lehetőség legyen az újraindításra. A jegyzőkönyv a következő szavakkal emlékezik meg a szüneteltetés kimondásáról:

„Elnöklő főgondnok megindult hangon - melyet a belső fájdalom tett szaggatottá - mondja ki ezt a határozatot, de ama törhetetlen hitének emelt hangon tett kinyilatkoztatásával, hogy jön idő, midőn a jogakadémia újból való megnyitásának meglesznek a külső és belső előfeltételei, amikor lesznek férfiak, akik adott pillanatban teljesíteni fogják e részben is kötelességüket és lesznek kötelességteljesítő ifjak, akik a komoly munkától nem fognak visszariadni.” (43)

A kollégium anyagi gondjai ezzel nem oldódtak meg teljesen, de talán mérséklődtek. A további küzdelem teljesen kilátástalan volt. Be kellett látni, hogy a jogakadémián túllépett a történelem. Olyan műveltségisményt képviselt és közvetített, amely már nem volt beilleszthető a kor oktatáspolitikai koncepciójába. Nem tudta betölteni hivatását, nem tudott megfelelő színvonalú képzést biztosítani. A Sárospataki Református Kollégiumnak új utat kellett keresnie.

C) Modernizációs kísérlet

I. Kapcsolatkeresés a vezető politikai elittel

Az első világháború befejezése után Magyarországon megváltozott az egyes politikai csoportok közötti erőviszony.

A helyét kereső politikai erők között volt a református egyház is.

„A református egyház azonban a dualizmus időszakában egyre jobban beépült az államrendbe s egyre otthonosabban érezte magát benne.” (44)

1920 mindenképpen korszakhatár a magyar történelemben. 1918-ban ugyanis még az ország lakosságának nagy része abban reménykedett, hogy a megszállt területek magyar irányítás alá kerülhetnek majd. 1920-ban azonban, amikor bekövetkezett a trianoni békekötés, el kellett fogadni a kialakult politikai erőviszonyokat.

A dualista államhatalom felbomlása alapvetően új helyzetet teremtett, amelyben mind a református egyháznak, mind pedig a Sárospataki Református Főiskolának számolnia kellett az új hatalmi helyzettel és az ahhoz való alkalmazkodással.

A Sárospataki Református Főiskola helyzetét több tényező is megkönnyítette. Vitatható, de nem tagadható előny Horthy kormányzó és Bethlen István miniszterelnök református hitfelekezethez kötődése. Mind Horthy, mind pedig Bethlen szakirodalmi megítélése az utóbbi 10 évben jelentősen változott. Jelenleg a szakirodalom Horthyt olyan konzervatív politikusnak tartja, aki Magyarországon a két világháború között korlátozott polgári demokráciát valósított meg. Bethlen miniszterelnök konzervatív-liberális realpolitikusként az 1920-as évek konszolidációs politikájának irányítója.

Horthy Miklós kormányzó pataki látogatásai

A Sárospataki Református Főiskola és Horthy kapcsolatára már 1923-ból van adatunk (TIREL K.d.III.122.). Az öregdiákok találkozójukról üdvözlik a kormányzót.

Az 1922–23-as tanévről a következőket olvashatjuk a Sárospataki Református Főiskola Értesítőjében:

„A vendéglátások mellett egy- két ünnepélyen mi is megjelentünk küldöttségileg, hogy ott üdvözetünket tolmácsoljuk, együttérzésünket kifejezésre juttassuk. Ezek közt legfontosabb volt szept. 30-án főmélt. Horthy Miklós kormányzó úr előtt S.-A.- Újhelyben történt tisztelgésünk, aki vitézi avatásra érkezett e napon vármegyénk székvárosába. Főiskolánk tanári kara nem mulasztotta el az alkalmat, hogy hazánk kormányzója, a forradalmi rém leküzdője, az ország bölcs és erőskezű vezetője előtt tiszteletét, hódolatát ki ne fejezze s őt a Haza szent érdekeire célzó törekvéseiben odaadásáról ne biztosítsa. A Kormányzó úr meleg rokonszenvvel fogadta főiskolánk tanári karának tisztelgését s főiskolánk kulturális munkája iránt, személyes vonatkozásokkal átszótt beszélgetésében, a legmelegebb érdeklődést tanúsította.” (45)

Ebből a néhány sorból megállapítható, hogy a tisztelgő látogatás nem csupán udvariassági gesztus volt, hanem Horthy valóban foglalkozott az intézmény problémájának megoldásával.

Az feltételezhető, hogy az iskola nehéz helyzetét Panka Károly, az Országgyűlési Könyvtár igazgatója ismertette meg Horthy környezetével.

A Sárospataki Református Főiskola körülményeit megnehezítették a trianoni határok, mert sok diák korábban az elcsatolt területekről érkezett. Ezek egy része továbbra is Patakra járt, de gyakran előfordult, hogy visszatérésük alkalmával zaklatásukra került sor. Az 1921/22. évi Értesítő a következő módon számol be erről:

„Megszállt területről származó diákjaink ez évben ide, s visszautazásuk alkalmával - bár csak kevesen voltak közülük útlevéllel felszerelve - általában kevesebb zaklatásnak, üldöztetésnek, fosztogatásnak voltak kitéve, mint az előző iskolai évben.

Kézirataikat, jegyzeteiket, tankönyveiket ugyan most is elvették, vagy szétszórták, egy-egy legátust - mivel húsvéti ünnepekre kibocsátó levelükben a Feltámadás szó is előfordult - be is börtönözték, de ifjaink az efféle zaklatásokat, kellemetlenkedéseket nem vették túlságosan tragikusan s továbbra is rendületlenül jöttek főiskolánkra, hogy a vallás- és hazaszeretet forrásából szomjukat oltalmazhassák.” (46)

A zaklatás következménye valójában azonban az lett, hogy fokozatosan csökkent az elcsatolt területekről érkező diákok száma.

Régió	1922/23	Régió	1930/31
Sárospatak	149	Sárospatak	85
Zemplén	106	Zemplén	105
Más megye	127	Más megye	281
Cseh terület	87	Cseh terület	10
Burgenland	1	Burgenland	-
Románia	2	Románia	2
USA	1	Egyéb külföld	2
Összesen	473		486

28. A Sárospataki Református Főiskola diákjainak összetétele lakhelyük szerint az 1922/23-as és az 1930/31-es tanévben (Az adatok a Sárospataki Református Főiskola Értesítőiből származnak)

Így mindenképpen számolni kellett a beiskolázási körzet csökkenésével. Ezek az adatok is bizonyítják, hogy a politikai változások közvetlenül érintették az iskolát.

Elekes Imre így ír erről:

„Második Mohácsunk, az immár soha nem hitt kort ért Trianon, letörte egyik legnagyobb ékességünket: jogakadémiánkat és elszakította főiskolánk északi és keleti környékét, ahonnan kapta tanulóinak nagy kontingensét, hogy százszorosan sajogjon a mi csonkaországunk. Megsemmisítette nagylelkű adakozók adományaiból gyűlt tőkénk, alapítványaink milliókra menő összegét.” (47)

Az intézmény földrajzi helyzetéből és a nemzetközi helyzetből fakadó problémát tovább súlyosbította az új kultuszminiszter, Klebelsberg Kunó törekvése a felsőoktatás helyzetének rendezésére. Mivel a pozsonyi egyetemet Pécsre, a kolozsvári egyetemet pedig Szegedre kellett áttelepítenie, így azt a döntést hozta, hogy az alacsonyabb színvonalú képzést biztosító felekezeti jogakadémiákat szünteti meg. A kérdés megoldásakor számolnia kellett a felekezetek ellenállásával, de a felsőoktatási intézmények autonómiájával is. Sárospatak is minden lépést megtett annak érdekében, hogy jogakadémiáját megtarthassa. Ezen lépésekről és a szüneteltetés okainak kimondásáról egy külön fejezetben számoltunk be. Az erőfeszítések ellenére 1923. szeptember 11-én ki kellett

mondani a jogakadémia szüneteltetését. Ebben a helyzetben érkezett Horthy Miklós kormányzó újból Sárospatakra. A közigazgató a következő módon jegyezte le a látogatás előkészületeit 1923. szeptember 28-án:

„Voltam Dókus Gyula főiskolai gondnok úrnál, akinek jelentést tettem az igazgató tanács elé sorakozó ügyekről. Okt.3-ra igazgató tanács ülést rendelt el Miskolcra. A meghívókat épp most tettem postára. Jelentést tettem neki Horthy Miklós kormányzó tervezett látogatásáról.” (48)

Október 12-én a következő sorokat jegyezték az Akadémiai és közigazgatói naplóba Horthy látogatásáról:

„Október 9-e. A kormányzó úr őfőméltóságának látogatása. Az idő sajnos nem szép. Nagy előkészületeket teszünk. A cserkészek segítenek ki, mert a szolgák búzáat hordanak. A kormányzó úr elébe a vonathoz megyünk ki. Dókus Ernő főgondnok, Janka Károly főiskolai gondnok és Metzner Béla úr jelennek meg az előljáróság nevében.

Az iskolai látogatás lefolyása:

A főkapunál üdvözölte a kormányzó úr őfőméltóságát Janka Károly.

A tanári kar hódolatát az imateremben mutatta be.

Ennek lefolyása:

Ének: Zengjen, zengjen, [...] Vegyes kar

A könyvtár és szépművészeti múzeum megtekintése

Búcsúének a hősök emléktáblájánál

A kormányzó úr maga elé hívatta Bathó János ének tanár urat és gratulált a vegyes kar szerepléséhez” (49)

A sárospataki tartózkodásról sem tudunk meg többet a levéltári forrásokból, mint a sárospataki sajtóból és az intézmény évi Értesítőjéből. A hiányos levéltári források miatt csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. A látogatás célja lehetett a református egyházi vezetők kiengesztelése, vagy a készülő ellenállás megfékezése is. Október 18-án pedig ORLE- (Országos Református Lelkészegyesület) konferencia kezdődik Sárospatakon. Ebből sejthető, hogy Horthy látogatásának egy országos készülő tiltakozási akció megelőzése is a célja volt. Horthy látogatását október 3-án egyházkerületi közgyűlés előzte meg Sárospatakon. Fentebb leírt feltételezésünket ez a tény is megerősíti.

Horthy sárospataki programjáról a Sárospataki Református Lapok a következő módon ír:

„Október 9-én Horthy Miklós, Magyarország kormányzója, vitézi telek átadása céljából városunkban járván és az államfői hivatalos aktus elvégzése után főiskolánkat is megtisztelte látogatásával. A de. 11 órakor érkező magas vendéget a kollégium kapujában Janka K. lelkeszi gondnok fogadta a tanári kar képviselőivel együtt, s rövid üdvözlés után fölvezette az imaterembe, ahol a főiskolai énekkar éneke után Marton János közigazgató mondotta el a lapunk élén olvasható magas szárnyalású üdvözlő beszédet. Az imateremből a könyvtár megtekintésére ment a kormányzó, ahol Harsányi István főkönyvtárnok kalauzolása mellett figyelemmel megtekintette könyvtárunk irodalmi kincseit. Megható mozzanata volt a látogatásnak, midőn a főkönyvtárnok megmutatta neki nagyatyjának subscribálását, s atyjának, aki két osztályt végzett itt, az első eminensek közé tartozott, iskolai érdemjegeit.

A kormányzó erős meghatottsággal küzdve némán tisztelgett a nagybecsű családi emlékek előtt. Hasonlóképpen érdeklődéssel szemlélte a Lorántffy Zsuzsanna nagyanyjának: Horthy Erzsébetnek leszármazását feltüntető táblázatot. Miután nevét a vendégkönyvbe bejegyezte, dr. Rác L. vezetése mellett a szépművészeti és régészeti gyűjteményt tekintette meg, hol különösen a régi fegyverek kötötték le érdeklődését.” (50)

A kormányzó programjához tartozott egy olyan közebeden való részvétel is, amelyen 160 ember vett részt. A látogatáshoz kapcsolódik Dókus Gyulának, a főiskola világi főgondnokának, Zemplén megye nyugalmazott alispánjának kormányfőtanácsosi címmel való kitüntetése. Ez a tény is azt sejteti, hogy Horthy látogatásának bizonyos megbékéltetési szándéka volt. Másrészt az is elképzelhető, hogy a főiskola vezetősége szorgalmazta a találkozást, hiszen az számukra nyilvánvalóvá vált, hogy a jogakadémia feladása az iskola válságának mélypontját jelenti, és ha fenn akarják tartani az iskola református oktatásügyben játszott szerepét, akkor sürgős intézkedésekre van szükség. Mivel a lobbizás művészete akkor sem volt ismeretlen, így elképzelhető, hogy a Horthy-látogatás ennek köszönhető.

Marton János közigazgató a következő szavakat intézi Horthyhoz:

„Diákjaink közül lássa meg lelki szemeivel Főméltóságodban a fiú édes szüleit: atyját és nagyatyját, a mi hajdani diákjainkat s a kollégium egészével fogadja az ő üdvözlőket is; a kollégiumét az államfőnség köztünk megjelent képviselője, a főméltóságú kormányzó; az atyákét, az ősökét a gyermek, a fiú. A kollégium azt mondja: Isten segíts! Isten áldd meg! az atyák, az ősök: ez az én szerelmes fiam!

S amikor a nagy történelem súlya eltölti lelkét s szívére édes emlékek zaja száll, a mi hódolatunkat hadd fejezze ki ez az imádságos óhajtás, amelyben olvadjon össze a dicsőséges múlt, keserű jelen és epedve várt jobb jövő sok ezer érzése:” (51)

A nyilvánosság előtt elmondott beszéd is sejtetni engedi a látogatás célját. A jobb jövő megalapozása tehát a cél. Valószínűleg a konkrétumokról nem esett szó, de elvi megállapodás történt az iskola helyzetének javítására és valamilyen formában az intézmény kárpótlására a jogakadémia elvesztése miatt. A „jobb jövő” említése utalhat a revíziós tervekre is, amivel az iskola sorsa a fent említett okok miatt szorosan összekapcsolódott. Feltételezhető, hogy a külpolitikai kapcsolatkeresés Angliával szintén Horthy környezetéből származott, hiszen a szakirodalomból tudjuk, hogy Horthy hatalomra juttatásában a legnagyobb szerepet a budapesti angol antantmisszió Horthyról kialakított jó véleménye játszotta. Valószínű, hogy Horthy reménykedhetett abban, hogy az angolok a revízió kérdésében meggyőzhetőek és felhasználhatók Magyarország külpolitikai céljainak megvalósítására.

Ezekkel a látogatásokkal kezdődött el az a folyamat, ami az Angol Internátus felépüléséhez, a sárospataki iskola helyzetének stabilizálásához vezetett.

További kapcsolatépítés

A politikai célok megvalósításában a kultúrának és az oktatásnak is jelentős szerepe lehet. Ismeretes, hogy a református egyháznak már a 16. század óta hagyományosan jó kapcsolata volt elsősorban a skót presbiteriánusokkal. Erről Takács Béla sárospataki kutató a következő módon számolt be:

„Az angol-magyar egyházi kapcsolatok a reformáció korába nyúlnak vissza és az 1583-ban alapított edinburgh-i egyetemet szívesen látogatták a magyarországi

református diákok. 1865 óta pedig állandó stipendiumot létesítettek az egyetemen egy magyar református teológus részére.” (52)

Arra, hogy a sárospataki vezetők érdeklődtek a revízió kérdése iránt, a következő forrásrészlet szolgálhat bizonyítékkal:

„Dr. Beach és dr Herron urak a du. 4 órai vonattal megérkeztek. Forgács Gyula lelkes úr Szerencsre eljűk utazott. Du. 6 órára tűztem ki a vendégek fogadását s a conferencia megtartását. Meghívtam ezekre a tanári kart s a városi urak s hölgyek közül is néhányat. Éneklés után Forgács Gy. imádkozott, majd Harsányi István prodékán, h. közigazgató mondott üdvözlő beszédet, kiemelvén dr. Beach úr működésének nagy jelentőségét. A román kormánnyal folytatott tárgyalásokat az erdélyi magyar reformátusok sérelmei ügyében. Jelentését kinyomatta s szétküldte a Népszövetség tagjainak s másoknak is. A Népszövetség magyarázatot kért a román kormánytól, de az mindent letagadott. Ezzel a román kormány hitelét veszttette a művelt Nyugat előtt.” (53)

Dr. Beach és Herron az amerikai presbiteriánus egyház küldöttei voltak. Az USA-ban tevékenykedő presbiteriánus egyházszervezettel is hagyományosan jó kapcsolata volt a sárospataki kollégiumnak, elsősorban az ott élő magyar reformátusok közvetítése táplálta ezt a köteléket. Erre számos levéltári forrás is utal. (TIREL K.K.III.1)

Az elcsatolt területek ügyével, valamint a Magyarországra menekültekével is külön hivatal foglalkozott, ugyanakkor a református egyház is tartott fenn menekültügyi hivatalt. Így természetes, hogy saját hagyományos kapcsolatain keresztül próbált az egyház segítséget nyújtani.

A politikai kapcsolatok bővítésében szerepe volt Kazinczy Gábor kúriai bírónak is, akinek szervezőmunkája meghatározó volt a Pataki Diákok Országos Szövetségének megalapításában. Tevékenységét számos levél bizonyítja. Munkálkodásáról a következő sorok, amelyeket 1928 október 28-án írt, hiteles bizonyítékot szolgáltatnak:

„Szabó József igazgatóval beszéltem, most jövök tőle. Az egyesületi működést ők a miniszteri jóváhagyás bevárása előtt megkezdték és folytatják, így tehát működésünket Isten segítségével kezdjük meg mi is.

Már útközben, az ünnepélyen nyert felindulásnak lecsillapodása közben eszembe jutott, hogy a tiszteleti tagok beválasztásánál egyes történelmi családoknak sarjai kimaradtak, mely történelmi családok a pataki iskolával adományok és alapítványok által a legszorosabban össze vannak forrva. És ezt nekünk korrigálni kell, nemcsak kegyeleti szempontból, hanem praktikus érdekekből is, mert ezek a sarjak, azt hiszem, őseik példájára a pataki iskolát és ezáltal az egyesületet is segíteni okvetlenül fogják. Ilyen család a gróf és báró Vay család [...]

... de, úgy hiszem, hogy a gróf Teleky családot is köti ilyen viszony a pataki iskolához. Legyetek szívesek Ti, a tanári karnak tudós tagjai az ősi iratokból ennek utánanézni, lehet, hogy más ilyen régi családneveket is felfedeztek; Légy olyan szíves, még az értesítők kiadása előtt ezt velem közölni, hogy azt megtárgyalni módomban legyen.” (54)

Először a Budapesten élő öregdiákok keresnek egymással kapcsolatot. 1927 decemberében a Sárospataki Református Lapok a következő hírben számol be a budapesti találkozásokról:

„A sárospataki főiskola régi növendékei dec. 3-án este Budapesten az Országház alsó éttermében társas vacsorát rendeztek, amelyen dr. Finkey Ferenc koronaügyész-helyettes tartott előadást „Kossuth Lajos sárospataki diákságának százados fordulóján” címmel.” (55)

Az ilyen jellegű találkozások rendszeresek. Az öregdiákok kapcsolatot tartottak Janka Károly országgyűlési képviselővel, a Sárospataki Református Főiskola lelkeszi gondnokával is.

1928 márciusában már a Sárospataki Diákok Országos Szövetségének összejöveteléről olvashatunk. A szervezet első összejövetele március 10-én volt, ahol Radácsy György teológiai akadémiai tanár, a gazdasági választmány vezetője emlékének adóznak. A szövetség vezetőjének Panka Károlyt nevezik. A szervezet összejövetelét három-négy hónaponként tartja. A tagok között meg kell említeni a teljesség igénye nélkül Rác Gábor altábornagy, Rác Lajos kúriai tanácselnök, Kontz Endre miniszteri tanácsos nevét. Az ilyen magas állami hivatalú betöltött személyek eleve biztosították a politikai vezető réteggel való kapcsolattartást. Másrészt az országgyűlési képviselőkön keresztül élő kapcsolatot tartottak fenn

volt iskolájukkal is. A kapcsolattartás egyik módját jelentették a rokoni kapcsolatok is.

A Pataki Diákok Országos Szövetsége (PADOSZ)

Az állandó kontaktus hagyományos pataki módja az évenként júniusban Sárospatakon tartott találkozók az intézmény volt diákjai számára. Az első világháború után 1922-ben rendezték meg az első találkozót júniusban az 1921/22-es tanévről készült Értesítő adatai szerint.

1928. október 6-án az alkalmi találkozásokból országos szervezet lett. Sárospatakon megalakul a Pataki Diákok Országos Szövetsége, amelynek fő célja a Sárospataki Református Főiskola fennállása 400 éves évfordulójának megünneplése és Kazinczy Ferenc halála 100 éves évfordulójáról való megemlékezés. Az alapításhoz 800 öregdiák adatait gyűjtötték össze, akik közül 300 jelzi október 6-ig a belépési szándékát. Ezzel tehát az alkalmi találkozások helyébe egy olyan bejegyzett hivatalos szervezet lép, amelynek célja a Sárospataki Református Főiskola modernizálásának elősegítése.

A társasági kapcsolatok ápolása

A református egyház tudatosan törekedett annak kihasználására, hogy mind Horthy kormányzó, mind pedig Bethlen református vallásúak voltak.

1928 decemberében estély rendezésére került sor Budapesten a református elit számára. A Sárospataki Református Lapokban a következőket olvashatjuk az estélyről:

„A mostanában rendezett estélyek közül úgy anyagilag, mint erkölcsileg egyik legfényesebb a kálvineumi est volt. [...]

Igazán együtt volt a reformátusság elitje, élén Horthy Miklós kormányzó úr Öfőméltóságával, aki hitvesével jelent meg és gróf Bethlen István miniszterelnök is hitvesével. Református előkelő uraink is megmutatták pártfogásukat. Megjelentek a testvér protestáns egyházak is és a zsidó hitközség vezetői. Az estélyen mind református művészek szerepeltek, az Operaház és a Nemzeti Színház művészei, [.....]” (56)

Természetesen minden ilyen alkalom a sárospataki vezetők számára is rendelkezésre állt arra, hogy a Sárospataki Református Főiskola érdekeit képviseljék.

A PADOSZ tevékenysége eredményesnek mondható, mivel 1931-ben Horthy Miklós kormányzó jelenlétében ünneplik a sárospataki kollégium fennállásának 400 éves évfordulóját. Megnyitják az Angol Internátust és a gimnázium új épületrésszel bővül. A teológiai akadémia számára is internátust rendeznek be.

A politikai elittel való kapcsolattartásnak ezzel *új fejezete* kezdődik. Bizonyos mértékig megújul azzal, hogy az Angol Internátusba számos vezető beosztású állami hivatalnok gyermeke jár, akikkel a tanulókon keresztül közvetlenül tarthatja az iskola a kapcsolatot. Földbirtokosok, főispánok, országgyűlési képviselők, katonatisztek gyermekei éltek az Angol Internátusban. (Erre külön fejezetben térünk ki.)

Kultuszminiszteri látogatás

Az intézmény a két világháború közötti korszak jelentős kultúrpolitikai reprezentánsának számított. Ezt az a tény is bizonyította, hogy szinte minden hivatalban levő kultuszminiszter ellátogatott az iskolába. Klebelsberg látogatásaival egy külön fejezet foglalkozik, ezért ennek elemzésére a dolgozat ezen részében nem térünk ki.

Hóman Bálint 1935. február 2-án érkezett Sárospatakra. Látogatásának a Sárospatakon elhangzott beszédek alapján kettős célja lehetett. Az egyik a Rákóczi ünnepeken való részvétel. Rákóczi halálának 200 éves évfordulója alkalmából megemlékezésre, műsoros estre került sor. Látogatásának másik célja annak a felekezeti békétlenségnek a megfékezése, amelyet valószínűleg katolikus tanügyi vezetők keltettek annak igazolására, hogy Sárospatakon nem biztosított a katolikus felekezethez tartozó tanulók katolikus szellemű nevelése, mert az osztálykönyvtárakban a katolikus egyház által tiltott könyvekhez jutnak a tanulók. Erről újságcikk jelent meg 1934 júniusában a Magyar Kultúra című folyóiratban, éppen a beiratkozások időpontjában.

Ez ellen a vád ellen természetesen az iskola tiltakozott és a sajtóban is kifejtette véleményét.

Az ügy jelentőségét bizonyítja viszont, hogy Hóman Rákóczi vallási kérdésekben tanúsított toleráns magatartásával hívja fel a figyelmet a felekezetek közötti béke fenntartására.

„De mint a vallásügyek jelenlegi minisztere is szívesen jöttem el ebbe a városba, amelyet a felekezeti együttműködés és béke színterének tekintek, amelyet hirdetek. [...].

Ki volt Rákóczi Ferenc? Idegenben nevelt hercegifjú, aki fegyvert fogott és felkelt a magyar szabadságért. Nagybirtokos volt, aki felemelte a szegénység zászlaját, mert-hiszen mozgalma kezdetben Zemplén és Tokajhegyalja népének mozgalma volt. És Magyarország legnagyobb birtokosa együtt ment a szegény néppel. Ki volt Rákóczi Ferenc? Mélyen vallásos, katolikus ember, aki síkra szállott olyan igazságtalanságokért, amelyeket protestáns honfitársaival szemben követtek el.” (57)

A nemzeti egység megőrzésének eszköze a felekezetek közötti béke fenntartása is. Ennek a kérdésnek a hangsúlyozása Hóman számára is fontos, mivel Szekfű Gyulával közösen írt összefoglaló történelmi munkájukat a Sárospataki Református Lapok a katolikus vallási eszmék propagálására alkalmas műnek tartotta.

Farkasfalvi Farkas Géza, a Tiszáninneri Református Egyházkerület főgondnoka a következő szavakkal fejt ki álláspontját és egyben az egyházkerület véleményét a felekezeti ellentétekről:

„Hangsúlyoznom kell mégis, hogy itt szigorúan követett tradíció az, hogy felekezeti ellentétek itt ismeretlenek legyenek. És a főiskola 100 százalékig osztja Nagyméltóságodnak egy nemrég történt bölcs megállapítását, hogy: aki ebben a szörnyen megpróbált országban felekezeti ellentéteket szít, egyenlő bünt követ el a hazaárulással.” (58).

A főgondnok megállapítását a tanulói összetétel vizsgálata vitathatatlanul igazolja. A tanulók 20–30%-a nem a református felekezethez tartozott. Az angol-oktatás bevezetésével a más felekezethez tartozók aránya tovább növekedett. Erről pontos számadatokat a tanulói összetétel vizsgálatáról szóló fejezetben fogunk közölni. Minden bizonnyal az a tény válhatta ki a katolikus hívők egy részének ellenszenvét, hogy növekedett a sárospataki iskola vonzereje és ezzel a református egyház befolyása.

Kapcsolatépítés Angliával

Nem csupán a hazai, hanem a *nemzetközi* politikai elittel is igyekezett az iskola kapcsolatot tartani. A teológiai akadémiának folyamatosan jó kapcsolata volt a skót presbiteriánusokkal, a németországi és svájci protestáns felekezetekkel és hittudományi akadémiákkal. Szinte nem volt olyan esztendő, amikor ne fogadtak volna vendégként lelkészeket előadás tartása céljából.

Azt, hogy Sárospatak a nagypolitikában is szerepet játszott, és hogy a kultúrdiplomáciának milyen jelentős szerepe van a politikában, jól példázza Adam Henry Procter angol képviselő sárospataki látogatása 1936. április 13-án. A képviselő a Sárospataki Revíziós Liga meghívására érkezett a városba a trianoni határ megszemlélésére és az Angol Internátus megtekintésére. A politikus az Angol Internátusban tartott ebéd után a következő gondolatokat osztotta meg vendéglátóival:

„- Örömmel aláírom a közigazgató azon megállapítását, hogy bár 2000 kilométernyire vagyunk hazánktól, Sárospatakon egy darab Angliát, egy magyar Cambridge-t találtunk. A közigazgató említi, hogy a pataki főiskola a magyar kultúrtörténelemben két angol nemzeti jellemvonást képvisel: az okos előrehaladást és az okos konzervativizmust[...] A magyar: az igazság nemzete mindig számíthat az angolra, az igazság nemzetére. A magyar igazság ügyének Angliában nagyon sok barátja van. És ez a baráti tábor egyre nő, magának a parlamentnek a kebelében van egy 200 tagú csoport, amely feladatává és kötelességévé tette, hogy a magyar revíziós gondolatot minden lehető alkalommal szóvá teszi, azt propagálja s arra kormánya figyelmét újra meg újra felhívja.[...]

Ha csak tőlünk, angoloktól függene a trianoni békeszerződés revíziója, az már régen megtörtént volna. Mert régen beláttuk, hogy ebben a békeszerződésben mily kegyetlen igazságtalanságokat követtek el ezzel a nemzettel. [...]

Nem tagadom, hogy szégyenkezésnek érzése tölti el az én lelkemet is, amikor erre a szerződésre gondolok. Mentségünkre szabad legyen azonban felhoznom, hogy minket ennél a szerződésnél informátoraink csúful félrevezettek. [...]

Kötelességünknek érezzük mindnyájan, hogy ezen a szomorú állapoton segítsünk és ezt a fényes múltú nemzetet igazságához hozzásegítsük.” (59)

A képviselő látogatásáról természetesen tudni kell, hogy nem hivatalos látogatás. Így lehetősége volt olyan gondolatok közlésére is, amelyeket a hivatalos Anglia nem tehetett meg. Azt is tudjuk azonban, hogy a diplomáciában a nem hivatalos látogatásoknak a jelentősége sokszor nagyobb a hivatalos programoknál. Ez a látogatás és a képviselő úr megnyilatkozása sejtetni engedi, hogy az angolokkal szemben táplált reményeknek reális alapja volt.

Az angol nyelvi képzés kibővítése után az angol kapcsolatok tovább bővültek. 1936. június 3-án Sir Geoffrey Knox, Anglia követe látogatta meg az intézményt. Farkasfalvi Farkas Géza egyházkerületi főgondnok a következő szavakkal üdvözölte a követet:

„Mély tisztelettel és nagy örömmel üdvözlöm Excellenciádat ez ősi kultúrvár falai között, mely 400 éven keresztül mindig zászlóvivője volt a protestantizmusnak, a szó és lelkiismereti szabadságnak.” (60)

A követ a következő módon fogalmazta meg látogatása célját:

„- Mint Anglia magyarországi követe, természetesen a legnagyobb mértékben érdeklődöm az olyan intézmények iránt, melyek arra vannak hivatva, hogy az én hazám és Magyarország között a barátságot erősítsék. A mai zűrzavaros világban még sokkal inkább szükséges, hogy Európa nemzetei megtanulják megérteni egymást, és megtanulják megbecsülni egymás szokásait és kultúráját.

A nemzetek közötti barátságot a nemzetek egyes fiainak a barátsága segíti elő, és azoknak, akik Önök közül angol egyetemre fognak menni, nagyszerű alkalmuk lesz erősíteni azokat a kötelékeket, melyek máris összekötik a mi hazáinkat.” (61)

A követ gondolatai ma is nagyon időszerűek. Európában a 20. században ezek a gondolatok szinte mindig aktuálisak voltak. Az is érzékelhető azonban, hogy mennyire más a hivatalos Anglia megnyilatkozása. A követ számára sem a belpolitikai, de az európai hatalmi viszonyok sem engedhették meg, hogy a revízió kérdésében állást foglaljon. Látogatása azonban mindenképpen azt jelzi, hogy Anglia érdeklődött a magyarországi állapotok iránt. Valószínűleg csak a megfelelő politikai szituációt várták a magyarországi kérdés megoldásához.

A Sárospataki Református Főiskola világi gondnoka, Bethlen Pál 1936-ban angol nyelven köszöntötte a követet. Bethlen Pál erdélyi származású és

Bethlen István volt miniszterelnök rokonságához tartozott. Családjuk Erdélyben is a református egyházi érdekek képviselője volt. Ezt a hagyományt Magyarországon is folytatják és feltételezhető, hogy dr. Mátyás Ernő teológiai tanár ajánlására került ő is a sárospataki intézmény szolgálatába. Mindenképpen az erdélyi birtokos családok érdeke volt leginkább a revízió megvalósítása, hiszen a legnagyobb veszteséget ők szenvedték el a trianoni békekötés következtében.

Azt, hogy az angol nevelésben milyen jelentős szerepe volt a sportnak, az is elárulja, hogy a követ az angol társalgási órán kívül a csónakházat és a fiúk csónakbemutatóját is megtekintette. Természetesen nem maradhatott ki a programból Sárospatak nevezetességeinek megismerése sem.

A legjelentősebb külpolitikával kapcsolatos esemény 1938-ban volt Sárospatakon, amikor az angol konzervatív politikus, a magyar revíziós elképzelések legbefolyásosabb támogatója, a híres sajtómágnás, Lord Rothermere látogatott Sárospatakra.

Szabó Gyula, az Angol Internátus igazgatója a következő szavakkal méltatja az angol kapcsolatok jelentőségét:

„A sárospataki iskola mindig élénk összeköttetésben állott a nyugati protestáns országokkal, és hét évvel ezelőtt, amikor az angol ágazatot megnyitottuk, a magyar protestantizmusnak egy régi ideálját sikerült megvalósítanunk, melynek célja az, hogy népünket az angolszász világgal, közelebbről Nagy-Britannia népeivel minél közelebbi és bensőségesebb kapcsolatba hozzák.[...]. Mi magyarok a múltban igen sokat tanultunk az angol szellemtől és az angol néptől minden vonatkozásban, és hisszük, hogy az angol szellem - és műveltséggel való közeli kontaktus ma is csak előnyünkre szolgálhat.” (62)

A lord Rothermere-rel való kapcsolatra levéltári források is utalnak. 1938-ban a gimnázium igazgatója a következő módon számol be a lord nagylelkű magatartásáról:

„Tisztelettel jelentem, hogy Lord Rothermere november 12-én meglátogatta a Sárospataki Ref. Főiskolát és közelebbről is érdeklődött a sárospataki ref. gimnáziumban folyó angol tanítás iránt. Nagy örömmel értesült arról, hogy intézetünkben az I-VIII. tanítjuk az angol nyelvet és hogy két angliai tanárunk is van, és örömmel beszélgetett el angolul növendékeinkkel.

A Patakon töltött kellemes benyomások hatása alatt nagylelkűen felajánlotta, hogy angol tagozatunknak 15 növendékét e nyáron július hóban vendégül látja, fizeti nekik az oda-vissza utazás költségeit s azonkívül autóbuszokon egész Angliát beutaztatja velük [. ...]

A 15 fiú kísérője Lord Rothermere kívánságára Szabó Gyula angol-internátusi igazgató kollégánk lesz.” (63)

A politikai elittel való kapcsolattartás előnyeit a nemzetközi politikai viszonyok változása csökkentette. Sokkal maradandóbb lett viszont az a tudásanyag és szellem, amit a pataki iskola és az Angol Internátus a két világháború között közvetíthetett. Erről azonban már a dolgozat más fejezetében fogunk beszámolni.

II. Az oktatás modernizálása és a felekezeti érdek

A Sárospataki Református Főiskola keretében az oktatás átalakításának kérdése már 1923-ban felmerült, amikor a készülöben levő új közoktatásügyi törvénynek megfelelően napirendre került a gimnázium típusának megválasztása. Az intézmény válságával már az 1890-es évektől foglalkoztak, de a megoldást az első világháború és a megoldási lehetőség hosszú vitatása elodázta.

Törvényes szabályozás

A középiskolai oktatásban Magyarországon 1890 és 1924 fontos dátumok, mivel ekkor jelentős lépéseket tesznek a törvényes szabályozás segítségével az oktatás modernizálására. Az 1890. évi XXX. t.c. a gimnázium tanulóit nem kötelezte a görög nyelv és irodalom tanulására, hanem helyette görögpótló tantárgy választását tette lehetővé. A görögpótló tantárgy lehetett a rajz, valamint a görög írók műveinek magyar fordításban való ismerete. Azok a tanulók azonban, akik a görögpótló tanulását választották, nem kerülhettek a tudományegyetemek vagy főiskolák hittudományi karára, illetve nem választhattak nyelvészeti tanulmányokat, filozófiát és történettudományt. Ha ezeket a szakokat akarták választani, akkor a görög nyelv-és irodalomból pótló érettségi vizsgát kellett tenniük. A középiskola 3 formája jött ezzel létre, mivel volt latin-görög nyelvet oktató hagyományos típus, latin-görögpótlós és a latin nélküli reáliskola. A felsőoktatásba való felvételnél azonban a 3 típus más-más lehetőséget biztosított. Az 1924-es középiskolai törvény kibocsátásával Klebelsberg azt az ellentmondást próbálja feloldani, ami az oktatás szerkezete és a társadalmi igény és elvárás között a 19. század végétől folyamatosan feszültséget indukált. A gyors gazdasági átalakulás ugyanis megkövetelte az idegen nyelveket jól beszélő szakemberek képzését, ugyanakkor a reáliskola, ahol az élő idegen nyelvek oktatása a legmagasabb színvonalon és legnagyobb óraszámban folyt, nem biztosíthatta a törvényes szabályozás miatt a továbbtanulás folyamatában az esélyegyenlőséget.

1924-ben Klebelsberg reformja a három középiskolai típust egyértelműen szétválasztja, viszont a törvény lehetővé teszi, hogy bármelyik iskolatípusból

bármilyen jellegű egyetemen vagy főiskolán továbbtanulhasson a diák, hiányos ismereteinek pótlására pedig a felsőoktatásban kerüljön sor. Ez a folyamat Patakon sem maradhatott hatás nélkül. Sárospatakon kettős problémát kellett megoldani. Egyrészt biztosítani kellett a református teológiai hallgatók utánpótlását úgy, hogy a latin és görög nyelv ismeretének hiánya ne akadályozza a lelkészképzést. Másrészt át kellett alakítani a gimnáziumi oktatás szerkezetét, hogy a gimnázium növelje vonzerejét és ezzel a református egyház társadalmi támogatottságát, valamint erősödjön a gimnázium versenyképessége más középiskolákkal szemben.

Erőviszonyok Sárospatakon.

Az intézmény évi Értesítőjéből az derül ki, hogy a Köziskolai Szék hajlott volna a reálgimnázium típusának választására, de a teológiai akadémia kitarzott a humán típus mellett, mert a lelkészképzés érdekeit tartotta fontosnak. A Köziskolai Szék tagjai a teológiai akadémia és a gimnázium erre választott tanárai. Mindig hivatalból tagja a közigazgató. 1923-ban Csontos József volt a közigazgató. A teológiai akadémia tanárai közül dr. Rác Lajos, Nagy Béla és Madák Sándor voltak a tagjai. A gimnáziumi tanárok közül Elekes Imre, Szilágyi Benő, Dávid Zoltán, Zelles Lajos, Deák Geyza és dr. Gulyás József, valamint Benkő Béla képviselték intézetüket az intézmény ezen szakmai irányító testületében.

Az 1923/24-es közigazgatói jelentésben ez olvasható:

„A legnagyobb közérdekű ügye a gimnáziumnak az új középiskolai törvénnyel kapcsolatban a középiskolai típus megválasztása. A kérdés előljáróságunk és a főtiszteletű egyházkerület döntése alá kerül. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy még konszolidálatlan viszonyaink közt korainak bizonyult ez az új törvény, közoktatásunkat készületlenül találta, s főleg számos súrlódási pontot foglal magában. Nem hallgathatjuk el azt a megjegyzésünket sem, hogy a typosok megválasztásában a sok tényező közt olyannal is számolni kell, amely nem komoly, t.i. a felületes, újságcikkek üres jelszavaitól táplált közvéleménnyel, léha társadalmi felfogással, eltévedt szülőkkkel, akik az iskolától semmi mást nem várnak, csak olcsó és könnyen szerzett diplomát.[...]

Mi aztán még azt szeretnők, hogy a felekezeti iskolák autonómiájának szinte teljes elsikkadása idején, iskoláink a legintenzívebb református nevelési eszmény

feltüntetésével és megvalósításával őriznék meg és biztosítanák maguknak az iskola lelkét.” (64)

A következő tanévről készült közigazgatói jelentés aztán konkrétan kifejti, hogy mit is ért a főiskola vezetősége az „iskola lelkének” megőrzésén:

„Egyházkerületünk 1924. évi őszi közgyűlése némi ellentétben a Köziskolai Szék javaslatával az igazgató-tanács felterjesztése alapján, már a theol. akadémiára való tekintettel is, főgimnáziumunkat klasszikus típusnak jelentette ki. Arról ugyan még szó sem lehet, hogy a típusválasztás a létszámra vonatkozólag valami hatást gyakorolt volna és valószínűleg nem igazolódnak azok az aggodalmak, amelyek a típusválasztással kapcsolatban felmerültek. Ellenben tény az, hogy az első osztály felé oly magas a létszámözlés, hogy állandóan napirenden tartja a párhuzamos osztályok felállításának a szükségességét.

Az új tanterv minden részletében még ma sem ismeretes. Amiben megint nyilvánvalóvá válik, hogy az uniformizáló állami iskola s közoktatásügyi törvényeink mellett minő csekély a református iskolák tanügyi autonómiája. A tanterv és iskolatípus megválasztásának munkájában egyházunk alkotó munkát nem végez. Ismételten rámutattunk már, hogy egyetemes konventünk ebbe a kényelmes, de lassan ránk nézve végzetes szerepbe ne nyugodjék bele. De - sajnos- egyetemes református egyházunk gondolkozása e tekintetben annyira nyugalmas, hogy majdnem mozdulatlan. Az utólagos véleménynyilvánítások és rekriminációk vajmi keveset érnek. Világos, hogy ez nincs rendjén.

Önálló térül nekünk, úgy látszik, csak iskoláink benső élete és nevelési rendjének munkája marad fenn. Azért fontos a mostani év kezdése: a gimnáziumi internátus rendszeres megindítása.” (65)

Az Értesítő fontosnak tartaná tehát a református arculat határozottabb kidomborítását. Erre azonban több okból sincs lehetőség. Mivel az államsegélyre a pataki iskola is rá volt utalva, el kellett fogadnia az állami tantervet és a könyvkiadás ellenőrzését is. Ezt egy modern polgári államban akkor is vállalniuk kell az iskoláknak, ha anyagilag függetlenek az államtól. A vallásos szellemű nevelést az állami tanterv keretein belül nyújtott lehetőségek alapján kell megvalósítani.

A leírtak alapján arra következtethetünk, hogy nem is a gimnáziumi tanárok között éleződött ki a küzdelem, hanem a gimnázium és a teológiai akadémia között. A teológiai akadémia ugyanis ragaszkodik a latin és a görög nyelv oktatásához, mert ez megkönnyíti a lelkészképzést. A kérdés később többször is felmerül. A probléma megoldására különböző megoldási lehetőségek kínálóztak. Felmerült a görög nyelvnek a teológiai akadémián való oktatása. Ez azonban azért nem vezetett eredményre, mert a hallgatók nem látogatták az órákat.

Az internátus kérdése

Az internátus kérdése szintén aktuális. Aktualitását több okkal is magyarázhatjuk:

1. A régi épületek már elavultak, nem alkalmasak a kor színvonalának megfelelő diákoktatáshoz – így már 1912-ben telket vásárolt az intézmény kollégium építése céljából, a világháború azonban a tervek realizálását megakadályozta
2. A bentlakásos nevelőintézetek a kor modern intézményeinek számítanak, egyben a vagyonos középosztály fontos társadalmi igényét elégítették ki. Ha a református egyház nem tud ilyen jellegű szolgáltatást nyújtani, kiszorulhat hatásgyakorlásának egy fontos területéről

Ebben a kérdésben azonban újra szembekerül egymással a teológiai akadémia és a gimnázium vezetése. Ez már a 19. század vége óta a megoldatlan feladatok közé tartozott. Az viszont eldöntetlen kérdés volt, hogy a diákság melyik rétegének készül majd internátus. A gimnazistáknak vagy a teológusoknak, vagy esetleg olyan gazdag szülők gyermekei számára, akik az iskola új mecénásai lehetnek, akiknek gyermekei a politikai elitbe bekerülve az iskola fontos támogatóivá válhatnak? A feladat megoldása a különböző érdekeket képviselő csoportok küzdelméhez vezet.

A gimnázium tanárainak egy része természetesen a modernizálás híve, hiszen ettől függ az intézmény továbbfejlődési lehetősége, a felvételi keretszám bővítése. Az Értesítőben említett létszámbővülésnek elsősorban az volt az oka, hogy a különböző kedvezmények és a jelentős földbirtok miatt Patakon volt a legolcsóbb a diákok számára a tanulás, mert olcsó étkezésben és szállásban részesülhettek. Ez az első világháborút követő gazdasági nehézségek idején fontos volt. Viszont az első osztályokba felvett tanulók csupán egyharmada tett érettségi vizsgát, az esetek nagy százalékában tanulmányi okokból kellett abbahagyni tanulmányaikat.

Ez az arány megegyezik az országos adatokkal. Az 50 néha 60 fős osztálylétszám pedig nem segíthette elő a minőségi oktatás biztosítását.

A teológia a lelkészképzés érdekeit tartotta a legfontosabbnak.

A konvent és az egyházkerület általában a pénzügyi ügyek rendezésében segédkezett. Jelentős szerepe volt az intézmény nehézségeinek csökkentésében a dr. Panka Károly és Kazinczy Gábor körül csoportosuló volt pataki diákoknak, akik 1923-tól, a jogakadémia szüneteltetésének kimondásától szükségesnek tartották a hanyatlás megállítását. Ugyanakkor foglalkoztatta őket az iskola fennállása 400 éves évfordulójának megünneplése.

Az ellentétes érdekű csoportok összecsapására nem is a hivatalos fórumokon /Köziskolai Szék ülései, Akadémiai Szék ülései, Gazdasági Választmány ülései/ került sor, ezek anyagát ugyanis a jegyzőkönyvek nem tartalmazzák, hanem a sajtóban. Úgy tűnik, hogy az irányító testületek elé már letisztult, kikristályosodott kérdések kerülnek, amelyeket a háttérviták már csaknem eldöntöttek.

A teológiai tanárok elképzelésének fő propagálója Marton János volt. 1927-ben így ír az internátus kérdéséről:

„Mert a magyar állam itt is alul maradt önmagán. Nem térhetett ki az internátusi cél támogatása elől. Évi 30000 pengőt ad 35 éven át a főiskolának internátusi segélyül. Azonban ez az összeg csak a gimnáziumi internátus építésére használható fel. Szöges ellentétben áll ugyanez a tilalom a nemzeti és vallási célokkal, amelyeket a teológiai főiskolák szolgálnak.

... Mert annak a léleknek az ápolása, fejlesztése és formálása, amelynek századokon át hatalmas árasztója volt sárospataki főiskolánk, első sorban a teológiai internátus megszentelt falain belül kell történni.” (66)

Ő tehát nehezményezi, hogy az állam a középiskolai oktatás segítségére siet és a gimnáziumi internátus felépítésére akar segítyt folyósítani.

A felekezeti érdek érvényre juttatását a következő módon mutatja be Marton János cikkében:

„Azért az esperesi értekezlet, amely egyházkerületünk ez évi júl. 12-iki közgyűlésének határozatából Sárospatakon, a főiskola tanácstermében szept. 22-én ülést tartott a theol. internátus anyagi alapjainak előteremtésére nézve, a

tanácskozás első percétől kezdve egy volt egyben. Abban, hogy a teológiai internátusnak meg kell lennie.” (67)

Az igazsághoz természetesen hozzátartozik, hogy valóban mindkét internátusra szükség volt. A gimnáziumi tanulók számára a már említett „gárdarendszer” elavulása miatt, a teológiai akadémia hallgatói számára pedig azért, mert a korábbi megoldási kísérletek nem hozták meg a kívánt eredményt. Az is természetes, hogy a kultuszminiszter, akit különben is nagyon sok vád ért a sok kulturális kiadás miatt, igyekezett a teológiai akadémia számára építendő internátus költségeit a református egyházra hárítani. A teológusok számára építendő internátus ügyét Klebelsberg is szinte az egyház belügyének tekintette, amelynek megoldása az egyház feladata. Ugyanakkor a gimnáziumi képzést nemzeti ügyként kezelte, amelynek segítése az állam feladata. A lelkészek olyan fontosnak tartották a teológiai internátus kérdését, hogy volt aki azt javasolta, hogy a lelkészek adományaiból teremtsék meg az internátus anyagi alapját. Végül elhatározták, hogy az egyházkerület segítségét fogják kérni. A kérdéssel mind az Értesítő, mind pedig a Sárospataki Református Lapok több cikkben foglalkozott 1927-ben.

1927 októberében ülésezett az egyházkerület és elhatározta, hogy a teológusok számára az internátus megépítését minél gyorsabban meg kell kezdeni. Nem szabad megvárni egy országos gyűjtés eredményét, a teológiai internátus munkálatainak megkezdéséhez kölcsönt kell felvenni. Állást foglaltak az építendő középiskolai kollégium ügyében is. Az egyházkerület tagjai olyan internátus építését tartották szükségesnek a középiskolások számára, amely mindenkinek egyforma ellátást nyújt, és minél több diákot lehet benne elhelyezni. Csupán egyetlen dologban, az étkeztetésben engedne jobb lehetőséget azoknak, akik ezt meg tudják fizetni.

Klebelsberg Konceptiója

Ebbe az elképzelésbe próbálta beleilleszteni Klebelsberg kultuszminiszter a saját országos koncepcióját, amikor 1928 júniusában meglátogatta az intézményt. Az ő elképzelésének támogatója volt Janka Károly, az intézmény lelkészi gondnoka, valamint Elekes Imre, a gimnázium igazgatója. Velük szorosán együttműködött

Bessenyei Zénó országgyűlési képviselő és farkasfalvi Farkas Géza, a Sárospataki Református Főiskola világi gondnoka. Janka Károly így hozza nyilvánosságra a Sárospataki Református Lapok hasábjain a miniszter elképzelését:

„Az én futárom lelke megremeg attól a boldog érzéstől, hogy Miniszter Úr itten időzve, eltöltvén itt lelkét a gyönyörű táj, az egészséges vidék és ragyogó múlt elbűvölő szépsége, kiemeli saját lelkének termékeny gondolatát a főiskolai fenntartó testület szegénység által irányított és parancsolt szegénységének szűkre szabott kereteiből, új kezdeményezést tesz, hogy itt a szegények otthona mellett a szellemi élet nagyobb emporiuma is épüljön fel. Abban a társaságban - tisztelet adassék a jelenlevőknek a demokrata felfogásért, - úgy gondolták, - hogy nem a testi javak, csupán a szellemi magasabb igények elvételében lehetne itt kiválóság, ami szépen kifejezné főiskolánk 400-ados hagyományát s a jelent a múlttal hidalná át, amikor nevelő iskolájukat az „Alma Mater”-ben a Vayak, Telekyek, Kazinczyak s a nemzet atyja, Kossuth apánk is, megtalálták.” (68)

Az is természetes, hogy a megoldás módjáról más elképzelése volt az egyházkerületnek, a pataki kollégium vezetőinek és más Klebelsbergnek.

Klebelsberg valószínűleg ismerte az egyházkerület és a teológiai akadémia vezetőinek véleményét, és a következő módon igyekezett megnyerni elképzelésének tárgyalópartnereit:

„Egy modern konzervatív kultúrpolitika mindig tovább szövi a múltak szálaait és ezen az alapon halad a jövő felé. Keressük a kapcsolatot és általában az én kultúrpolitikám keresi a kapcsolatot a külfölddel, de nem azért, hogy külföldieskedjen, hisz a nagy Széchenyi István is, mikor elhatározta, hogy reformer lesz, külföldön járt, mert a hazáját igazán az tudja szeretni, aki összehasonlítani tud. Ez megkímél bennünket attól, hogy sok tekintetben kishitűek legyünk. Mikor külföldön járok, nagy örömmel látom, hogy számos dolgot jobban megcsinálunk mi, mint külföldön. Mi elmegyünk külföldre, hogy minden nemzettől tanuljunk és azt, ami a legjobb, megvalósítsuk a magyar nemzeti szükségleteinkhez képest. [...] Éppen Sárospatakon, ahol Comenius tanított és oly magyar ifjak tanítottak, akik Hollandiát, Skóciát, Németországot megjárták, mindaddig, amíg a bécsi hatalom meg nem akadályozta, nem lehet azt mondani, hogy a külföldi fejlődés a magyar nemzeti gondolat ártalmára lenne. Ez

az az út, melyen át megerősödött ez az intézmény és amelyen át nemcsak az elsovadástól lehet megmenteni, hanem a változó viszonyokhoz képest átalakítani, sőt továbbfejleszteni és építeni.” (69)

Beszéde végén a miniszter így igyekszik megnyugtatni hallgatóságát:

„Biztosíthatom Önöket mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim, hogy a legteljesebb készség megvan bennem arra, hogy összefogva azokkal az önzetlen férfiakkal, akik ennek az intézménynek az élén állnak, dolgozzam az ősi pataki kollégium érdekében.” (70)

Érdekegyeztetés

Janka Károly lelkeszi gondnok a következő módon tartja összeegyeztethetőnek a két elképzelést:

„A miniszter Úr főiskolánkat a magyar református családok gyermekeinek nevelő otthonává kívánja tenni, mert - úgymond - nem tartja egészségesnek azt az állapotot, hogy vezetésre hivatott református családok fiaikat Kalocsán, Gödöllőn, Kalksburgban neveljék, mert ez magával hozza az egyén teljes elszíntelenedését, holott éppen egyházi autonómiánkra utalva - elengedhetetlen követelmény, hogy ifjainkban az egyéni karakter kifejlődjék.

E célból 80 ifjú számára az angol college rendszer alkalmazása mellett magasabb igényeket szolgáló és kielégítő internátust kíván építtetni, hogy abban gyűjtse össze a református családok gyermekeinek színe-javát.

[...]

Abból az alapelvből indulna ki, hogy nemzeti szempontból is óriási a jelentősége és felbecsülhetetlen az eredménye annak, ha a magyar reformátusság, a nagy angol protestáns világgal való érintkezésre készül fel, kettős tagozatú gimnáziumra (humán és reál) adna főiskolánknak engedélyt, hogy a reálgimnáziumban már a II. gimnáziumi osztálytól kezdve [...] az angol taníttassék. Négy rendelkezésre álló angol nyelvtanárt teljes állami fizetéssel rendelkezésünkre adna, közülük kettő a reálgimnáziumban angol nyelvet tanítana, kettő az internátusban az ifjak angol nyelvi gondozója volna [...].

Eddig a Miniszter Úr tervének kibontakozó körvonala, amelyre nézve e sorok írója mély tisztelettel megjegyezte, hogy messze a mi gondolataink előtt jár a Miniszter Úr lelkének merész röpte, mert a mi lelkünket a szegénység is, a

főiskola hagyománya is jobban ide rögzíti a földre, hogy a felséges cél mellett, amelynek a Miniszter Úr nagy lelke adott testet, főiskolánk ama másik célját, hogy a szegények iskolája is legyen, el ne veszítse, sőt a múltaknak azt a szent hivatását, hogy a Vayak, Szemerék fiai mellett az inasok is, mint a szegények képviselői, elvégezték az iskolát: egy modern intézmény útján betöltse.

A feladat tehát a két cél összeegyeztetése úgy, amint az Alma Mater a múltban is teljesítette.

E cél számára kell tehát megnyernünk a Miniszter Urat, hogy további elhatározással egy szerényebb igényű internátus egyidejű létesítésére is adjon módot és eszközöket.[...]

Ez az internátus az egyháznak *tanítókat, lelkészeket, amaz világi vezéreket*, mindkettő a nemzetnek testben erős, művelődésben megfinomodott, jellemben kikristályosodott egyéneket adna.” (71)

Janka Károly lelkeszi gondnok volt tehát az, aki az álláspontok közelítésének módját megtalálta. Klebelsberg elképzelése a református egyház számára az elitképzésbe való bekapcsolódás lehetőségét teremtette meg. Az iskola vezetésétől értékelendő volt ebben a helyzetben a szegényebb társadalmi rétegek gyerekei nevelésének felvállalása.

Klebelsberg nagyvonalú koncepciója és Elekes Imre gimnáziumi igazgató határozott fellépése még a terv ellenzőit is meggyőzte. Marton János, aki kezdetben, mint ahogyan már előzőleg jeleztük, csupán a teológusok számára építendő internátus létrehozását tartotta fontosnak, a következő módon ajánlotta elfogadásra Klebelsberg javaslatát:

„Az internátusok ügyét gr. Klebelsberg Kunó miniszter úr önmagyméltóságának érdeklődése lendítette fel. Ő egyenesen a legelőkelőbb családok otthonává akarja az internátust tenni. Ez a mi álmainknak a koronája. De a mindennapi kenyér, amire itt szükségünk van, az internátusnak az a typusa, amely mellett egyházkerületünk már állást foglalt. Ez a demokratikus jellegű internátus. Minél több diáknak minél jobb elhelyezést adni. Ha ezen túl és ezen felül, a mi kicsinyeink igényeinek kielégítésén túl, ami a magyar nemzet kötelessége az ő hű és nagy terheket hordozó fiaival szemben, itt a legmagasabb igényeket kielégítő otthon is felépül, akkor a történelem kerekeinek lendítésébe providenciális kézzel

nyúl be Klebelsberg miniszter s örök hála fogja illetni nevét, mert egy felmérhetetlen nagy értéket emelt be a nemzet örökléte szolgálatába.” (72)

Össze kellett tehát egyeztetni a vagyonos középosztály és a szegény vagyontalan református szülők gyerekeinek oktatását, a kor kívánalmainak megfelelő idegen nyelvek oktatását a lelkészképzést szolgáló klasszikus nyelvek oktatásával. Ezen utóbbi oktatáspolitikai probléma nem csupán magyar oktatásügyi kérdés volt. A 19. században Európa nyugati felén is szembe kellett nézni a probléma megoldásával, mint ahogyan ezt az első fejezetben elemeztük. A megoldás Patakon is csak egy ésszerű kompromisszum lehetett.

A pénzügyi nehézségek leküzdése

Szerencsés módon megtörtént az érdekegyeztetés, de nem történt meg minden akadály elhárítása, mert 1928 őszén a pénzügyminiszter nehezíti meg a terv megvalósítását. Ekkor a református egyház a nagyon határozott fellépés lehetőségét fontolgatta. Juhász László esperes így szólítja fel a reformátusokat:

„Most álljon a helyzet magaslatára a Kálvin Szövetség! Tartson mindenütt református népgyűléseket. Préselje bele a szívekbe azt az igazságot, hogy levegő nélkül, világosság nélkül, internátusok nélkül elsorvad az egyház és megromlik a nemzet. Nem kívánunk palotákat. De bútor nélküli viskókkal sem elégedhetünk meg. Úgy a gimnáziumi, mint a teológiai internátusra égető szükségünk van. De égető szüksége van erre a nemzetnek is, mint az éhezőknek a falat kenyérre. Amit a kultúrára költünk, az nem meddő befektetés.[....]

Ha nem hatja meg a kincstárnokot a tudósok siralma, majd meghatja őt 217 anyaszentegyház-község tömegereje, 200000 kálvinista elektor puritán elszántsága és az egész egyházkerületnek keserősége és egy akaratja.” (73)

Kazinczy Gábor, a PADOSZ elnöke nemzeti sérelemnek nevezi Wekerle eljárását. Az országos sajtóban összehangolt támadás indult meg a Sárospataki Református Főiskola tervének megvalósítása érdekében. Cikk jelent meg a Budapesti Hírlapban, a Magyarországon, a Magyar Protestánsok Lapjában, a Kálvinista Szemlében és a Református Figyelőben. Patak ügyében sikerült egy táborba terelni a megosztott református hitfelekezethez tartozó lakosságot.

A polgári engedetlenség fegyverének alkalmazására nem került sor, csupán az egyházkerület a PADOSZ és Zemplén vármegye közös küldöttsége

tette tiszteletét a miniszterelnöknél, a kultuszminiszternél és a pénzügyminiszternél 1929 januárjában. Ez elegendő volt ahhoz, hogy az utolsó akadályok is elháruljanak az építkezések megkezdése elől. Elkezdődött a gimnázium épületének bővítése és a teológiai internátus kialakítása.

A kultuszminisztérium azzal is elősegítette az „angol rendszerű” internátus tervének pataki megvalósítását, hogy Klebelsberg kilátásba helyezte az internátus Tihanyban való megépíttetését, ha a patakiak nem fogadják el tervét. Tihany azonban nem elégíthette volna ki Klebelsberg azon politikai elképzelését, hogy igazából egy protestáns iskola lehet kiépítője az Angliával való kulturális és politikai kapcsolatnak. Távlatokban a Magyarország területi integritásáért folytatott küzdelem támogatásának biztosítása lett volna ezen kapcsolat fő célja.

A pénzügyi nehézségek elhárítása után azonban még két akadályozó tényezővel kellett számolnia Klebelsbergnek és elképzelése támogatóinak, elsősorban Janka Károly főiskolai lelkészi gondnoknak és Elekes Imre főgimnáziumi igazgatónak. Meg kellett küzdenie az egyházkerület és a református konvent ellenállásával és a gimnázium tantestületével.

Klebelsberg 1929 januárjában a Pesti Naplóban a következő módon fejtette ki véleményét és egyben határozottan bemutatta elképzelését a felekezeti oktatásról:

„Történelmi egyházaink voltak azok, amelyek iskoláikban nemzeti nyelvet és nemzeti műveltséget nehéz időkben ápoltak. Ez a nemzeti szempont megnyerte és megtartotta a magyar tömegek rokonszenvét történelmi egyházaink tanító munkája iránt. Rút hálátlanság lenne, ha ma az ízig-vérig nemzetivé vált államhatalom azt mondaná történelmi egyházainak: elismerem ugyan, hogy a múltban értékes szolgálatot tettek a nemzeti közművelődésnek, de most már nincs többé rátok szükségem, államosítom, laikussá teszem az egész magyar iskolaügyet. Ez a pedagógiai radikalizmus beleütköznék a múlt értékeit megbecsülő tradíciókhoz ragaszkodó magyar közfelfogásba. A mi iskolapolitikai tézisünk nem az, hogy állami vagy felekezeti oktatás, hanem állami és felekezeti oktatás aszerint, amint az ország egyes részeiben a történelmi fejlődés és a helyi viszonyok kívánják.[...]

Az angol példa és az angol kapcsolat

E nagy nemzeti munkamegosztás szemszögéből nézve művelődési alapproblémáinkat, önként adódik, hogy a magyar protestantizmusnak leginkább az angol-szász világgal való kapcsolatok ápolására kell vetnie a fősúlyt. Két oka is van ennek. Történetünk alakulása sok tekintetben az osztrák-német kultúra befolyása alá hajtott bennünket. Nehéz volt az áttörés a nagy német művelődés eredeti forrásaihoz, ki a német birodalomba, a legtöbb magyar ember megakadt Bécsben. A XVIII. század folyamán a hatalom nagyon rossz szemmel nézte, ha az ifjak nem osztrák, hanem német birodalmi főiskolákra mentek. Az osztrák-német kultúrának ez a túltengő befolyása nálunk annyival kedvezőtlenebb volt, mert kis nép nemzeti és szellemi önállóságára mi sem veszedelmesebb, mintha egyetlen külföldi kultúra egyoldalú uralma alá kerül. Eszem ágában sincs, hogy az eddigi kulturális orientáció helyébe egy más nemzet monopóliumát akarnók állítani.

Elmentünk Rómába és szívesen láttak bennünket, és most keressük a kapcsolatot az angol-szász népekhez, mert ezek a világháborúnak egyedüli igaz nyertesei, elsősorban az Egyesült Államok és némileg Anglia is.

Ezek a megfontolások régen élnek elmémben. Alighogy kultuszminiszter lettem, ösztöndíjasokat küldtem az aberdeeni, a londoni, az oxfordi és a cambridge-i egyetemekre. Az erősen protestáns aberdeeni miliőbe főleg reformátusokat, akik ott az angol nyelvből szereztek és szereznek középiskolai tanári oklevelet. Ezek az ösztöndíjasok most már nagyobb számmal jönnek haza és így elérkezett a cselekvés ideje.

Bessenyei Zénó és Farkas Géza protestáns képviselők a tavasszal elhívtak Sárospatakra, hogy nézzem meg a kis bodrogmenti (sic!) iskolavárost és közvetlen szemlélet alapján adjak szakvéleményt.[...]

Ennek láttára azt mondtam, csináljunk a kollégium mellett egy angol rendszerű college-ot, hogy a tiszaparti intelligencia gyermekeit továbbra is Sárospatakra küldhesse, nemzeti szellemű puritán nevelésre és angol nyelvre.

Mondtam, hogy ösztöndíjasaink sorra jönnek meg Aberdeenből, protestáns fiatalemberek, akikből egy csoportot szívesen küldök Sárospatakra tanárnak a gimnáziumba és nevelőül a college. -ba.

Eszmém akkor udvarias, de *hideg fogadtatásra* talált. Az igazság azonban mindig vájja a maga útját és most csütörtökön nagy örömmel láttam, hogy hatalmas küldöttség nyomatékosan követelte tőlem azt, amit Sárospatakon a tavasszal inkább odavetve mondtam.” (74)

A távlati politikai cél, amely közvetlen kapcsolatban van az oktatáspolitikával, az egyoldalú német külpolitikai orientáció helyett nyitás Anglia felé.

Az idézett részlet szemléletesen mutatja be, hogy valójában Klebelsberg tervének végrehajtásához nehezen találhatott volna jobb helyet Pataknál. A város valóban előnyös fekvése, a síkság és hegyvidék találkozási pontja, a történelmi múlt, a vízi sportok üzésének lehetősége mind elősegítik az angol mintára kiépítendő oktatást. A politikai célok megvalósításához pedig elengedhetetlen az ősi protestáns jelleg, a tradicionalis kapcsolat az angolszász világgal. Mindez együtt az ország más részén nem állott volna Klebelsberg rendelkezésére.

Az igazság valóban "vájta a maga útját", meggyőzte a kevésbé messze tekintő teológiai tanárokat és a református papokat arról, hogy ha meg akarják menteni iskolájukat a hanyatlástól, akkor el kell fogadniuk a miniszter javaslatát.

Elekes Imre főgimnáziumi igazgató a következő módon igyekszik kollégáit és az egyházkerületet meggyőzni:

„Most tehát arról van szó, hogy milyen legyen gimnáziumunk új ágának típusa? Természetesen az autonómia teljes tisztelete mellett, minden végleges elhatározást az illetékes egyházi főhatóságok hozhatnak. Miután azonban az internátusokhoz a pénzt a kultuskormány útján kapjuk, s miután az új típus létesítése a törvény novelláris módosítása mellett történhetik, ami újból csak a kultuskormány akaratából lehetséges, „természetes, hogy a miniszter úr álláspontjának ismerete nem lehet mellékes a kérdésben döntő tényezők előtt.” (75)

Ebből az idézetből egyértelműen érthetővé válik a felekezeti iskolák nagy problémája. Bár ragaszkodnak autonómiájuk megőrzéséhez, a kedvezőtlen pénzügyi helyzet miatt el kell fogadniuk az állam támogatását. A kormányzat viszont törekszik a támogatás ellentételezéseként a saját koncepciójának elfogadtatására. Az állam finaciális támogatását a modern oktatási forma kialakításának feltételeként nyújtja. Elekes racionális helyzetmegítélésével és a

gimnázium érdekeit szem előtt tartva próbálja megnyugtatni az egyházkerület vezetőségét.

Bár nagyon óvatos formában és csupán a vita utolsó szakaszában, a gimnázium tanári kara is hallatja véleményét az elkerülhetetlen modernizációról.

Gulyás József, aki a tantestület vezetői közé tartozott, egyetemi magántanári képesítést is szerzett és az egyik legtöbbet publikáló tagja volt a tantestületnek, a következő módon nyilvánít véleményt:

„A pataki iskolában theológia van, érthető tehát, ha a görög nyelv tanítását eminens értéknek tekinti az iskola.[...]

Viszont az élet sürgetőleg követeli a modern nyelvek ismeretét. *Quit linquos calles, tot homines vales*, mondja a latin közmondás. Ha elhagyjuk hazánk szűk határait, a mi nyelvünkkel nem tudunk boldogulni. Német, francia, olasz angol nyelv ismerete elengedhetetlen künt. Most az a kérdés, ezek közül melyik a fontosabb.

Mindenesetre első helyen a német nyelv áll. A százados érdekközösség a német kultúrával ezt javasolja. Tehát ennek a tanításánál mostani pozícióját meg kell tartanunk.

Az olasz nyelvet a politikai relációk új irányzata ajánlja. Tekintettel azonban arra, hogy iskolánk a protestáns egyházé s az olasz protestantizmussal nincs kapcsolatunk, ezt mi most elmellőzhetjük.

Maradna a francia és az angol. A művelődésben a francia szélesebb körű nyelv, de a francia protestantizmus jelenleg nem bír ránk nézve olyan fontossággal, mint az angol. A két nyelv közül tehát, ha választani kell, az angolt választanám, [...]

Aki nem akar görögöt tanulni, az válassza az angolt. Így tehermentesülne a görögöt tanulók serege.[...].

Akik pedig a gimnáziumban görög helyett angolt választottak, azok úgyis praktikus s nem egyházi pályára lépés céljából döntöttek így az angol mellett."

(76)

Gulyás tárgyilagosan elemzi az angol nyelv bevezetésének előnyeit. Azt is leírja, hogy sok tanuló nem tanulta szívesen a görög nyelvet, ezért ezen tanulók számára kedvezőbb is az angol nyelv tanulásának lehetősége. Akik pedig a

lelkészi pályára készülnek, azoknak meg kell kapniuk azt a lehetőséget, hogy a görög nyelvet a középiskolában tanulják.

A források csak sejtetni engedik, hogy mi volt a véleményük a görög nyelvet oktatóknak a kérdéssel. Mivel a latin nyelv oktatása az angol nyelvet tanuló osztályokban is megmaradt, nem kellett félniük állásuk elvesztésétől, mert taníthatták latin szakjukat. Ennek ellenére természetesen némi ellenérzéssel fogadták a klasszikus nyelvek jelentőségének csökkenését.

Elekes Imre gimnáziumi igazgató így ír az „angol rendszerű” internátusról elhangzó véleményekről:

„Az angol internátus gondolatáról is lesznek elítélő szók. A fogyó kenyér mögötti ijedt tekintetek könnyen rémeket látnak. A szülők széles rétegei ellenben várják a valósítást, az érdeklődés világosan mutatja.” (77)

A „fogyó kenyér” természetesen a görögöt tanítók fogyó kenyere, de ha megvizsgáljuk a tantestület összetételét, akkor valóban azt kell megállapítanunk, hogy egyesek csupán „rémeket látnak.” 1930-ban 2 fő latin-görög szakos van a tantestületben. Ők a legfenyegetettebbek. Ezek közül az egyik tanár el is hagyta az intézményt. Ebben az is szerepet játszhatott, hogy még nem volt kinevezett, csupán helyettes tanári státuszban volt. A latin szakos tanárok száma az 1930-as években tovább növekedett, míg az angol tanárok száma nem növekedett a kívánt mértékben. Az állam azzal is elősegítette a modernizálást, hogy az angol tanárok az államsegély terhére nyerték el kinevezésüket.

Meg kell állapítani, hogy Klebelsberg pénzügyi és kultúrpolitikája következtében a felekezeti érdek és az oktatás modernizálásának ellentéte feloldható volt. A gimnázium épületének kibővítése lehetővé tette a teológushallgatók internátusának kialakítását is. Az „angol rendszerű” internátus megvalósítása megfelelt a kormányzati koncepció realizálásának, és elősegítette azt, hogy a Sárospataki Református Főiskola a jogakadémia elvesztése után újból bekapcsolódhasson az elitképzésbe. Csupán a szerényebb elhelyezést nyújtó internátus megépítésével kellett néhány évet várni (1938), de abban már szerepe volt a Bethlen-kormány bukásának és a közben kibontakozó gazdasági válságnak is.

A nagyarányú modernizálásban Klebelsberg érdemei vitathatatlanok. Ezért tevékenységének tárgyalására külön fejezetet kell szentelni.

III. Klebelsberg és Sárospatak

Klebelsberg Kunó² vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1928-ig nem volt közvetlen hivatalos kapcsolata Sárospatakka. Az, hogy mégis jelentős szerepet játszott a Sárospataki Református Kollégium továbbfejlesztésében, valószínűleg Horthy Miklós kormányzónak és Bethlen István miniszterelnöknek köszönhető, mivel mindkettővel már 1928 előtt volt kapcsolata az intézménynek. A Sárospataki Református Főiskola Horthyval való kapcsolatáról a dolgozat más fejezetében írunk. A Bethlennel való kapcsolat nem igazolható az általunk elért levéltári forrásokkal, ennek ellenére a feltételezés több ok miatt tényként fogadható el. Bethlennek részben hagyományos családi kapcsolata volt már Erdélyben is a református egyházzal. Panka Károlynak, aki az Országgyűlési Könyvtár Igazgatója volt, ugyanakkor a Budapesten élő öregdiákok körének szervezője, lehetősége volt arra, hogy Bethlen elé tárja a sárospataki iskola problémáit. A budapesti öregdiákok között olyan jelentős személyiségek voltak, mint Finkey Ferenc koronaügyész-helyettes és Puki Endre, a nemzetgyűlés elnöke, akik szintén kormányzati körökben tevékenykedtek. Bethlen 1920 után az erdélyi menekültek ügyét segítő bizottság vezetője volt, ilyen ügygel a református egyház is foglalkozott. A Bethlennel való kapcsolat mellett szól az is, hogy 1934-ben Bethlen Pál lett a Sárospataki Református Főiskola világi gondnoka. Természetesen ez magyarázható a Bethlen család hagyományos egyházi kapcsolataival, de sokkal inkább feltételezhető az, hogy az intézmény a volt miniszterelnök segítségét ilyen módon akarta honorálni. Bár Bethlen István már nem volt miniszterelnök, a háttérben jelentős politikai szerepe volt, és az 1930-as években egyes politikai csoportok még abban is reménykedtek, hogy újból kormányt alakíthat.

² 1875. november 23-án Arad megyében, Magyarpécskán született. Apja thumburgi gróf Klebelsberg Jakab cs. és kir. huszárkapitány. Apja osztrák származású. Első életrajzírója Huszti József, aki 1942-ben jelentette meg róla könyvét. A legmodernebb szakirodalom róla T. Kiss Tamás (1998) Állami művelődéspolitikai az 1920-as években című munkája.

A kutatás jelenlegi állása szerint azonban Klebelsbergnek sem személyes kapcsolata nem volt korábban Patakkal, sem pedig vallási kötődése nem volt Patakhhoz, mivel Klebelsberg katolikus volt. Így azonban annál inkább nagyra kell értékelnünk azt a tevékenységet, amit a sárospataki iskola érdekében kifejtett.

Kényszer és lehetőség

1868-tól az állam törekedett az egyházi intézmények fölötti befolyásának növelésére. Ez a protestáns iskolák esetében azért is vezethetett sikerre, mert ezeket az iskolákat magánszemélyek adományaiból finanszírozták, ami bizonytalanná tette anyagi helyzetüket. 1883-ban kimondják, hogy az államnak támogatnia kell az egyházi iskolák működését, mert ezek az intézmények fontos társadalmi feladatokat látnak el. Az állami támogatás lehetővé tette az állam ellenőrző szerepének növelését.

Sárospatakon többször tárgyalták az államsegély ügyét, majd 1910-ben az elfogadása mellett döntöttek, tekintettel a Sárospataki Református Főiskola finanszírozási gondjaira. Az első világháború következtében az iskola helyzete tovább romlott. Az intézmény fenntartására adományozott vagyon egy részét értékpapírokba fektették. Ezek a kötvények elvesztették értéküket. A mezőgazdasági birtokok jövedelme kiszámíthatatlan volt.

A pénzügyi helyzeten kívül az állam oktatási intézkedései is fokozták a sárospataki iskola válságát. Klebelsberg minisztersége elején megvizsgálta a felsőoktatás helyzetét, mivel az áttelepülő pozsonyi és kolozsvári egyetem tanárainak elhelyezéséről kellett döntenie. A pozsonyi egyetemet Pécsre, a kolozsvárit Szegedre telepítette és elhatározta a debreceni egyetem továbbfejlesztését is. Határozatot hozott viszont a vidéki jogakadémiák működésének korlátozásáról. A sárospataki jogakadémia szüneteltetésének kimondását a dolgozat más fejezetében tárgyaltuk.

A Sárospataki Református Főiskola igazgatótanácsa 1923-ban kimondta a jogakadémia szüneteltetését, abban a reményben, hogy az anyagi csődöt így elkerülheti az intézmény.

A szüneteltetés kimondása azonban mozgósította azokat az erőket, amelyek az iskola helyzetének stabilizálására törekedtek.

Sárospatakon hagyománynak számított az iskola volt diákjaival való kapcsolattartás. Ezeken a találkozókon befolyásos társadalmi státuszt elért emberek jelentek meg elsősorban. A volt tanítványok között számos felsőházi tag, főispán és más jelentős befolyással rendelkező személyiség volt, akiknek a támogatására az iskola legtöbbször számíthatott. Viszonylag jól szervezett volt a Budapesten élő diákok csoportja, amelynek tagjai dr. Panka Károly, az Országgyűlési Könyvtár igazgatója körül tömörültek. 2-3 hónaponként az Országház éttermében találkoztak, és megbeszélték volt iskolájuk problémáit.

Klebensberg Patakkal kapcsolatos beszédeiből és cselekedeteiből viszont kiténik, hogy nem csupán kiválóan teljesítette a kötelességét, hanem teljes odaadással és szeretettel végezte munkáját. Ehhez pedig feltétlenül szükséges volt valami érzelmi kötődésre.³ Ennek a személyes kapcsolatnak a felderítése még további kutatást igényel. Azt is tudjuk, hogy Klebensberg 1917-től Kolozsvár országgyűlési képviselője. Így az erdélyi kapcsolatoknak minden bizonnyal jelentősége volt tevékenységében.

Mindezen személyek és csoportok együttes hatásának köszönhető, hogy Klebensberg feladatul kapja az intézmény kárpótlását a jogakadémia elvesztéséért.

A jó alkalom, a 400 éves jubileum

Sárospatak ügyét elősegítette az a tény, hogy az iskola alapítását 1531-re teszik, ennek 400 éves évfordulója pedig 1931-ben volt. Ezen évforduló megünneplésére jött létre a Pataki Diákok Országos Szövetsége 1928-ban,

³ Győry István azt feltételezi, hogy Mátyás Ernő sárospataki tanárnak volt kapcsolata Klebensberggel. Mátyás Ernő ugyanis "Az erdélyi szellem" című írásában a következőket írta Klebensberg rokonáról:

"Tulajdonosa éppen nagy kultuszminiszterünknek gr. Klebensbergnek unokahúga, gr. Klebensberg Josephin volt. Az inkvizíció kínzásai nem lehettek kegyetlenebbek, mint amilyen ennek a kezdő román impériumnak naponkénti zaklatása volt. A nemes grófnőnek panaszos kiáltásai kicsaptak a kastély falain, a parkon is keresztül és még ma is fülembé csendülnek." (22. old. Mátyás Ernő emlékfűzet)

Ezt a feltételezést azonban nem lehet bizonyító értékűnek tekinteni. Személyes beszélgetést folytattunk Mátyás Judittal, Mátyás Ernő lányával, aki azt állította, hogy nem emlékszik, hogy édesapjának kapcsolata lett volna Klebensberggel. Másrészt a Mátyás Ernő irataiból sem került elő erre vonatkozó adalék.

amelynek elnöke Kazinczy Gábor, Kazinczy Ferenc unokája lett, aki 1000 pengőt adományozott az országos szervezet működésének biztosítására. Ebben a szervezetben tömörültek mindazok az erők, amelyek a 400 éves évforduló megünneplését elősegíthették. Ennek a szervezetnek is köszönhető, hogy Klebelsberg 1929-ben ezekkel a szavakkal jelenti be a sárospataki fejlesztéseket:

„Új életre kell tehát kelteni iskolavárosainkat, különösen az olyanokat, amilyen Sárospatak is, ahol van genius loci. Elhatároztuk, hogy közös erővel mindent megteszünk, hogy a kollégium 400 éves fennállásának közelgő ünnepe a pangás vége és újabb fejlődés kezdete legyen.” (78)

Klebelsberg előkészítő munkája

Klebelsberg ezen nyilatkozatát már egy sárospataki látogatás előzte meg 1928 júniusában, amikor a helyszínen szemlélte meg az állapotokat és ismertette tervét. Tájékoztatta a tanári kart és tárgyalt az intézmény vezetőivel. Tárgyalópartnerei közül ki kell emelni Janka Károly és Elekes Imre nevét. Janka Károly a Sárospataki Református Főiskola lelkeszi gondnoka volt, Elekes Imre pedig a gimnázium igazgatója, közigazgató. A közigazgatói tisztséget az 1920-as években évenként váltakozva a gimnázium és a teológiai akadémia igazgatója töltötte be, és mivel a gimnázium igazgatóit 5 évre választották, egy személy többször is betölthette a közigazgatói tisztséget. (Erről a kérdéstről *A döntési mechanizmus áttekintése* című fejezetben részletesen írunk)

Elekes beszédében röviden utalt arra a veszteségre, amelyet a trianoni békeszerződés okozott Magyarországnak. Ugyanis az iskola elvesztette beiskolázási körzetének egy jelentős részét. Kiemeli azonban, hogy Pataknak az új helyzetben is fontos feladata van:

„De érezzük, hogy nekünk itt szent missziónk van s ahhoz segítséget kérünk nemzetünktől. Nem mint tartozást, hanem mint hitelt kérjük és várjuk, hogy gyümölcsöztessük eddigi magasztos eszményeink: egyház és haza javára.” (79)

Klebelsberg hallgatóságát a következő módon igyekezett megnyerni:

„Eljöttem ide, mint egy konzervatív kormány minisztere, mert az a meggyőződés hat át, hogy modern haladás csak történelmi alapon lehetséges, a fejlődés a magyar nemzetre nézve csak abban az esetben lesz gyümölcsöző, hogyha a vallásos és hazafias gondolat össze tud szövődni a modern fejlődés

szükségeivel. És hol valósulhat meg a kultúrpolitikának ez a követelése jobban, mint itt, ahol immár 400 év óta imádják az Istent, szeretik a Hazát és a magyar művelődést.” (80)

Klebelsberg is utal tehát a 400 éves évforduló jelentőségére. Azt is tudta azonban, hogy a tanári kar modernizálási elképzelését nem fogja mindenki meglepéssel fogadni. Ezt a Sárospataki Református Lapok cikkei is igazolják. (A dolgozat más fejezetében erről szintén részletesen írnak). Klebelsberg a következő módon érvelt elképzelése mellett:

„Éppen Sárospatakon, ahol Comenius tanított és oly magyar ifjak tanítottak, akik Hollandiát, Skóciát, Németországot megjárták, mindaddig, amíg a bécsi hatalom meg nem akadályozta, nem lehet azt mondani, hogy a külföldi fejlődés a magyar nemzeti gondolat ártalmára lenne. Ez az az út, amelyen át megerősödött ez az intézmény, és amelyen át nem csak az elsoványodástól lehet megmenteni, hanem a változó viszonyokhoz képest átalakítani, sőt továbbfejleszteni és építeni. Csak egynek nem szabad változni: a vallásos magyar nemzeti szellemnek! (nagy taps) Ez az, amiben intranszigensek vagyunk, mert meg vagyunk győződve, hogy csak vallásos, erősen hívő magyar emberek tudnak a trianoni szerencsétlenség óriási nyomásának ellenállni.” (81)

A vallásos szellem említése gesztus az egyházi vezetésnek. Klebelsberg rendkívül jó taktikus, és ismeri a pataki állapotokat és erőviszonyokat. Azt is tudja, hogy a tanári karban vannak olyanok, akik helytelenítik a görög és latin nyelv oktatásának csökkentését, féltik az iskola szellemét az angolszász befolyástól.

A klasszikus nyelvek oktatásának primátusa az oktatáspolitikai vitatott kérdése már a 19. század utolsó harmadától. Az 1924-ben bevezetett középiskolai törvény pedig humán és reálgimnáziumi típus választását tette szükségessé. Sárospatakon azonban a lelkészképzés fenntartása érdekében ragaszkodtak a görög nyelv oktatásának fenntartásához. (Erről az ötödik fejezetben részletesen szövegtünk).

Klebelsberg a modernizálás eszközeként az angol nyelv tanításának bevezetését javasolja. A következő módon érvel:

„Amint a hazai katolikusok a román világban - de nem Romániában, hanem román nemzetekkel: Olasz-Franciaországgal keresnek összeköttetést, úgy a hazai protestánsoknak az északi protestáns népekkel, az angol-szász világgal kell keresni az összeköttetést. Itt hivatott az amerikai angol college rendszer meghonosítása, hogy ebben a nagyszerű intézményben oly iskolafajtát tudjon Isten segítségével fejleszteni, amelyre a modern kornak szüksége van.” (82)

Klebensberg lényegében három probléma megoldását látja az angol rendszerű internátus létrehozásával.

1. Magyarország kulturális és politikai kapcsolatainak erősítését Angliával és Anglia megnyerését a revízió támogatása érdekében - a református egyház nemzetközi kapcsolatainak felhasználásával
2. A Sárospataki Református Főiskola hanyatlásának megállítását
3. A református egyház kárpótlását a jogakadémia elvesztéséért egy olyan bentlakásos intézmény kialakításával, amelyben angol minta szerint a magyar református értelmiségi elit nevelése biztosított

Klebensberg első látogatásáról a jegyzőkönyv így emlékezik meg:

„Olvastatik a sárospataki főiskolai igazgatótanács 1928. július hó 10-én Miskolcon tartott rk. ülésének 10.sz. jkvi pontja, amelyben Janka Károly főiskolai gondnok jelenti, hogy azon megtisztelő felhívás folytán, amelyet gr. Klebensberg Kunó vallás és közoktatásügyi miniszter úr önmagyméltósága június hó 13-iki sárospataki látogatása alkalmával tett, hogy ti. személyesen óhajt tárgyalni a főiskola előljáróságával, ez a tárgyalás jún. hó 27-én megtörtént. A jún. hó 18-iki igazgató-tanácsi ülés által kiküldöttek, nevezetesen farkasfalvy Farkas Géza, dr. Trócsányi József, igazgató tanácsosok, Janka Károly főiskolai lelkeszi gondnok vezetése alatt, miután előbb Petry Pál államtitkárrel tárgyaltak, megjelentek a miniszter úr előtt, aki feltárta előttük, hogy az ő lelkesedéssel övezett vágya és eltökélt szándéka az, hogy sárospataki főiskolánk a magyar református előkelő családok nevelő otthona legyen. E célból 80 ifjú számára az angol colleg-rendszer alkalmazása mellett a magasabb igényeket kielégítő internátust kíván építtetni, hogy abba gyűjtse össze a református gyermekek színe-javát.” (83)

Néhány sorral lejjebb aztán az is kiderül, hogy miért éppen az angol nyelv és kultúra terjesztésének központjává akarta tenni Klebensberg Patakot:

„Mivel pedig a miniszter szerint nemzeti szempontból is óriási jelentőségű, ha a magyar reformátusság a nagy angol prot. világgal való érintkezésre felkészül, bifurkációs rendszerű gimnáziumra adna főiskolánknak engedélyt, hogy a reálgimnáziumi tagozatban az angol nyelv már a II. osztálytól kezdve főtantárgy lenne. Négy rendelkezésre álló angol nyelvtanárt teljes állami fizetéssel rendelkezésünkre adna, hogy közülük kettő a reálgimnáziumban angolt tanítana, kettő az internátusban az ifjak angol nyelvű gondozója lenne.” (84)

Tehát „nemzeti szempontból”, vagyis Magyarország külpolitikai szempontjai alapján lenne fontos az angol kultúra magyarországi terjesztése, mert Bethlen István miniszterelnök az angol külpolitikai támogatásnak nagy szerepet szánt. A politika és oktatáspolitikai kapcsolatát tehát ez a részlet határozottan igazolja.

A jegyzőkönyv további részletéből kiderül, hogy az intézmény igazgatótanácsának és a Tiszáninneri Református egyházkerületnek eltérő az álláspontja.

Az igazgatótanács a következő módon foglal állást a tárgyalások folytatása mellett:

„Az ig. tanács a leghálásabb köszönettel és gr. Klebelsberg Kunó min. úr önagym. Személye iránti tisztelettel, jóságos lelkének legteljesebb elismerésével fogadja a jelentést és megbízza Janka Károly főiskolai I. gondnokot, Farkasfalvi Farkas Géza nemzetgyűlési képviselőt, Elekes Imre gimn. igazgató és dr. Trócsányi József g. vál. elnök igazgató-tanácsosokat, hogy folytassák a tárgyalást a min. úr önagyméltóságával, hogy konkretizáltassanak az internátusra és a bifurkációs középiskolára vonatkozó szándékai, hogy ezek alapján az internátusi tervek és a gimn. szék részéről a tanügyi kivitel részletei kidolgoztassanak.” (85)

Az igazgatótanács Klebelsberg elképzelésének tehát szinte fenntartás nélküli támogatója. Már az elképzelések konkrét formába öntésére gondol.

Ugyanakkor az egyházkerület elsősorban a felekezeti érdek érvényesítésére törekszik:

„Egyházkerületi közgyűlésünk hódoló tisztelettel üdvözli gr. Klebelsberg Kunó m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter úr önagyméltóságát a jelentés kapcsán s azt örömmel veszi tudomásul, és megbízta az ig. tanács elnökségét, [...] hogy a

min. úr önegyméltóságával a tárgyalást tovább folytassák, [...] kijelenti azonban egyházkerületünk, hogy az internátus építési költségeihez anyagi segéllyel hozzájárulni nem tud és felhívja kiküldöttjeit, hogy azt az egyházkerületi közgyűlési határozatot /1927 őszi /, mely a gimn. internátusi típusra döntött- a miniszter úr előtt tárják fel.” (86)

Az egyházkerület tehát anyagilag nem óhajt támogatni egy olyan tervet, amely elsősorban Patak ügye, de közvetve a református egyház ügye is. Hiszen a modern internátusba kerülő tehetős családok gyermekei feltételezhetőleg nem csupán Patakhoz, hanem a református egyházhoz is kötődnek majd. Az egyházkerület a lelkészképzés miatt ragaszkodik a humán gimnáziumi típus fenntartásához is.

Klebelsberg 1928-as első látogatása csak egy folyamat kezdetét jelenti. Tudja, hogy a csatát még mind Budapesten, mind pedig Sárospatakon meg kell vívnia. Budapesten biztosítani kell mind a kultuszárca, mind pedig a pénzügyminisztérium beleegyezését a sárospataki építkezésekhez szükséges pénz kiutalásához, Sárospatakon pedig meg kell nyerni a még 1928-ban ingadozó tantestületet.

A sárospataki tantestület az iskola vallásos szellemét félti az idegen befolyástól, ugyanakkor valószínűleg szerepet játszik a fenntartásokban a minden újtól való félelem és az állásféltség is. (Ezeket az okokat más tanulmányban szintén részletesen elemezzük.)

Klebelsberg első pataki látogatása a helyzetfelmérést szolgálta. Megtekintette azt a telket is, amelyet a Sárospataki Református Főiskola vezetősége már az első világháború előtt megvásárolt internátus építése céljából.

1928. szeptember 27-én Kornis Gyula kultuszminiszteri államtitkár látogatott Sárospatakra. Érkezését Janka Károlynak a következő módon jelenti be: „Folyó évi szeptember hó 14-én kelt kedves leveledre és a sárospataki főiskolai igazgató-tanács szíves meghívására válaszolva van szerencsém tisztelettel közölni Veled, hogy a meghívásnak készséggel teszek eleget és szeptember hó 27-én a Budapestről reggel 7 órakor induló gyorsvonattal fogok Sárospatakra utazni. Velem együtt jön titkárom és dr. Finkey Ferenc barátom is, akinek Sárospatak a szülővárosa.” (87)

A levél számunkra rendkívül értékes forrás, mivel a szöveg alapján számos következtetést vonhatunk le. Utal a levél a Kornis és Janka Károly közötti jó viszonyra, de arra is, hogy Kornis Finkeyvel baráti viszonyban volt, ahogyan ezt ő maga is említi. Ezek a sorok alátámasztják azt a feltételezésünket, hogy a Budapesten élő öregdiákok nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a Sárospataki Református Főiskola hanyatlását megállítsák és az 1930-as években a továbbfejlődés új útját kijelöljék az intézmény számára.

Janka Károly lelkészi gondnok Mátyás Ernő közigazgatónak írt levele alapján arra is következtethetünk, hogyan történt a megbeszélések megszervezése és a VKM vezetőivel a kapcsolattartás:

„Az államtitkár Úr látogatásáról tessék a Püspök Urat és a Főgondnok Urat is express levélben értesíteni s őket erre az alkalomra külön is meghívni.” (88)

Az események fő szervezői tehát farkasfalvi Farkas Géza és Janka Károly, a főiskola világi és lelkészi gondnoka, de a felügyeletet az egyházkerület biztosítja. A VKM általában betartja a hivatalos utat és hivatalos formában az Egyházkerületen keresztül tartja a kapcsolatot az intézménnyel.

Kornis látogatásakor a humán és reálatagozat bevezetésének módjáról és az építkezések megindításáról is tárgyalt az államtitkárral a Sárospataki Református Főiskola vezetősége. Az építkezéseket ugyanis két ütemben próbálták megvalósítani. Az első ütemben egy emeletréépítést hajtottak végre az intézmény épületeinek keleti szárnyán, hogy az utcai frontról ki tudják telepíteni a gimnáziumot, másrészt annak érdekében, hogy a gimnáziumot modern előadótermekkel lássák el. A második ütemben szándékoztak megépíttetni az angol rendszerű oktatás céljára szolgáló épületet, amit Patakon csak angol internátusnak neveznek.

Klebensberg 1929 januárjában, amikor úgy tűnt, hogy a kormányzat nem tudja előteremteni a pataki építkezésekre a kért összeget, cikket írt a Pesti Naplóba, és a következő módon érvelt Patak ügye mellett:

„Az anyagi eszközök megtorpantak és a Tiszán inneni egyházkerület még abba is kénytelen volt beletörödni, hogy mikor az államosítás volt a divat, az állam vette át még a Sárospataki Református Tanítóképzőt is. Minden zsugorodóban volt.[..].

Ennek láttára azt mondtam, csináljunk a kollégium mellett egy angol rendszerű college-ot, hogy a Tisza-parti intelligencia gyermekeit továbbra is Sárospatakra küldhesse, nemzeti szellemű puritán nevelésre és angol nyelvre.” (89)

Az anyagi nehézségek egyik okát az iskola vezetősége ugyanis abban látta, hogy a vagyonosabb réteg már nem küldte Patakra gyermekeit tanulni, mert ehhez nem voltak megfelelőek a feltételek. Így nem voltak új adományozók, akik az intézmény megcsappant tőkéjét növelhették volna. A vagyonosabb réteg elpártolásának egyik legfontosabb oka a megfelelő kollégium hiánya volt. A romló életviszonyok miatt ugyanis még ezek a családok sem engedhették meg maguknak a házitanítók tartását és gyermekeik külföldre küldését idegen nyelvek elsajátítása érdekében. Az Angol Internátus mindezen elvárásoknak megfelelehetett.

Klebensberg úgy ítélte meg, hogy Sárospatak nagyon alkalmas az iskolaváros szerepkörére.

„Én szívesen látom ezt a folyamatot, mert végzetes hibának tartom nevelésügyünknek koncentrálását Budapesten.” (90)

Ezt azért is írhatta, mert az Angol Internátusra vonatkozó végleges koncepció kidolgozása előtt tanulmányoztatta a régi angol kollégiumokat és azt állapította meg, hogy nem a nagyvárosokban, hanem a vidéki kis központokban alakították ki az oktatás központjait. Erre számos példát találunk Németországban is (Tübingen, Greifswald). Klebensberg a tömegoktatás helyett az áttekinthetőségre és az irányíthatóságra helyezte a hangsúlyt. Ugyanakkor nem csupán az angol nyelv tanításának helyéül szánta Patakot, hanem az angol kultúra és szellem közvetítését is Patak fontos feladatául tűzte ki. Az angol szellemű nevelés egészét akarta átültetni Patakra. Ez a nevelés talán kevésbé alapozta meg a tanulók tárgyi ismereteit, mint a porosz szellemű iskola, de foglalkozott a tanuló sokoldalú képzésével és a jellem alakítására is nagyobb gondot fordított. Klebensberg ezt komplex módon szemlélte és ilyen módon szerette volna átültetni Patakra a rugalmas angol iskola-koncepciót.

A kormányzati segítség

1929 január 24-én fogadja a sárospatakiak küldöttségét Klebelsberg, Darányi Kálmán miniszterelnökségi államtitkár Bethlen képviselőjében és Wekerle Sándor pénzügyminiszter is. Klebelsberg cikke és a sárospatakiak követjárása lényegében koncentrált fellépés annak érdekében, hogy a kormány biztosítsa a hozzájárulást a sárospataki beruházásokhoz. Klebelsbergget többször érte vád azon ok miatt, hogy túl sokat költ a kultúrára. Ezért gyakran kellett küzdenie a parlamentben is a kulturális tárca érdekének védelmében. A pataki küldöttség látogatásáról a Magyar Távirati Iroda jelentést adott ki. A jelentésben a következőket olvashatjuk:

„Ma délben Dókus Ernőnek, a református konvent elnökének és a Tiszán inneni református egyház főgondnokának vezetésével nagy küldöttség kereste fel a kultuszminisztériumban Klebelsberg Kunó gróf vallás-és közoktatásügyi minisztert, akitől a sárospataki református tanintézetek ügyének felkarolását és támogatását kérte. A küldöttségben részt vettek Ravasz László püspök, Perényi Zsigmond báró, Puky Endre, Farkas Géza, Szabó Zoltán országgyűlési képviselők, a tiszáninnyi református egyházkerület [...]összes esperesei és gondnokai, dr. Mátyás Ernő közigazgató, Elekes Imre gimnáziumi igazgató és mások.” (91)

Itt már a konvent és az egyházkerület is képviselteti magát, hiszen a kormányzati szervekkel való tárgyalásokról van szó, ugyanakkor a vitatott kérdések között szerepel a teológiai internátus ügye is, ami a református egyház érdekeit közvetlenül érinti. A pataki küldöttség kérése a jelentésben a következő módon szerepel:

„A főiskola előjárósága ötszázezer pengős köcsön felvételével kívánja a nagy gondolatot realizálni, és annak kifizetése már nem is napok, hanem órák kérdése. Köszöni, hogy a miniszter hajlandónak mutatkozott a főiskola támogatására és 240 000 pengős államsegélyt kilátásba helyezett, azonban további 40000 pengő évi annuitásos segélyre van szükség, ha a tervet teljesen keresztül akarják vinni. Kéri a minisztert, - aki annak idején szívesen látta ezt a gondolatot, hogy a sárospataki jogakadémia megszüntetésekor mintegy kárpótlásul és a teljesen tanítóképző-intézet nélkül lévő református egyház hő kívánsága szerint is a

sárospataki állami tanítóképző intézet megfelelő feltételek mellett református tanítóképző intézetté legyen átszervezhető -, hogy most segítse a református egyházat a megvalósításhoz.” (92)

A követjárás és Klebelsberg fellépése azonban Patak számára is meghozta az eredményt. Wekerle Sándor pénzügyminiszter biztosíthatta a megfelelő összeget, így minden akadály elhárult az építkezések megindítása elől. Ezt farkasfalvi Farkas Géza a következő táviratban tudatta sárospataki megbízóival 1929. február 7-én:

„Végtelen Örömmel tudatom, internátusi összes kéréseink biztosítva. Kérem érdekeltekkel tudatni!” (93)

A közös mű, az Angol Internátus

1929 márciusában Klebelsberg újra Sárospatakra utazott. Minden ünneplést elhárított, csupán a feladatra koncentrált. A kölcsönös üdvözlések után megkezdődtek a konkrét tárgyalások. Klebelsberg szinte a legapróbb részletekig áttekintette az iskola átalakításának tervét. Az épület átalakításán kívül tárgyaltak az angol nyelv tanításának módjáról, Lorántffy Zsuzsanna szobrának felállításáról és elhelyezéséről.

Az együttműködés következő állomása volt az 1929. június 11-én a minisztériumban folytatott megbeszélés. Itt állapodtak meg arról, hogy az építkezések legelső üteme a gimnáziumi szárny második emeletének felépítése lesz. A tárgyalás további tárgya volt az angol nyelv intenzív tanításának ügye és a tanítóképző egyházi kézbe kerülésének problémája. Klebelsberg a megbeszélés alkalmával azt a szándékát is kinyilvánította, hogy Sárospatakából egy református iskolavárost szeretne létrehozni.

1929 decemberében újra Sárospatakon kerül sor megbeszélésekre Klebelsberg és farkasfalvi Farkas Géza, a főiskola világi gondnoka között. Ekkor újból az építkezések ütemezéséről volt szó. Az ókollégium restaurálását az 1930 júliusától szeptemberig terjedő időszakra tervezték. Elhatározták, hogy már 1930 nyarán elkezdik az Angol Internátus építését is, hogy az évfordulóra elkészüljön az épület.

Gesztusértékű volt, hogy 1930-ban Klebelsberg egy kétpárevezős csónakot ajándékozott az iskolának azért, hogy ezzel is elősegítse azt, hogy az ifjúság

hasznosan töltse el szabadidejét, másrészt hozzájáruljon az angol jellegű nevelés sárospataki kimunkálásához.

Klebelsberg ugyanis szakembereivel, többek között Kornis Gyula államtitkárral tanulmányoztatta a híres régi angol kollégiumok működését (Eton, Cambrige), és Sárospatakon ezek mintájára akarta megszerveztetni a nevelést és az oktatást.

Az 1930–31-es tanévet szeptember 10-én nyitották meg. A tanévnyitóhoz kapcsolódik a júniusban elkezdett Angol Internátus alapítási okmányainak az elhelyezése. Az alapítási okmány így fogalmazza meg a kollégium célját és Klebelsberg érdemeit:

„Az internátusi gondolat újabb felvetése, s abban éppen ennek az első épületnek olyan berendezése, hogy a vagyonosabb világi családjaink fiainak a modern nyelvekben, elsősorban az angolban és a sportokban olyan kiképzést biztosítson, amely az angol egyetemekre küldendő fiainkat alkalmassá teszi arra, hogy ott, mint egyenlő műveltségű ifjak, az angol társadalom jövő vezetőivel az angolszász fajnak e világhírű college-iben tanuló fiaival, a szellemi és erkölcsi kapcsolatot előkészíthessék - egy ilyen köznyelvben csak röviden angol rendszerű internátusnak létesítése, országunk jelenlegi - halhatatlan érdemű vallás- és közoktatásügyi miniszterének: dr. gróf Klebelsberg Kunó önmagyméltóságának érdeme.” (94)

Az alapkövetétel csupán csendes háziünnepség formájában történt, hiszen már folytak az előkészületek a jubileumi ünnepség előkészítésére. Az épület terveit Schulek János budapesti építész készítette, és az építkezést egy miskolci kivitelezőre bízták.

A patakiak és a Klebelsberg minisztériuma közötti szoros együttműködés újabb része volt az 1930. december 10-én a minisztériumban tartott megbeszélés. Itt megjelent a főiskola világi és egyházi gondnoka, meg a gimnázium igazgatója. Farkasfalvi Farkas Géza, Janka Károly és Elekes Imre olyan színvonalon képviselték az iskolát, hogy megérdemlik, hogy megjegyezzük nevüket. Bár mindhárman vidéken éltek, képesek voltak a református oktatásügy olyan módon való áttekintésére, hogy méltó tárgyaló partnerei lehettek a művelt és koncepciózus Klebelsbergnek. A minisztériumban folytatott tárgyalás fő témája

az angol nyelv oktatásának bevezetése volt. Itt vetette fel először Klebelsberg, hogy ne csupán az első osztályban, hanem az ötödik osztályban is vezessék be az angol nyelv tanítását.

A jubileumi ünnepek

Szó volt a sport tanítására nélkülözhetetlen tanerő alkalmazásáról is. Elkezdődött a jubileumi ünnepség részleteinek megbeszélése. Fő irányelvük: „Pazarlás a szellemben, takarékoság az anyagiakban”. Ennek alapján úgy döntöttek, hogy az ünneplés csupán egy napos lesz.

1931 első felében felgyorsulnak a jubileumi ünnepség előkészületei. Áprilisban Horváth Géza szobrász megkezdte Lorántffy Zsuzsanna szobrának elkészítését.

Május 4-én újra megbeszélésre kerül sor Klebelsberg elnökletével a minisztériumban. Ezen a megbeszélésen jelen volt a Tudományos Akadémia elnöke, az államtitkárok a művelődési minisztériumból, a református konvent és a vármegye vezetői. Itt döntöttek arról, hogy a Kazinczy-centenáriumot összekapcsolják a pataki jubileummal. Az ünnep jelentőségét akarják emelni azzal is, hogy határozat születik: hívják meg Horthy Miklós kormányzót is, hogy személyes megjelenésével tisztelje meg az ősi intézményt.

Az 1930–31-es közigazgatói jelentés kiemeli Klebelsberg érdemeit az iskola fejlesztésében. Megemlíti, hogy lehetővé vált az imaterem átalakítása; új orgonával, Bösendorfer zongorával szerelték fel; két modern előadótermet alakítottak ki a gimnáziumban, és megtörtént a tornacsarnok modernizálása is. Az Értesítőben a következő szavakat olvashatjuk a közigazgatótól: „Mindenki láthatja, hogy mit köszönhet főiskolánk a mai kormányzatnak, abban elsősorban gróf Klebelsberg Kunó közoktatásügyi miniszter úrnak!” (95)

1931-ben nagyszabású jubileumi ünnepekre kerül sor.

Az ünnepsorozat előtt néhány héttel történt meg a Bethlen-kormány lemondása, és ez Klebelsberg lemondását is jelentette. Ennek ellenére ő részesül a legnagyobb megtiszteltetésben, a legtöbb rokonszenv feléje irányul, és kifejezésre jut, hogy feladatát nem csupán úgy végezte el, hogy hivatali kötelességét teljesítette, hanem őszinte figyelmet és megértést tanúsított az iskola gondjaival szemben és minden területen igyekezett segítséget nyújtani.

Klebelsberg már szeptember 30-án megérkezett farkasfalvi Farkas Géza világi gondnok társaságában Sárospatakra. Ezen a napon a volt miniszter a legfontosabb személyiség, hiszen három alkalommal is beszédet mond a nyilvánosság előtt.

Az első beszédre a tanügyi kiállítás megnyitásakor kerül sor délután háromnegyed ötkor. Hat órakor volt az Angol Internátus előcsarnokában jelképesen a Klebelsberg-ről készült kép leleplezése. A tervezett festmény nem készült el, mert a miniszternek nem volt ideje modelt ülni. A festmény elkészítésére később kerül sor. Ekkor azonban Klebelsberg az őt üdvözlő beszédre a következő módon válaszol: „Meghatva állok itt a Perényiek, Rákócziak és Lorántffyak iskolájában, amelyet a hazai protestantizmus annyira szeret és amelyért idők folyamán annyit áldozott.

Farkas Géza barátom megtisztelő szép beszédében rámutatott arra, hogy segítségükre voltam a kollégium műemlékszerű központi épületének helyreállításában, a gimnáziumnak egy további emelettel való kibővítésében, és ennek az angol internátusnak a megépítésében. Köszönöm neki az elismerés e szavait, különösen azért, mert a távozott kultuszminiszterhez szóltak azok, akitől immár nincs mit várni és nincs mit félni. Úgy érzem tehát, hogy a megtiszteltetésből, amellyel itt elhalmoztak, nemcsak az állásnak, hanem az embernek is jut valami kevés.” (96)

Segítségnyújtásának okát a következő módon fogalmazta meg: „Többen kérdezték tőlem a mostani ünnepség során, hogy mik voltak a belső indokok, amelyek arra vittek, hogy Sárospatak megmentésében és kiépítésében örömmel segítségükre legyek, és milyen eszmék jegyében született meg ez az alkotás. Nagyra becsült Uraim, amit itt alkottunk, azt a sárospataki gondolat, meg a felekezeti egyenjogúság és viszonyosság jegyében hoztuk létre.

Mi a tartalma a sárospataki gondolatnak? Erős, meg nem alkuvó nemzeti érzésnek európai tudással való párosítása.” (97) Hiszen Patakon hagyományai voltak az európai műveltség átvételének és hasznosításának. Ennek szép példája Comenius sárospataki tevékenysége, meg sok sárospataki ifjú németországi, hollandiai, skóciai, svájci tanulmányútjai. Ezen tradíció továbbvitelét jelenti az Angol Internátus létrehozása. Természetesen az angol nyelv oktatásának

elősegítése politikai okból is történik: „De ma, amikor önálló államként kell eligazodnunk a világ nemzetei között, akik előtt rajtunk kívül senki sem fogja hirdetni a magyar igazságot, ma igenis hazafias kötelesség, hogy megtanuljunk a nyugati nyelveket, s minden idegen nemzethez vagy néphez a maga nyelvén szóljunk.” (98) Az Osztrák-Magyar Monarchia korában Magyarországnak nem volt önálló külpolitikája. A külügy az úgynevezett közös ügyek egyike volt. 1918-tól meg kellett teremteni az önálló magyar külképviselőt. A külügyi munkának fontos része volt a trianoni béke revíziójára való törekvés. Klebelsberg jól látta, hogy ezt a munkát csak idegen nyelveket jól beszélő emberek végezhetik eredményesen.

Miért éppen Patak előtt tárult fel a nagy lehetőség? Patakra a felekezeti egyenjogúság gondolata alapján esett elsősorban a választás. Klebelsberg így vall erről beszédében: „És ha most, amikor tevékenységem lezárul, megkérdeznék, hogy mi a belső érzésem, mivel sikerült hazámat talán némi eredménnyel szolgálnom: erre a kérdésre csak egy feleletem lehet, mégpedig az, hogy megóvtuk a felekezeti békét. Megóvtuk elvi téren, de megóvtuk konkrét, gyakorlati intézkedésekkel is, megóvtuk többek között azzal, hogy részletekben is igazságosak voltunk. A gödöllői premontrai teleppel párhuzamosan építettük ki Sáropatakat, mert nem csak minden jó protestánsnak, de bizvást merem mondani, minden jó magyar embernek elviselhetetlen lett volna az a gondolat, hogy a 400 éves forduló szomorú hanyatlásnak legyen a végpontja és ne újabb fejlődésnek reményteljes kiindulása.

E fejlődésre esdve a népek igazságos Istenének áldását, állok a mai napon itt és kérem, tartsanak meg, mint volt munkatársukat, emlékezetükben és szeretetükben.” (99)

Klebelsberg az Angol Internátus igazgatói lakásában kap éjszakai szállást. Itt este az ifjúság lampionos felvonulással köszönti. Az iskola tanulói így fejezték ki hálájukat az alkotó miniszter iránt.

A fő ünnepre október 1-jén Horthy Miklós kormányzó és Ernszt Sándor is megjelent, aki Klebelsberg utódja a kultusztárca élén. Horthy és fényes kíséretének megjelenése rendkívül megtisztelő gesztus volt, de az ünnepléshez vezető nem könnyű utat Klebelsberg irányításával lehetett megtenni. Az építő

miniszter Szeged, Debrecen és sok más város után a pataki iskola történetébe is beírta nevét.

IV. A döntési mechanizmus áttekintése

A döntési mechanizmus bemutatásának a célja egyrészt az, hogy a többi fejezet utalásait az egyes irányító testületekre jobban megérthessük, másrészt annyira tanulságos, hogy több elemében jelenleg is megoldási lehetőséget kínálhat iskoláink demokratikus működésének megvalósításához. (Elsősorban az évenként választható közigazgató tisztségének betöltésére gondolunk.)

A Sárospataki Református Kollégiumban a döntési mechanizmust részben a hagyomány, részben a célszerűség határozta meg.

A Tiszáninneri Református Egyházkerület tartja a kapcsolatot a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal, amely 1911 óta az egyház és állam közötti szerződés megkötésével ún. államsegélyben részesíti az iskolát, vagyis a tanárok fizetésének egy meghatározott részét fedezi.

A kollégium, vagy ahogyan hivatalosan az iskolakomplexumot nevezik, a Sárospataki Református Főiskola, jogilag, gazdasági és szakmai tekintetben teljesen önálló szervezet. Gazdasági önállóságát azonban korlátozza, hogy időközönként el kell fogadnia hol az állam, hol az egyházkerület - néha mindkettő - anyagi támogatását. Ez az első világháborút követő gazdasági összeomlásnak, a már első világháború előtt is létező gazdasági problémáknak, valamint az első világháború, majd a nemzetközi gazdasági válság okozta nehézségeknek volt a következménye.

Szakmai tekintetben természetesen függött az állami felügyeletről. Egyrészt be kellett tartania az iskolákra vonatkozó állami törvényeket és rendelkezéseket, másrészt a tankerületi felügyelet látogatásai is biztosították az állami felügyeletet.

Mindemellett a teológiai akadémiából, gimnáziumból és tanítóképzőből álló intézmény teljes önigazgatással bírt.

Az intézmény részeinek összetartozását az 1932/33-as Értesítő bevezetőjében a következőképpen indokolja: „A Sárospataki Ref. Főiskolát egy testté a négy százados egységes múlt, a magyar nemzeti érzéssel és művelődéssel összeforrt vallásosság és tudományosság mindig hően ápolt szelleme, a közös,

megoszthatatlan és elidegeníthetetlen vagyon, az egységes felügyelet, kormányzat és igazgatás, a főiskola mindkét tanintézeti ágára egyképp kiterjedő tudományos és jótékonyági intézmények, adományok és alapítványok, régi hagyományok és új reménységek fűzik.” (100)

A bevezető szinte minden fontos alkotóelemét megemlíti az egységnek. Utal a szellemi hagyományokra, a vallásos és nemzeti érzületre. Ugyanakkor összefűzi az intézményt a közös vagyon is, amelyet a hívek általában a református egyházhoz hű értelmiségi réteg képzése érdekében adományoztak. Az egyházi vagyon egyben tartásának a célja tehát egy református egyházhoz hű értelmiségi réteg megteremtése és így mind az egyház, mind az iskola politikai támogatásának biztosítása.

A jegyzőkönyvek elemzésébe elsősorban az 1931-es év néhány jegyzőkönyvét vontuk be, mivel ez az év az iskola életében a 400 éves jubileum miatt fontos szerepet töltött be; azt remélhettük, hogy általuk feltárhatjuk az iskola fontos történelmi személyiségekhez fűződő kapcsolatait.

A legfontosabb irányító testület az **Igazgatótanács** volt. Az Igazgatótanács világi elnöke általában egy jó kapcsolatokkal rendelkező pap, valamint egy világi személy. A pap volt az intézmény lelkészi, a világi személy pedig a világi gondnok. 1932-ben Janka Károly cigándi lelkész, megválasztott országgyűlési képviselő, kormányfőtanácsos a lelkészi gondnok. A világi gondnok Farkasfalvi Farkas Géza császári és királyi kamarás, országgyűlési képviselő, aki 1933-ban egyházkerületi főgondnok lett. Az Igazgatótanács tagjait is egyrészt az egyház vezető személyiségei, másrészt a tanári kar tagjai alkották. Az egyházi vezetést a Tiszáninneri Református Egyházkerület püspöke képviselte dr. Révész Imre, majd Farkas István személyében. Lelkészként volt még tagja az Igazgatótanácsnak Pósa Péter, Juhász László és Kiss Ernő esperes, valamint Forgács Gyula sárospataki pap. A világi tagok közül meg kell említeni Meczner Béla egyházmegyei gondnok, felsőházi tag és Szent-Imrey Gyula egyházkerületi tanácsbíró, valamint Bernáth Aladár alispán, dr. Puky Endre országgyűlési képviselő, a képviselőház alelnöke nevét. A tanári karból tagja volt az Igazgatótanácsnak a teológiai akadémia, a gimnázium és a tanítóképző igazgatója (Dr. Vasady Béla, Elekes Imre, Kovács Dezső) és a három intézmény egy-egy

tanára (Dr. Marton János, Szilágyi Benő, Révay Ödön). Így biztosított volt a társadalmi-politikai támogatottság, másrészt az intézmények is megfelelő létszámban képviseltették magukat a testületben. Ez a testület általában negyedévenként ülésezett. Tagja volt a Gazdasági Választmány elnöke is azon célból, hogy az Igazgatótanács döntéseihez értesüljön az intézmény gazdasági helyzetéről, másrészt voltak olyan gazdasági jellegű döntések is, amelyek befolyásolták az Igazgatótanács határozatait. Az Igazgatótanács üléseiről géppel írt jegyzőkönyv készült az 1930-as években és minden egyes jegyzőkönyvet egy tartalmi összefoglalás zárt le. A különböző ügyek tárgyalását pontokba szedve rögzítették a jegyzőkönyvben, majd a dokumentumról egy kivonat is készült pontos utalással az egyes pontok alatt található ügyekre, így az egyes konkrét ügyek könnyen visszakereshetők.

Ezen tanulmány elkészítéséhez az 1931/32-es tanév igazgatótanácsai jegyzőkönyveit vizsgáltuk meg. Az Igazgatótanács jegyzőkönyvei 1877-től 1952-ig megtalálhatóak a Tiszáninneri Református Egyházkerület levéltárában.

Az 1931. év ún. jubileumi év volt Sárospatakon. Az iskola alapítását 1531-re teszik. Az 1920-as években református körben már teljesen elfogadott volt az 1531-es évszám. Az alapítás időpontja vitatott.

Mint ahogyan már jeleztük, 1929-ban a református egyház saját kezelésébe vehette az állami kézben levő tanítóképzőt, és határozat született új gimnáziumi szárny, valamint egy bentlakásos intézmény, az Angol Internátus felépítéséről. Ezen munkálatok 1931 nyarán a befejezéshez közeledtek, majd 1931 október 1-én került sor Horthy Miklós kormányzó és a kulturális kormányzat vezetői jelenlétében az új intézményrészek megnyitására és a 400 éves jubileum megünneplésére.

Az új intézmények lehetővé tették a modern színvonalú oktató-nevelő munkát, és Patak számára egy átmeneti virágkort hoztak, a pozitív tendenciák megerősödését eredményezték.

Ezen jubileumi ünnepek előkészületeire számos részlet utal a jegyzőkönyvekben. Foglalkozik a jegyzőkönyv a régiségtár megnyitásával, a népművészeti gyűjtemény átköltöztetésével, a meghirdetett ódapályázattal, a főiskola történetének megírására kiírt pályázattal, sőt még azzal is, hogy a tanárok

feleségei és leányai az ünnepélyes eseményre úrasztali terítőt hímeznek. Az Igazgatótanács dönt a tanárok kinevezéséről és különböző tisztségek betöltéséről is. (K.h.II.2)

Egyes fontos esetekben azonban az Igazgatótanács részletesen tárgyal oktatási kérdéseket is. Az 1931. évi június 13-i ülés például aprólékosan foglalkozott az angol nyelvet oktató osztályok tantervével: „Gimnáziumi szék jelenti, hogy az angol tantervet a gimn. angol ágazatában való életbeléptetés céljából egy a minisztériumban felkért bizottság az ügyosztály vezetőjének elnöklete alatt megtárgyalta és elfogadás céljából a felsőbb tanügyi fórumok elé terjesztette be. Miután ezen, csaknem változtatás nélkül elfogadott javaslatot a gimnáziumi igazgató készítette, egyházi vonatkozásban sincs benne semmi olyan, ami főiskolánk szellemi és erkölcsi hagyományaival ellentétben volna; sőt azzal, hogy a VI. osztály olvasmányai körébe bevette Anglia... vallási egyházi életének... történetét, szokásait ismertető olvasmányok olvasását, s az írók kiválasztásánál is gondoskodás történt, hogy a felekezeti érdekek sérelmet ne szenvedjenek, nyugodt lélekkel terjeszti fel felsőbb egyházi hatóságainak hozzájárulás és jóváhagyás céljából. Igazgató-tanács megnyugvással veszi tudomásul, hogy az angol nyelv tanításának a gimnázium I–VIII. osztályaiban lehetővé tétele egy úttörő tanterv készítése által biztosítást nyert. Elismeréssel veszi tudomásul, hogy ebben, mint a saját igazgatója által készített tantervben, gondoskodás történt arról, hogy egyházi vonatkozásban nincsen benne semmi olyan, ami főiskolánk szellemi és erkölcsi hagyományaival ellentétben volna. A tantervet tehát azzal terjeszti föl a főtiszt. egyházkerületi közgyűléshez, a középiskolai tanügyi bizottság útján, hogy azt helybenhagyni és életbeléptetését elrendelni méltóztassék. Egyúttal kívánatosnak tartja, hogy az angoltanárok közbenjöttével és a szerzett tapasztalatok alapján a szükséges tantervi utasítás is elkészíttessék.” (101)

Az Igazgatótanácsban megtárgyalt ügyeket általában az adott iskolatípus korábban már elemezte. Ezért nagyon sok hozzászólás rögzítése a jegyzőkönyvben így kezdődik:

- „Gimnáziumi igazgató jelenti”
- „Gimnáziumi szék jelenti”
- „Theol. kar 1931. június hó 11-iki gyűléséről jelenti”

Ez utal a döntéshozatal útjára. Az egyes intézmények a saját problémáikat a saját értekezleteiken megbeszélték. A legtöbb ügyben nem tudtak döntést hozni, mert erre nem voltak kompetensek. Így általában az intézmények értekezletein határozat született arról, hogy mely kérdéseket kell az Igazgatótanács, esetleg az egyházkerület elé terjeszteni.

Az igazgatótanácsi jegyzőkönyvekben visszatérően kiemelt személyiség Klebelsberg. Hol sí, hol csónak adományozásáért mond köszönetet az Igazgatótanács neki, más helyen általánosságban dicsérik segítőkészségét. Az 1931. évi június 13-i ülésen így emlékeznek meg róla: „Ez alkalommal is megragadja az alkalmat, hogy különösen hálás köszönetet mondjon dr. Gróf Klebelsberg Kunó v.k. miniszter úrnak meg nem fogyatkozó szíves jóindulatáért és áldozatkészségéért, mellyel főiskolánkat a mai válságos időkben támogatja nagy céljai elérésében. E kegyes jóindulatnak egyik erős bizonyosága az is, hogy az angol tanszékek anyagi ellátásának biztosítását saját tárcájára vállalta és mély tisztelettel kéri fel, hogy ezt a biztosítást legmegfelelőbbnek tartott formában, iskolánk érdekében mindenkorra biztosítani kegyeskedjék.” (102)

Itt az Angliából érkező tanárok javadalmazásáról van szó. Az eredeti terv szerint ugyanis az iskolának kellett volna az angol anyanyelvű tanárok fizetését biztosítani, a minisztérium pedig egy sporttanár fizetését fedezte volna. Mivel az angol anyanyelvű tanárok javadalmazása túl nagy terhet jelentett volna az iskola számára, így ezt a minisztérium átvállalta. Ezt a tényt rögzítették az Igazgatótanács jegyzőkönyvében.

Az Igazgatótanács jegyzőkönyvében nyomon követhetjük a görög nyelv tanításának a kiszorulását: „Gimn. igazgató jelenti, hogy Szathmáry Lajos h. tanár sárospataki tanári állásáról 1931. augusztus 31-től lemondott. Gimn. szék előterjesztésére és a gondnokság hozzájárulása alapján pályázat hirdettetett magyar-latin-görög h. tanári állásra. A görög tanításának bizonytalansága miatt nem tett javaslatot gimn. szék most sem az egykor rendes latin-görög szék visszaállítására, hogy az Elöljáróság keze ne legyen megkötve.” (103)

E sorokból egyértelműen kitűnik, hogy az iskola vezetősége számára teljesen lezárt ügy volt a görög nyelv térvesztése. Máshol felmerül, hogy azok számára, akik lelkesznek készülnek, fontos lenne a görög tanítása. Viszont a többi

tanuló számára már felesleges. Ezért döntenek úgy, hogy a görög nyelvet a teológián fogják tanítani. Itt azonban az eredményességet gátolja a nem megfelelő óralátogatási fegyelem.

A sárospataki tanárok 1931 előtt is rendszeresen részesültek külföldi tanulmányutakban. Még az egyéni külföldi utakat is pontosan regisztrálták a tanárok személyi lapján (K.1.VI.1.), hiszen ezek is bővítették a tanárok látókörét, gazdagították ismereteit. A nem magán jellegű utakat vagy az egyház vagy az állam szervezte és finanszírozta.

Az 1931. évi június 13-i értekezlet jegyzőkönyvében a következő sorokat találjuk: „Gimn. szék jelenti, hogy a külföldi tanulmányi segély egyik feltételének, hogy írásban számoljanak be tanulmányi útjukról és tapasztalataikról, a segélyt elnyerő mindkét gimn. tanár eleget tett s Dávid Zoltán olaszországi és Novák Sándor franciaországi útjáról írt jelentését a világi gondnok úr útján a Miniszter Úrhoz juttatta.” (104)

Ezekből a sorokból megtudhatjuk, hogy egy évben több tanár is kapott ösztöndíjat, de az ösztöndíj elnyerése beszámolási kötelezettséggel párosult. Ezek az ösztöndíjak részei voltak a Klebelsberg által kialakított kultúrpolitikának, ami elő kellett hogy segítse Magyarország Európába önálló államként való beilleszkedését. Ehhez elengedhetetlen feltétel volt egy idegen nyelveket jól beszélő új hivatalnokréteg képzése.

Fontosnak tartjuk a **Köziskolai Szék** jegyzőkönyveinek elemzését is. A Köziskolai Szék hónaponként ülésezett, és tagjai a két tantestület, a teológiai akadémia és a gimnázium tanárai voltak. Alkalmanként megjelenhettek az üléseken a Gazdasági Választmány tagjai. A résztvevők összetétele a tárgyaló témáktól is függött; a jegyzőkönyv vezetése kézírással történt és itt is készült a tárgyaló ügyekről rövid tartalomjegyzék.

A rövid tartalomjegyzékben az elnök feltüntette azokat az ügyeket, amelyeket az Igazgatótanács elé kívánt terjeszteni. Ezt az 1931. évi júliusi jegyzőkönyvben pontosan jelöli és le is írja.

Az 1930/31-es tanév legfontosabb feladata a jubileumi ünnepekre való előkészület. Ezt a jegyzőkönyv hűen tükrözi. Már 1930 decemberében

jegyzőkönyvbe kerül a régiségtár megnyitása és az új címer megrajzoltatásának ügye. A régiségtár lényegében egy múzeumi terem volt, ahol az iskola birtokába kerülő régi értékes tárgyakat állítottak ki. A címer és a pecsét kérdésével dr. Jakob Károly foglalkozott. Végül történeti kutatás után megállapodtak, hogy a címeren repülő angyal lesz, aki jobbáiban nyitott könyvet tart, baljában pedig koronát. A címerképet Bálint József rajztanárnak kellett megrajzolnia.

1931 februárjában már foglalkozott a tanári kar jubileumi érmék megjelentetésével és az ún. Aranykönyv kiadásával, ami szintén a jubileumra jelent meg.

A Köziskolai Szék Jegyzőkönyve minden évben megemlékezik az október 31-i, március 15-i ünnepség megtartásáról. Minden évben említés történik a konfirmációs ünnepségekről is, valamint a júniusban megrendezett érettségi találkozóról.

Az 1931. évben is többször felmerül a jegyzőkönyvben Klebelsberg neve. Az 1931. július 2-i jegyzőkönyvben a következő sorokat olvashatjuk:

„Közigazgató jelentést tesz az iskolatípus kérdésében december 10-én a kultuszminiszter úr elnöklete alatt folytatott tanácskozásról. A tanácskozáson Klebelsberg kultuszminiszteren kívül jelen voltak: Petri Pál és Kornis Gyula államtitkárok, Mészáros I. államtitkár, Jakabffy min. tanácsos, Dománovszky Sándor egyetemi tanár; a főiskola részéről: F. Farkas Géza és Janka Károly főisk. gondnokok és Elekes Imre gimn. igazgató.

A megbeszélés során az iskolatípus kérdésében az elvek tisztázást nyertek, mégpedig olyan formában, amint azt (ő) a miniszter úr elé terjesztett memorandumban parancsolta. Eszerint az angol nyelv tanulásának lehetősége a jövő isk. évtől kezdődőleg két formában nyílik meg tanulóink előtt. a/ az iskola... létesítendő angol tagozatában I. osztálytól kezdődőleg b/ az V. o-ban a régi görög melletti angol tagozatban.” (105)

Ezen sorok alapján megállapíthatjuk, hogy már az angol tagozat indításánál bővítést határoznak el, mert az I. osztály mellett az V. osztályban is lehetséges az angol tanulása. Ugyanakkor megismerjük Klebelsberg minisztériumának jeles személyiségeit. Kornis Gyula és Dománovszky Sándor

koruk kiváló szakemberei. A főiskola küldöttségének tagjai részben befolyással, részben megfelelő arányérzékkel rendelkeztek; farkasfalvi Farkas Géza és Janka Károly országgyűlési képviselők voltak, és lelkiismeretesen képviselték az iskola érdekeit. Elekes Imre az 1931-es eseményeket előkészítő szervező munka kulcsfigurája., Klebelsberg feltétlen híve és politikájának megvalósítója, támogatója volt.

Az 1931 júliusi jegyzőkönyv részletesen tartalmazza a jubileumi ünnepekre vonatkozó elképzeléseket. „Közigazgató beszámol a legutóbbi közös bizottság gyűlésének fontosabb megállapításairól. Eszerint a kultuszminiszter úr, ha sikerül őt megnyerni, szeptember 30-án érkezne Patakra, s délután 4 órakor kezdődne a díszszó felszentelése. A beszédet Novák Sándor kartárs tartja. A tanügyi kiállítás megnyitása ezután történjék meg, ha lehet, Klebelsberg kultuszminiszter úr közreműködésével. Majd a szobrok avatása a Lorántffy Zsuzsanna szobornál megy végbe, ahol dr. Vasady Béla teológiai igazgató röviden ismerteti a szobrok jelentőségét és létrehozásának történetét. A L. Zs. szobor leleplezésének befejeztével az új internátusban farkasfalvi Farkas Géza gondnok úr beszéde után Klebelsberg kultuszminiszter úr arcképének leleplezése történik meg. D. U.: 6 órakor az imateremben a PADOSZ ünnepi közgyűlést tart. 8 órakor fáklyásmenet Klebelsberg min. úrhoz, utána Harsányi Zsolt alkalmi darabjának előadása következik. A másnapi program változatlan. A nagybizottság e tervezetet már elfogadta és a főgondnoktól utasítást is kapott annak végrehajtására. Közigazgató a szükséges lépéseket azonnal megteszi, mihamarabb F. Farkas Géza gondnok úr terveinknek megnyeri Klebelsberg kultuszminiszter urat.” (106)

Az események a tervezet szerint zajlottak le. A jegyzőkönyv alapján arra is fény derül, hogy a jubileumi ünnepséget nagyon lelkiismeretesen megtervezték, és hogy a Klebelsberggel való kapcsolattartásban kiemelkedő szerepe volt farkasfalvi Farkas Gézának. Ő a legfontosabb összekötő személyiség a minisztérium és az iskolavezetés között.

Már júniusban is felmerült Klebelsberg díszpolgárságának gondolata. Mivel a főiskola fejlesztése Sárospatak város fejlődését is elősegítette, méltányosnak tartják, hogy Klebelsberg nyerje el a díszpolgárságot. A Köziskolai

Széknek szeptember 11-én sikerül az Igazgatótanács elé terjeszteni javaslatát, mely a következő szavakkal történik: „Miután gr. Klebelsberg lemondása a miniszterségről semmi tekintetben sem homályosíthatja el azokat a nagyszerű érdemeket, amiket Sárospatak legnagyobb kultúrintézményeinek támogatásánál felekezeti különbség nélkül tett, sőt erkölcsi vonatkozásánál annál felemelőbb, mert nem a hatalommal rendelkező államférfiúnak, nem a kultúra halhatatlan érdemű vezérének, hanem az egyszerű állampolgárnak szól, akivel szemben semmi félreértésre nem adhat okot a díszpolgárrá választás.” (107)

Ez a sárospataki tanári kar Klebelsberg iránti rendkívül lojális magatartását mutatja. A Köziskolai Szék Jegyzőkönyvébe a következő módon vezetik ezt be: „Felvetődik az a gondolat, hogy gróf Klebelsberg Kunó miniszter urat azon nagyértékű és elévülhetetlen érdemei honorálásáért, amelyet a pataki főiskola s ezzel Sárospatak fejlesztésére irányuló munkájával szerzett, méltányos lenne Sárospatak díszpolgárává megválasztani. Köziskolai Szék lelkesedéssel magáévá teszi a gondolatot, s felkéri közigazgatót, hogy a szükséges lépéseket mielőbb megtenni szíveskedjék.” (108)

Ebből az idézetből nem derül ki, hogy ki indítványozta a javaslatot, de a tanári testület egyetértett a javaslattal, sőt lelkesen támogatta. Így mindenképpen Elekes Imre igazgatót sejtethjük az ügy háttérében, mert ő tekintélyével befolyásolni tudta a tanári testületet.

Nyomon követhetjük Klebelsberg életútját a jegyzőkönyvben egészen haláláig. 1932. november 4-én Elekes Imre igazgató a következő szavakkal jelenti be Klebelsberg elhalálózását:

„Napirend előtt igazgató mély fájdalommal emlékszik meg arról a nagy veszteségről, amely az országot, de különösen főiskolánkat gr. Klebelsberg Kunó volt közoktatásügyi miniszterünk elhunytával érte. Neki köszönheti most kezdődő renaissance-át iskolánk, neki hálás az angol gimnáziumért, az angol internátusért. Országos gondja, terveit közepette mint valami oázison, pihentette meg gondolatait ezen az általa életre hívott intézményen; a legnagyobb szeretettel érdeklődött minden alkalommal az építkezés, a berendezés apró részletei iránt is; szívéhez nőtt az angol internátus gondolata, szívébe zárta Sárospatakot és iskolánkat. Mondjunk jegyzőkönyvünkben is köszönetet a sírjában nyugvó nagy

embernek ezért a nagy szeretetért, jóindulatért; adózzunk hálás elismeréssel nagyságának, kiváló érdemeinek. Kegyeletünknek, hálánknak, nagybecsülésünknek adjunk néhány perces felállással kifejezést.” (109)

Klebelsberg koporsójánál ér véget tehát az az 1927 óta rendkívül intenzív kapcsolat, amely Sárospataknak és elsősorban a református kollégiumnak a 20. sz. első harmadában lehetőséget teremt a provinciális létből való kiemelkedésre. Klebelsberg temetésén farkasfalvi Farkas Géza világi gondnok vett részt.

Klebelsberg leginkább értékelhető tevékenysége a felekezeti egyensúly fenntartása és a felekezetek közötti béke megteremtése volt. Ezen alapelvek következménye a sárospataki református kollégiumnak nyújtott segítség is. A Sárospataki Református Főiskola kapcsolata Klebelsberggel a Köziskolai Szék jegyzőkönyvei alapján jól nyomon követhető.

A döntési mechanizmus utolsó láncszeme a **Gazdasági Választmány**. A jegyzőkönyvek 1876-tól 1944-ig követik nyomon a változásokat. Az „utolsó” jelző csak a tárgyalás sorrendjét jelenti és nem a jelentőségét, mert az iskola létének biztosítása szempontjából meghatározó szerepet játszott. Elnöke dr. Trócsányi József volt, aki a jogakadémia tanáraként dolgozott 1923-ig, a jogakadémia szüneteltetésének kimondásáig. Rendkívüli ügyességgel és jó érzékkel „kormányozta” a kollégium gazdasági életét az egész korszakban. A Választmány tagjai a 1930-as években Csontos József ny. gimn. igazgató, Harsányi Gyula ny. kir. táblabíró, a sárospataki Takarékpénztár K. T. vezérigazgatója, Somody József főszolgabíró és a tanári kar néhány tagja (Tárczy Árpád, Marton János és Elekes Imre), valamint javaslattevői joggal rendelkezett Dávid Zoltán, aki a könyvkiadásért és a nyomdáért volt felelős, valamint Boda Béla, aki „tápinézeti” felügyelő volt, vagyis a diákok étkezésének megszervezésében segédkezett. Jelen volt a tanácskozásokon Szűcs István számvevő, valamint Szalay Róbert pénztárnok is. Az ifjúság képviselőit a szenior részvétele biztosította. A társadalmi ellenőrzést és a megfelelő kapcsolatokat Somody József főszolgabíró személye garantálta. Fontos volt Harsányi Gyula ny. kir. táblabírónak, a takarékpénztár igazgatójának támogatása is, mert gyakran

került sor hitelek felvételére, vagy hitelnyújtásra, vagy értékpapír vásárlásra és más pénzügyi tranzakciókra. Ebben a takarékpénztár segítséget nyújthatott.

A gazdálkodási tevékenység lényegében 4 területre terjedt ki:

1. az ingatlan vagyon jövedelmezőségének biztosítása (szőlő-földbirtokok, erdők, ház)
2. az ingó vagyon (pénz, értékpapírok) jövedelmezőségének biztosítása
3. a saját kezelésben levő földbirtokok munkájának irányítása (az I. világháború után növelni kellett a saját kezelésben levő birtokterületet, mert a bérleti rendszer nem volt megfelelően jövedelmező)
4. Az iskola működésének biztosítása (élelmezés, fűtés, világítás, az alkalmazottak fizetése)

A Gazdasági Választmány feladata volt a különböző adományok kezelése és azok jövedelmezőségének biztosítása. A pénzadományok kamatai szolgálták a jutalmazást, a jövedelmezőség volt a feltétele a jutalmak, kedvezmények odaítélésének.

A Gazdasági Választmány jegyzőkönyveiben a gazdálkodás szinte minden formájára találhatunk példát. Az 1921. október 2-án tartott gyűlés jegyzőkönyvében többek között ezt olvashatjuk: „Elnök jelenti, hogy a mai gyűlést a kereskedelmi banki részvényjegyzés tárgyában kellett sürgősen egybehívnia.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ugyanis új részvényeket bocsát ki, melyekből az eddigi részvényesek minden 5 drb. meglevő részvényük után 2 drb. új részvényt jegyezhetnek, darabonként 500 K elővételi árban. A főiskola 93 drb. meglevő részvénye után 36 drb. új részvényt jegyezhet, ami 180 000 K tőkebefektetést jelentene.

Az a kérdés, kívánja-e a Gazd. Vál. e részvényeket jegyezni, vagy pedig az elővételi jogot eladja.

A jegyzés határideje október 7.” (110)

Megismerhetjük a tőkemozgás irányítását, az értékpapírok vásárlását és megfelelő kezelését.

A rendkívül megfontolt és szigorú gazdálkodás sem tudta biztosítani azt, hogy az iskola ne érezze az első világháború után bekövetkező gazdasági nehézségeket, utóbb az 1928–1933 közötti világgazdasági válságot. A jubileumi intézkedéseket gazdasági takarékosági akció követte. A takarékosági intézkedések és a házi kezelésű birtokok termelése következtében 1935-re már helyreállt a gazdasági egyensúly.

A gazdasági élet szervezésének más formáját találjuk a következő idézetben: „Harsányi Gyula g.v. tag jelenti, hogy Varga István alsóhatári gazda, akivel az ügyben beszélt, hajlandónak nyilatkozott arra, hogy a főiskola alsóhatári 2 hold földjét 2 mm szemes terményét, mint évi bérért bérbe veszi, azon esetben, ha a bérletet 6 évi időtartamra megkapja, minthogy a föld nagyon kihasznált állapotban van.” (111)

Itt tehát a földbirtok hasznosításának egyik módjáról, a bérbeadásról olvashatunk.

A Gazdasági Választmány jegyzőkönyveinek tanulmányozásakor szakavatott, jól tájékozott gazdasági irányítást ismerhetünk meg. A gazdálkodás írásbeli dokumentálása is megfelelő volt. Számos kitételre vonatkozó számla jelenleg is fellelhető a levéltárban és a bevételek és kiadások jól nyomon követhetően könyveltek.

* * *

Ebben a fejezetben a döntési mechanizmus működését 3 szinten mutattuk be. Először az Igazgatótanácsi Jegyzőkönyvek segítségével az egész intézmény életét, ügyeit érintő intézkedésekről számoltunk be.

A Köziskolai Szék Jegyzőkönyvei elsősorban a gimnázium problémamegoldó munkájával foglalkoznak. Itt számos átfedéssel is találkozunk, mert az Igazgatótanács támogatását igénylő ügyeket az igazgató a magasabb fórum elé terjesztette.

A döntési mechanizmus fontos része volt a Gazdasági Választmány tevékenysége is.

A döntési mechanizmus működése felülnézetből kissé nehézkesnek tűnik, de a működtető személyek a rendszer kulcsfigurái voltak.

A **közigazgató**, aki az egész rendszert irányította, a demokratikus játékszabályoknak megfelelően évenként változott, de egy személy a korszak alatt többször is a közigazgatói székbe kerülhetett, hiszen ezt a tisztséget vagy a teológiai akadémia, vagy a gimnázium igazgatója töltötte be. Mindkét intézmény a rendszeren belül viszonylag nagy önállóságot élvezett, így saját intézményük élén megfelelő vezetői tapasztalatokra tehettek szert. A közigazgató feladata volt a két, majd 1929 után három részből álló iskolaegyüttes érdekeinek iskolán kívüli képviselete, valamint az intézményen belül az eltérő részérdekek összehangolása.

Mivel a jegyzőkönyvek nem szó szerinti rögzítésben közlik a hozzászólásokat, csupán az egyes ügyekről alkotott véleményformálás tartalmi kivonatai, nem tudjuk megállapítani, hogy kik voltak a legfontosabb véleményformálók és milyen mértékben érvényesült az iskolavezetés befolyásoló tevékenysége.

Megállapítható, hogy a rendszer jól működött és a két világháború között, a bővítések és új intézmények építése időszakában is meghozták a közvetlen gyakorlati intézkedéseket, másrészt tartották a kapcsolatot a minisztériummal és az egyházkerületi vezetéssel is.

A rátermett vezetők kiválasztása (Trócsányi József, Mátyás Ernő, Tárczy Árpád, Elekes Imre, Szabó Gyula) valószínűleg nem csupán szerencse, hanem modern szóval élve tudatos, jól kialakított humánpolitika kérdése volt. És ez a felsorolás egyáltalán nem teljes, hiszen a tanári karban még számos konstruktív egyéniség volt.

D) A modernizáció következményei

I. A Sárospataki Református Főiskola Gimnáziumának tanári kara a két világháború között

A téma kifejtéséhez a statisztikai elemzés módszerét és az egyéni életutak vizsgálatát alkalmaztuk. Azért tartjuk szükségesnek a tanári kar bemutatását, mert egy iskolát a tanári kar legalább olyan módon minősít (talán még határozottabban), mint a tanulók számának, összetételének alakulása. A tanári karban bekövetkező változások utalnak az iskola változó körülményeire is. A tanári testület átformálása ugyanis soha nem lehet öncélú. A tanári karon belül végbement változás jelzi az iskolavezetés tevékenységének minőségét, az iskolafenntartó tanárokkal szembeni magatartását.

A fejezet célja annak bemutatása, hogy a vizsgált korszakban milyen összetételű tanári karral rendelkezett a Sárospataki Református Főiskola gimnáziuma.

A tanári kar összetételének vizsgálatához az Értesítőkön kívül fontos levéltári források álltak rendelkezésünkre. A K.1.VI.1. levéltári jelzet alatt található A gimnáziumi tanárok és alkalmazottak személyi adatai /1902-1952/ című gyűjtemény, amely a tanárokról vezetett személyi lapokat tartalmaz.

A személyi lapokon a következő adatok találhatóak:

1. Név
2. Születési hely
3. Születési idő
4. A tanár vallása
5. Családi állapota-általában részletes leírás a házastárs és a gyermekek adataival
6. Állampolgárság
7. Katonai kötelezettség
8. Tanulmányok
 - a / középiskolai tanulmányait hol és milyen eredménnyel végezte
 - b / főiskolai, egyetemi tanulmányait hol és milyen eredménnyel végezte
 - alapvizsga
 - szakvizsga

- pedagógiai vizsgálat

9. Középiszkolai tanári oklevél kelte és száma
10. A képesítés tárgyai
11. Milyen iskolára van képesítve
12. Képesítésén kívül milyen tárgyat tudna még tanítani
13. Milyen egyéb képesítése és oklevele van
14. Nyelvismerete
15. Hol és mennyi időt töltött külföldön?
16. Az iskolánál viselt mellékes elfoglaltsága, alkalmaztatása
17. Iskolán kívüli díjazással járó elfoglaltsága
18. Társadalmi téren való működése, tiszteletbeli állása, megbízatása, kitüntetése
19. Milyen kulturális és tudományos társaságok tagja
20. Irodalmi működése
21. Milyen más iskolánál működött jelenlegi elfoglaltsága előtt
22. Jelenlegi szolgálat kezdete
23. Eskütétel napja
24. Megválasztása-közgyűlési határozat
25. Az állam elismerése
26. Félévnél hosszabb szabadságolása, ideiglenes nyugdíjazás
27. Mely alapból fizették?
28. Ügyessége a tanításban és a fegyelmezésben
29. Tanításának eredménye
30. Hivatalos buzgósága
31. Erkölcsi-, politikai és társadalmi magatartása
32. Volt-e fegyelmileg büntetve?
33. Egyéb észrevételek

Egy-egy személyi lap alkalmas volt a tanári kar tagjai pontos összetételének regisztrálására. Több helyen hiányosak a személyi lapok, így a kutató helyzete nem volt egyszerű. Nagyon érdekes lett volna annak vizsgálata, hogy mit írtak az egyes tanárok „ügyessége a tanításban és a fegyelmezésben” címszóval jelölt megítélési szempontról. Erről azonban nem találtunk bejegyzést.

Az adatok hiányossága miatt több tényezőt nem sikerült szemügyre venni, így elsősorban a fennmaradt statisztikai adatok vizsgálatára kellett szorítkoznunk. Táblázatban rögzítettük a nevüket, születési idejüket, felekezeti hovatartozásukat, valamint „társadalmi téren” való működését, szakjukat (a képesítés tárgya). A nyelvismeret feljegyzése azt jelzi, hogy a tanárok megítélésének ez fontos kritériuma volt. Vizsgálhattuk a személyi lapok 1-4. pontjaiban, a 9. pont alatt, valamint a 10. 14. 16., esetenként a 18. 19. és 20. pont alatt közölt adatokat. Vizsgálatunk alapját elsősorban a tanárok személyi lapjai képezték. Az 1930-as évektől az Értesítők is egyre bővebb anyagot tartalmaznak a tanárokról, sokszor táblázatba szerkesztve. Munkánkat ez is elősegítette.

A tanári kar **létszámának** alakulása (Az adatok a Sárospataki Református Főiskola Értesítőiből származnak)

<u>Év</u>	<u>A tanárok száma</u>	<u>A tanulók létszáma</u>
1920	13	370
1927	13	410
1931	19	439
1938	23	555
1948	24	267

A tanári kar létszámának növekedése két tényezővel magyarázható. Részben a tanulói létszám emelkedése tette lehetővé, részben az angol nyelv oktatásának bevezetését követő új feladatok ellátása. Figyelembe kell venni, hogy az új bentlakásos intézmények is megfelelő irányítást és tanári felügyeletet igényeltek.

Magyarázattal kell szolgálnunk arra, hogy miért az 1920-as, 1927-es 1931-es 1939-es és 1948-as éveket vontuk be vizsgálatunkba. Tanulmányunk egészében az 1920 és 1948 közötti időszakot vizsgáljuk alaposan. Az Értesítők leírása és a statisztikai adatok alapján is megállapítható, hogy 1920-ra már megszűnt a háborús viszonyok hatása. 1927 Sárospatakon az 1923 óta zajló útkeresés utolsó éve. A jogakadémia megszüntetése után a Sárospataki Református Főiskola jelentősége csökkent. Ezt azonban sem a református egyház, sem a Sárospataki

Református Főiskola vezető testülete nem tudta tényként elfogadni, és keresték az elitképzésbe való bekapcsolódás új lehetőségét. Ezen lehetőség megteremtésének előkészítő munkálatai már 1928-tól folytak, így 1927 még a modernizálás előtti utolsó évnek tekinthető.

A tantestület összetétele **1920**-ban (29. Táblázat, Melléklet II.)

1920-ban a tantestület átlagéletkora: 38,2 év

Csupán 3 olyan tanár van a testületben, akik tanári pályafutásukat Sárospatakon kezdték:

Dávid Zoltán

dr. Jakob Károly

Kiss Elek

Dávid Zoltán és dr. Jakob Károly a tantestület vezéregyéniségeivé válnak és publikációs tevékenységet is folytatnak.

Az adatok alapján az állapítható meg, hogy szívesebben neveztek ki már gyakorlatot szerzett tanárt. A gyakorlott tanárokat nem kötelezték a helyettes tanári évek letöltésére, rögtön rendes tanári kinevezést kaptak. A kezdő tanárokat azonban először helyettes tanárként alkalmazták és 2–4 év helyettes tanári státusz után kapták meg rendes tanári kinevezésüket.

Érdemes megvizsgálni a tanári kar szakos összetételét is.

Magyar szakos	4 fő
Latin szakos	3 fő
Görög szakos	2 fő
Történelem szakos	1 fő
Német szakos	1 fő
Mennyiségtan szakos	2 fő
Fizika szakos	1 fő
Ének szakos	1 fő
Testnevelés szakos	1 fő
Rajz	1 fő
Vallástanár	2 fő

(A szakos összetétel vizsgálatakor a tanárok nem természetes számuk, hanem szakjuk szerint fordulnak elő. Az igazgató szakját nem számítjuk, mivel ő egyáltalán nem, vagy kevesebb órát tartott.)

Ez az összetétel teljesen szokványosnak mondható, és megfelelt a tanulólétszám és a tantervi követelmények által támasztott igényeknek. A legnagyobb óraszámban oktatott tantárgy a latin volt. (Ballér 1999, 127.)

Az első öt évben heti hat órában, majd a felsőbb osztályokban heti öt órában oktatták. Ehhez három tanár elegendő, ha minden évfolyamban egy osztállyal számolunk. Mivel másik szakjukat is oktathatták, így az öt fő latin szakos nem minősíthető soknak.

A tantestület felekezeti szerinti megoszlása vizsgálatkor figyelemre méltó, hogy a tanárok közül tíz református vallású, kettő evangélikus (Jakob, Batta), a testnevelő tanárra vonatkozólag pedig nem találtunk adatokat. Az iskola nevelési céljának megfelelően a kinevezéseknél a református vallás előnyt jelentett.

1920 és **1927** között kevés változás ment végbe a tantestület összetételében. Csupán négy tanár kinevezésére kerül sor. (30. táblázat, MellékletII.)

Az 1931/32-es tanév tantestületét kívánjuk bevinni a vizsgálatba (31. táblázat Melléklet II.)

Az ismert adatok felhasználásával a tantestület átlagéletkora 43 év volt. Ez az 1920-as 38,2 évhez képest emelkedést jelent. 1920-ban a háborús előzmények miatt valószínűleg kényszerű tényező volt a fiatalabb generáció alkalmazása.

Kilenc tanár először helyettes tanári kinevezést kapott, tehát nőtt a helyettes tanári kinevezések száma már a gyakorlott tanárok esetében is. 1928 és 1931 között nyolc tanár kinevezése történik meg, felgyorsul a tantestület létszámának növekedése. Ezzel szemben 1920 és 1927 között csak négy tanárt neveztek ki, azok közül egy csupán egy évet töltött a református gimnáziumban.

Megváltozik a tanári kar szakos összetétele is, bár az átalakulás csak mérsékelt tempóban haladt.

Magyar szakos	4 fő
Latin szakos	8 fő
Görög szakos	4 fő
Történelem szakos	2 fő
Német szakos	2 fő
Angol szakos	1 fő
Földrajz szakos	2 fő
Számтан szakos	
/mennyiségтан/	3 fő
Fizika szakos	2 fő
Természetrájz szakos	1 fő
Ének szakos	1 fő
Testnevelés szakos	2 fő
Rájz szakos	1 fő
Vallástanár	1 fő

Gazdagodik a szakos összetétel. Hallgató Sándor kinevezésével a földrajz és természetrajz /biológia/ oktatására is van lehetőség, ezt erősíti Orbán István kinevezése, aki történelem-földrajz szakos volt. Megjelenik a tantestületben az első angol szakos Szabó Gyula személyében, aki az első angol tagozatos osztályokban tanította az angol nyelvet. Érdekes módon azt kell megállapítani, hogy az 1920-ban regisztrált három latin szakos tanárral szemben 1931-ben nyolc ilyen szakost találunk a testületben. Ha azonban figyelmesebben elemezzük az adatokat, akkor megállapíthatjuk, hogy az emelkedés csak átmeneti és nem jelentheti a latin nyelv tanításának előretörését, mert Szabó Gyula és Boda Béla a másik, /angol és német / nyelvszakjuk miatt került a tantestületbe, Szilágyi Benő pedig rövid ideig volt a tantestület tagja. Bár a helyi sajtóban az angol tagozatos osztályok bevezetése előtt megütköztek egymással a modern nyelvek és a klasszikus nyelvek tanításának hívei (Sárospataki Református Lapok 1928.), végül győzött az intézmény érdekeit figyelembe vevő tanárok csoportja, valamint a kormányzati szándék és Klebelsberg kultuszminiszter tekintélye. (Erről a

kérdésről Az oktatás modernizálása és a felekezeti érdek című fejezetben részletesen írunk.) A tantestület jelentős átalakulása azonban csak 1931 után kezdődik el. Ezt az adatok dokumentálják.

Másrészt nem is volt szükséges a tantestület gyors átalakítása, mert 1931-ben csak két osztályban kezdődik meg az angol nyelv oktatása, a többi osztályban még a hagyományos humán gimnáziumi képzés folyt. A két osztály oktatásához pedig elegendő volt egy angoltanár.

A tantestület összetétele az 1938/1939-es tanévben (32. Táblázat, Melléklet II.)

(Az angoloktatás már nyolc osztályban folyik, az első érettségi az angol tagozaton, az utolsó tanév a második világháború kitörése előtt.)

a). A tantestület átlagéletkora 1939-ben 37,4 volt.

1931 után hét új tanárt neveztek ki az 1939-es tantestület tagjai közül, ami mindenképpen a testület megújulására utal.

b) A 23 főből 14 fő Sárospatakon kezdte tanári pályafutását.

c) Az 1931 után kinevezettek körében általános lett a helyettes tanári kinevezés. Ez elősegítette a tantestület építésben a helyi érdekek érvényesülését.

d) A testület felekezeti összetétele nem változott. Továbbra is a református vallású tanárok voltak többségben.

e) Meg kell vizsgálnunk a tanári kar szakos összetételét is újra:

Magyar szakos	9 fő
Latin szakos	8 fő
Görög szakos	3 fő
Történelem szakos	3 fő
Földrajz szakos	3 fő
Természetrjz szakos	1 fő
Angol szakos	3 fő
Német szakos	3 fő
Mennyiségtan szakos	2 fő
Fizika szakos	2 fő
Testnevelés szakos	2 fő
Rajz szakos	1 fő

A tanári kar összetételének vizsgálatakor szembeűnő a humán szakosok egyértelmű túlsúlya. Ez részben az 1934-ben bevezetett új középiskolai törvénnyel is magyarázható. Nem előnyös a nyolc latin szakos, még akkor sem, ha tudjuk, hogy több tanárnak volt lehetősége a másik szakját tanítani. (Mint ahogyan ezt már említettük.) Tudnunk kell, hogy a latint, (mint ahogyan már szintén említettük) magas óraszámban oktatták. Az angol nyelvet tanulók ugyanakkor latint és németet is tanultak, bár alacsonyabb óraszámban, mint a hagyományos humán képzésben részesülők. (Melléklet III. - tantárgyfelosztás K.m.VI.6) Bár az angoltanárok munkáját anyanyelvi lektorok is segítették, akik az Angol Internátusnál álltak alkalmazásban, longitudinális vizsgálataink alapján majd látható, hogy az angoltanárok akkor is nagyon gyors elvándorlása az intézménynek sok gondot okozott. A három angoltanár közül Maller Sándor Sárospatakra kerülésekor még nem fejezte be tanulmányait, így ez a helyzetet még csak súlyosbította.

Jól jellemzi a korszak tantestületét Harsányi Istvánnak, az évtized nagy tanáregyéniségének 1981-ben leírt néhány sora:

„Az 1932-től visszatért pataki neveltek közül Szabó Gyulának, Héthynek, Palumbynak, Haranginak lelkészi diplomája is volt, Harsányi, Képes, Hegyi, Ablonczy, Maller pedig az Eötvös-Collegium neveltjei voltak, így ez utóbbi csoport létszáma, Erdélyivel, Molnárral s az időközben idekerült Csák Istvánnal és Zana Istvánnal, és az ugyancsak Eötvös-collegista Gulyás Józseffel együtt tíz pataki gimnáziumi tanár került ki az Eötvös-Collegium nevelőműhelyéből. Sehol az országban nem volt még egy gimnázium, amelyben ennyi Eötvös-collegista tanított volna egyidejűleg. Kétségtelen, hogy a közös pataki gyökéren kívül ez a másik azonos forrásvidék is erősen rányomta a maga bélyegét a pataki kollégium akkori működésére.” (Zn.Kt.791.41.p Sp-i Ref. Koll. Kézirattár)

1939-től megnehezítette az anyanyelvi angol tanárokkal való ellátást az európai háborús helyzet.1941-től 1948-ig nem volt angol anyanyelvű lektora az iskolának.

Az alábbiakban az 1948/49-es tanév tantestületét vizsgáljuk(Melléklet II.33.táblázat). Ez az utolsó tanév, amelyikről megbízható adataink vannak az államosítás előtt.

A tantestület átlagéletkora 40 év. Ez 1931-hez és 1939-hez képest emelkedést mutat. Ez a mutató véleményünk szerint bizonyos állandóságra utal. Részben jelzi a korábban érkezett nagy fiatal nemzedék hűségét az iskolához, de jelzi azt is, hogy a bizonytalan helyzet miatt nem neveztek ki fiatal tanárokat. 1948-ban utoljára sikerül még betölteni az angol lektori álláshelyet is, de csak egy tanévre.

Tizenkét olyan tanár van a tantestületben, akik ott kezdték tanári munkájukat. Tehát az előző korszak tudatos tantestületet formáló munkája még mindig érezteti hatását.

Helyettes tanári kinevezésekkel már nem találkozunk. Ennek oka a fentebb már említett tantestület építési munka elmaradása.

A tanárok felekezeti megoszlására nem minden esetben találtunk megfelelő adatot. Ennek ellenére 1948-ig a református vallás a domináns a tantestületben, mert csak három személy felekezeti adatait nem tudtuk vizsgálni, a többi tanár viszont református, kivéve Jakob Károlyt, aki evangélikus.

A tantestület szakos összetétele a következő módon változott:

Magyar szakos	8 fő
Latin szakos	8 fő
Görög szakos	2 fő
Történelem szakos	4 fő
Földrajz szakos	2 fő
Természetráajz szakos	1 fő
Angol szakos	4 fő
Német szakos	2 fő
Mennyiségtan szakos	3 fő
Fizika szakos	3 fő
Ének szakos	1 fő
Testnevelés szakos	1 fő
Rajz szakos	1 fő

Filozófia szakos	1 fő
Vallástanár	1 fő

A nyolc latin szakos tanár jelenléte a tantestületben még akkor is sok, ha ismeretes, hogy a latin oktatása magas óraszámokban történt, másrészt a latintanár pedig másik szakját is oktathatta. Pozitív változásként értékelhető a négy angol tanár jelenléte. Ezzel megteremtették az angol nyelv oktatásának személyi feltételeit. Angol szakos volt Szabó Gyula, az igazgató is. A negyvenes évek közepén valószínűleg kevesen gondoltak arra, hogy akkor fogják felszámolni az angol nyelv oktatását, amikor sikeres folytatásának feltétele szinte teljes egészében biztosított volt. Másrészt valószínűleg a megfelelő személyi feltételekkel akarták átmenteni az angol nyelv oktatását.

Érdekes eredményhez vezet **a tanári karon belüli fluktuáció** vizsgálata.

Vizsgálatunknak három kérdésre kell választ adnia:

1. Mikor gyorsul fel a fluktuáció?
2. Milyen szakosok elvándorlása figyelhető meg?
3. Mi volt az oka az iskola elhagyásának?

1920 és 1930 között a fluktuáció nagyon minimális (Melléklet II., 35. táblázat), csupán a készségtárgyakat tanítók körében figyelhető meg. A tantestület összetételében bekövetkezett többi változás nyugdíjazás, vagy elhalálozás miatt történt. A nyugdíjazás idős korban következett be, tehát nem lehet szó fegyelmi okokból végrehajtott nyugdíjazásról, erre a dokumentumokban nem találtunk utalást. Ez alól csupán három tanárnak az 1919-es eseményekben játszott szerepe miatt elrendelt felelősségre vonása a kivétel. (Értesítő 1920/21.)

Az 1930 és 1940 között bekövetkezett tantestületi változások vizsgálata következik.

1931-től felgyorsul a tantestület átalakítása. A változások fő oka az angol tagozatos osztályok megszervezése. 1931 és 1940 között 9 magyar anyanyelvű angoltanár érkezik a tantestületbe, de hét el is távozik. Csupán Szabó Gyula és Héthy Lajos hűségesek a tantestülethez; de mindkettőjüknek lelkeszi képesítése is van, és Héthy Lajos az egyház ösztöndíjával tanult az USA-ban. Akiknek nem volt ilyen jellegű kötődésük, azok eltávoztak Sárospatakról.

Hat anyanyelvű angol tanár is jött Sárospatakra; ők azonban csak egy-két évig vállalták ezt a számukra szokatlan feladatot. 1939-ben már a második világháború kitörése is akadályozta a diplomáciai és kulturális kapcsolatokat; ez közvetlen hatással volt az anyanyelvű tanárok sárospataki jelenlétére is.

A második világháború ellenére a viszonylagos stabilitás jellemzi az 1941-49 közötti korszakot (II.Melléklet, 36. táblázat). A 23 tanárból 15 már 1941-ben is a tantestület tagja. A tragikus történelmi helyzet nem gyorsítja fel a fluktuációt. Dr. Bakos József, Demeter Gyula és Dévai Jenő Sárospatakra kerülése nem csupán számbeli gyarapodást, hanem a tantestület szakmai színvonalának emelését is jelenti.

A tantárgycsoportok (társadalomtudomány, természettudomány, angol, latin, készségtárgyak) alapján elkészített diagramok (II. Melléklet, 1., 2., 3., 4., 5. diagram) alapján azt kell megállapítanunk, hogy a legnagyobb volt a fluktuáció az angoltanárok és a készségtárgyakat oktató tanárok körében. Az egész időszakban

a latintanárok, valamint a természettudományos tárgyakat oktatók jelenléte mutatja a legnagyobb állandóságot.

Végül **összehasonlító vizsgálatot** végeztünk egy katolikus és két református középiskola adatai alapján (II.Melléklet,38.táblázat). Az egy tanárra jutó tanuló Pápán 29,88, Sárospatakon 28,77, Kecskeméten 20,43. A latin nyelv oktatása Kecskeméten a legszínvonalasabb, hiszen a 327 tanulót hét latintanár oktatja. Azt kell feltételeznünk, hogy a magyar nyelv és irodalom elsajátítása viszont Sárospatakon folyt a legeredményesebben. A történelem tanításához ezzel szemben Kecskeméten áll a legtöbb tanár rendelkezésre, a matematikát és a fizikát is ott oktatják a legmagasabb színvonalon, mert a 327 tanulóra három tanár jut, míg Pápán 538 tanulót tanít három matematika szakos, Sárospatakon pedig 518 tanulót. Eredményeinket összevethetjük a második fejezet hetedik táblázatával is, amelyben országos adatokat rögzítettünk.

Az iskolavezetés

A források alapján egy igényes iskolavezetéssel ismerkedhettünk meg. Az iskolavezetés munkáját az egyházkerület is megfelelő mértékben támogatta. A rendes tanári kinevezés előfeltétele a középiskolai tanári végzettség volt. A kinevezés és szakmai előrehaladás fontos előfeltételének számított az idegennyelv-ismeret és a külföldi tanulmányutak, amelynek biztosításában az egyháznak is jelentős szerepe volt. Ez következetes és igényes iskolavezetési koncepcióról tanúskodik.

Az igazgatókat a tantestületből emeli ki az egyházkerület a tanári kar véleményének ismeretében.

A vizsgált korszakban öt igazgató váltotta egymást:

1. Csontos József 1919–1927
2. Elekes Imre 1927–1933
3. Novák Sándor 1933–1938
4. Tárczy Árpád 1938–1947
5. Szabó Gyula 1947–1952

Mindnyájan a tantestület meghatározó egyéniségei voltak. Jelentős mértékben az ő érdemük az iskola új profiljának kialakítása és ezzel az átlagos magyar

középiskolák sorából való kiemelése. Méltatni kell Elekes Imre munkásságát, aki egy rendkívül mozgalmas korszakban irányította az iskola életét, és szakértelme feddhetetlen emberi magatartással párosult.

A tantestület

A tantestület képének teljes átformálódását figyelhetjük meg az 1930-as években. Az események változását jól tükrözik a statisztikai adatok.

Egy jól felkészült, alapos szakmai ismeretekkel rendelkező tantestületet vizsgálhattunk. Több tanár doktori fokozattal is rendelkezett. A tantestület tevékenyen részt vett Sárospatak kulturális életének irányításában is. Újságot szerkesztettek, az intézmény igazgatótanácsának tagjai voltak.

Az 1930-as években felgyorsult fluktuáció ellenére kialakult egy olyan állandó tanári kar, amely nehéz történelmi szituációban /második világháború, államosítás / is biztosítani tudta az oktatás folyamatosságát.

A tantestület összetételének vizsgálatát még két módon végeztük el. Megvizsgáltuk a tanárok tanórán kívüli tevékenységét, valamint egy amerikai diák tanárokról adott jellemzését közöljük. A tanári kar aktív közéleti tevékenysége az egész korszakot jellemzi. Csupán a legjelentősebb teljesítmények kiemelését tartottuk célravezetőnek. Dávid Zoltán a nyomda és a könyvkereskedés felügyelője volt, valamint a Gazdasági Választmány és az Igazgatótanács tagja. Gulyás József egyetemi magántanári címet is szerez, Harsányi Istvánnal együtt a tantestület legtöbbet publikáló tagjai. Gulyás József és Harsányi István írásai országos lapokban is megjelennek. Szabó Gyulának az angol nyelvoktatás érdekében kifejtett tevékenysége kíván említést; emellett nagy volt a szerepe abban, hogy az államosítás utáni átmenet viszonylag gördülékeny volt. Több tanár országos pedagógiai testületek tagja, különböző témájú előadások tartója, ünnepek, megemlékezések szervezője, tudományos folyóiratok, valamint a helyi újság munkatársa, ugyanakkor a teológiai képesítéssel rendelkezők többször lelkészi szolgálatot is vállaltak.

A tanári kar alaposabb jellemzése érdekében adjuk közre John Shierley jelenleg az USA-ban élő volt pataki diák sorait, aki pataki diákságáról írt visszaemlékezéseiben 3 tanárt rendkívül szemléletes módon jellemezett.

„Mivel sok fiatal tanárt behívtak a háborúba, Novák Sándor urat visszahívták nyugdíjából. Csodálatos kinézésű, idős úriember volt, kissé hajlott háttal és fehér hajjal. Régimódi eleganciával rendelkezett, ami megkülönböztette társaitól. Magyar irodalmat tanított nekünk és azt csodálatos módon tette [...] Most elkezdtem komolyan tanulni, mert Novák Sándor úr megtanított a szavak szépségére és mert szégyelltem volna magam óráján készületlenül megjelenni.”

Tárczy Árpádot a következő módon mutatja be:

„Tárczy Árpád igazgató volt. Miután néhány alapvető dolgot megtanultam a honfoglalásról, és mivel őt is Árpádnak hívták, mindig a magyarok prototípusát láttam benne. És micsoda bajusza volt ennek az embernek! Semmi haj a fején, de egy bajusz, olyan bőszt, hogy csak meg kellett neki mozdítani és máris félelmet keltett szíveinkben.”

Azt, hogy milyen sokféle egyéniség alkotta a tantestületet, megfelelően mutatja a következő részlet:

„Harangi László lehetett a legkedvesebb ember, akit valaha is ismertem. Az Angol Internátusban emeletfelelősünk, és minden diáknak, aki csak hozzá fordult, megértő barátja volt. Kitűnően beszélt angolul és meg volt áldva azzal az ajándékkal, hogy igen figyelmesen tudott odahallgatni. Időről időre meghívott lakásába beszélgetésre, mint ahogyan ezt a többi diákkal is tette. Minden alkalommal készített számomra egy csésze teát, angol módon, tejjel és cukorral. Ez a figyelmessége mindig nagyon meghatott.”

Ezek a sorok lehetővé teszik, hogy a rideg tények mögött lássuk azokat az embereket, akik különböző módon, de nagy hatást gyakoroltak a diákokra.

Más tanítványok Héthy Lajos /Hólyag/, Szabó Gyula, Jakabffy László Dévay Jenő /Kacsa/ kitűnő angol tudását és Hegyi József emberséges magatartását emelték ki. A sor még bizonyára folytatható lenne, hiszen a tanárok tanítványok általi megítélése is szubjektív. Ha mások válaszoltak volna kérdéseinkre, akkor feltételezhető, hogy más válaszokat kapunk. Sajnos egyre fogy azoknak az öregdiákoknak a száma, akiket még megkérdezhetünk erről a korról.

A pataki oktatás és az angol nyelvoktatás jelentőségének lényegét is pataki **öregdiákok véleményének** felidézésével tudjuk a legjobban szemléltetni. Ezek a

sorok egyben jól jellemzik a pataki tantestület munkájának színvonalát és jelentőségét is.

Dr. Csávás Imre nyugalmazott FAO tisztviselő a következő módon mutatja be a sárospataki iskola szellemiségét: „Az a nyitott, türelmes, empátiára nevelő közösség, ami hamar kialakult a tíz éves korban összeverbuválódott református, katolikus, evangélikus, zsidó, munkás, paraszt, középosztálybeli (sőt az én időm elején még megtalálható kimondottan gazdag) családokból származó gyerekekből. Amikor ezt a közösséget az államosítás miatt el kellett hagynom, az nagyobb törést okozott életemben, mint amikor (korábban) a családom mindenét elveszítette. Ma is egykori pataki diáktársaim alkotják legfelsőbb baráti körömet.”

Tornallyay Zoltán így foglalja össze a sárospataki oktatás legfőbb értékét: „Abszolút demokratikus volt. A tanulási teljesítmény és nem a származás számított. Az osztályteremben nem volt különbség az Angol Internátus vagy a szegény diákokat befogadó internátusok diákjai között. A legfőbb erénynek azt tartottam, hogy a tanárok nagy százaléka volt pataki diák volt, és nyolc éven keresztül tanítottak egy osztályt. [...] Az Angol Internátus diákjai számára az angol nyelv tanítása úgy vélem egyedülálló volt Magyarországon. [...] A Skóciából, Angliából, az USA-ból szerződötett nyelvtanárok kiváló pedagógusok voltak, de hasonló magas szinten oktatták a gimnáziumban is az angol nyelvet a magyar anyanyelvű tanárok is. Az egész oktatás olyan magas szintű általános műveltséget adott a diákoknak, ami úgy gondolom, a „művelt” Európában is egyedülálló volt. Számos Amerikába került volt pataki diáknak egyértelmű véleménye szerint egy Patakon érettségizett diák általános műveltsége magasabb volt, mint egy amerikai egyetemét végzett diáké. [...] Hogy egész életemet becsülettel tudtam végig élni, azt a Sárospataki Református Kollégiumban kapott neveltetésnek köszönhetem.”

Az angol nyelv oktatásának módszereiről Csávás Imre a következő módon vall: „Három dolgot tudok hamarjában kiemelni: az első naptól kezdve használtuk a nyelvet, beszélni tanultunk meg. A másik: érdekeltté tettek a nyelvtanulásban, pl. az Angol (angol internátus) olvasótermében ott voltak az Illustrated London News és a National Geographic magazine évfolyamai mindennapi használatra. Nem kis hasznomra voltak később az angolul is tanult tárgyak, amelyeknek

szókincse egyébként már nem férne bele a hagyományos nyelvórák anyagába [...]. Későbbi pályám során pl. nagy hasznát vettem annak, ami diákkoromban még bosszantott, hogy ti. minden tanárunknak kicsit más volt az angol akcentusa. Megtanultuk, hogy az angolt nem csak egyféleképpen lehet helyesen beszélni, így könnyebb volt megértenem az angolt, skótot, írt, amerikai, sőt az ausztrált is.”

Mindezek alapján azt kell megállapítanunk, hogy 1931 és 1948 között a pataki tantestület felnőtt vállalt feladatához. Képes volt modern módszerekkel olyan ismeretanyag közlésére, amely diákjai számára piacképes tudást biztosított volna, ha a kedvezőtlen politikai változások ezt meg nem akadályozzák.

II. Az angol nyelv tanításának hatása az iskoláztatásra Sárospatakon

Az értekezés többi fejezetében a forráselemzés eszközével élve mutattuk be a Sárospataki Református Főiskola két világháború közötti történetének fontos problémáit. Ebben a fejezetben empirikus vizsgálati anyag segítségével elemezzük az angol nyelv tanításának iskolai populációra gyakorolt következményeit.

Először az 1931 és 1942 közötti időszak első és ötödik osztályos tanulóit vontuk be vizsgálatunkba.

Ezt azzal indokolhatjuk, hogy az első tíz évet tekinthetjük az angol oktatás virágkorának. 1938-ban már felmenő rendszerben mind a nyolc osztályban folyik az angol nyelv tanítása, 1939-ben volt az első angol nyelvi érettségi az 1931-ben indított osztályban. Ugyanakkor a nagy politikai változások oktatásra gyakorolt hatása ebben az időszakban elhanyagolható.

Azt kell feltételeznünk, hogy az angol nyelv oktatása alapvetően más iskolai rekrutációt eredményezett. A fejezetben elsősorban arra keressük a választ, hogy milyen mértékben változott meg a tanulói összetétel az angol nyelv tanításának hatására, mennyiben más az angolos csoportok összetétele a nem angolos csoportokkal szemben.

	A vizsgált tanulói populáció			Összesen
Korszak	1924-1930	1931-42	1938-45	
Osztályok száma	4	22	17	43
Tanulók száma	367	904	755	2026
Angolos tanulók száma	-	445	413	858

39. A fejezet tanulói populációjának összetétele

Az anyakönyvek alapján vizsgálatunkhoz rendelkezésre álltak a tanulók lakhelyére, a szülők foglalkozására és a felekezeti hovatartozásukra vonatkozó adatok, valamint az érdemjegyek, így ezen változók vizsgálatát végezhetjük el.

Általában 2 párhuzamos osztály indult. Az A osztályba nyertek felvételt az angol nyelvet tanulók, de ugyanebbe az osztályba, figyelembe véve a gazdaságossági szempontokat, angol nyelvet nem tanulókat is felvettek. A B osztályokba mindig csak olyan tanulók kerültek, akik nem választották az angol nyelvet.

A negyedik osztály után csupán a tanulók 40,3%-a folytatta tovább tanulmányait az 1931–1942 közötti korszakban a Sárospataki Református Főiskola gimnáziumában. A tanulók közel 60%-a valószínűleg tanítóképzőbe, esetleg más gimnáziumba került, vagy munkát vállalt, hiszen bizonyos beosztott hivatalnoki feladatok ellátásához elegendő volt a négy középiskolai végzettség. A sárospataki középiskola, hasonlóan a kor más középiskoláihoz, erősen szelektáló intézmény volt. Ezzel magyarázható, hogy két évfolyamot kivéve (1935/36 és 1939/40) már csak egy ötödik osztály indult. Az ötödik osztályok tanulóinak 45,5%-a más iskolából került Sárospatakra. Ezen tanulók 81,98%-a volt az angol nyelvet választó. Ez az adat vitathatatlan bizonyítéka az angol nyelv tanulókra vonzó hatásának.

Az ötödik osztályokban lényegében háromféle tantárgyfelosztás alapján folyt a tanítás (Melléklet III. 6. levéltári forrás K.m.VI.6.). Az első osztálytól kezdve angolt tanulók voltak az ún. tagozatosok, akik a felsőbb osztályokban a világtörténelmet is angolul tanulták. Ez a csoport a 8 év alatt 34 órában tanulta az angol nyelvet. Az angolt ötödik osztályban kezdők csak 15 órát kaptak az angol oktatásból, ők második élő idegen nyelvként vették fel az angolt a német mellett. Az angol nyelv ötödik osztályban való választhatóságának ötlete szintén Klebelsberg-től származott. (Erre a Klebelsberg és Sárospatak, valamint Az oktatás modernizálásának következményei című fejezetben is utalunk.)

Ennek célja részben az angolt tanulók számának mielőbbi gyors növelése, másrészt a tagozatos formától eltérő olcsóbb oktatási forma biztosítása, valamint az is, hogy az intézmény tanulói között minél nagyobb számban és arányban legyenek az angol oktatásban részesülők, mert ezt a feladatot vállalta fel az iskola

a modernizációs folyamatban. Az ötödik osztályban Patakra kerülők az első 4 osztályt lakóhelyükön, vagy annak közelében végezték, ami a szülők számára kisebb anyagi ráfordítást jelentett. Patak színvonalas képzésével, protestáns hagyományaival és toleráns szellemével alkalmas volt a középiskolai tanulmányok befejezésére.

Az 1931 és 1937 között beiratkozott első osztályos tanulók összetétele

Az anyakönyvek alapján vizsgálatunkhoz rendelkezésre álltak a tanulók lakhelyére, a szülők foglalkozására és a felekezeti hovatartozásukra vonatkozó adatok, valamint az érdemjegyek, így ezen változók vizsgálatát végezhetjük el.

Első alkorszakunkban 13 első és 9 ötödik osztály adatainak elemzésével foglalkoztunk.

Vizsgálatunkba a következő osztályok adatait vontuk be:

1931/32. tanév 1.a, 1.B	1935/36. tanév 5.a, 5b
1932/33. tanév 1. osztály	1936/37. tanév 5.osztály
1933/34. tanév 1. a, 1. b	1937/38. tanév 5.osztály
1934/35. tanév 1.a, 1.b	1938/39. tanév 5.osztály
1935 / 36. tanév 1. a, 1.b	1939/40. tanév 5.a, 5.b
1936/ 37. tanév 1.a, 1.b	1940/ 41. tanév 5.osztály
1937/38. tanév 1.a, 1.b	1941/42. tanév 5. osztály

A tanulók lakóhelyének vizsgálata

Az 1931 és 1937 között beiratkozott első osztályosok adatai alapján megállapíthatjuk, hogy az első osztályokban a budapestiek közül választják az angol nyelvet legnagyobb arányban. Magas az ország távolabbi területeiről beiratkozottak között is az angolos tanulók aránya. Legkisebb arányban a Sárospatak közvetlen környékéről beiratkozottak választották az angolos képzést. A Sárospatakon élő tanulók azért választották nagyobb arányban a nyelvi tagozatot, mert számukra olcsóbb volt ez a képzés a szülői házban való lakás és

étkezés miatt, másrészt Sárospatakon élt egy olyan jelentős értelmiségi réteg, amelynek tagjai felismerték az új képzési forma jelentőségét. (40. táblázat)

Az 1935 és 1942 között beiratkozott ötödik osztályosok lakhelyre vonatkozó adatai alapján állapíthatjuk meg, hogy az ötödik osztályosok közül is a budapestiek választották a legnagyobb arányban az angol nyelvoktatást. A legkisebb arányban változatlanul a Sárospatak közvetlen környékéről érkezők értékelték az új képzési formát. (41. táblázat)

Diagramok segítségével tudjuk legjobban ábrázolni az első és ötödik osztályok közötti lakhelyre vonatkozó adatok különbségét. Diagramjaink csak az angol nyelvet tanulók adatait ábrázolják. Az első és második diagram elemzése alapján az állapítható meg, hogy az ötödik osztályokban éppen a lemorzsolódás és a helyek feltöltésére felvett angolt tanulók miatt az angolosok aránya minden lakhely-kategóriában jelentősen emelkedett. Az angolosok aránya általában 80% körüli. Csupán a budapestiek angolos aránya 97,4%, ami átlag fölöttinek számít. A budapestieket tehát a bentlakásos intézmény és az angol nyelv oktatása vonzotta, a felekezeti jelleg kisebb szerepet játszhatott az intézmény választásában. Átlag alatti viszont a 20 kilométeres körzetből érkezők 58,33%-os aránya (9-es kódszámmal jelölve). Az összefüggéseket jobban fel tudjuk tárni, ha megvizsgáljuk a lakhely és a foglalkozás kategóriák kapcsolatát (SPSS számítások a mellékletben). Első vizsgálati korszakunk első osztályába a sárospataki tanulók közül 52 fő tartozik az alkalmazott értelmiségi, a szabadfoglalkozású értelmiségi, valamint a gazdasági elit kategóriáihoz. Ugyanakkor a Sárospatak közvetlen környező területeiről érkezettek között ezen foglalkozási kategóriákhoz csak 16 fő tartozik. Hasonló arányok figyelhetők meg az első vizsgálati korszak ötödik osztályos tanulóinak között is. Ott Sárospatakról 33 tanuló tartozik a fentebb említett foglalkozási kategóriákhoz, ezzel szemben a Sárospatak 20 kilométeres körzetéből 13 fő tartozik ezen kategóriákhoz (SPSS számítások a mellékletben). A tanulók szociális helyzetének elemzésekor látni fogjuk, hogy ezen szociális kategóriákhoz tartozó szülők adták legnagyobb arányban az angol nyelvet tanuló csoportokba gyerekeiket. Mint ahogyan már írtuk, azt kell állítanunk, hogy a lakhely olyan formában van hatással az angolos státuszra, hogy bizonyos foglalkozási kategóriákat determinált.

Az angol nyelv bevezetésének hatása a tanulók szociális összetételére

Mivel az Angol Internátusban az évi tandíj 800–1200 pengő volt⁴, így abból a logikus feltételezésből kell kiindulnunk, hogy az angol nyelv tanításának bevezetése és az Angol Internátus megnyitása alapvető változást eredményezett a tanulók szociális összetételében. A változás jelentősebb az 5. osztályokban, mivel az angolosok aránya jóval nagyobb, mint az első osztályokban. (Ennek okát előzőleg már elemeztük.)

Az **adatsfeldolgozás** a népszámlásokról készült statisztikai kategóriákhoz igazodtunk. Az adatok jobb átláthatósága érdekében az SPSS számítások egyes kategóriáit összevontuk. A paraszt és munkás megjelölés földműveseket, betanított munkásokat és szakmunkásokat takar. Az alkalmazott értelmiségi kategória papokat, tanárokat és állami szolgálatban levő hivatalnokokat foglal magában. A szabadfoglalkozású értelmiségi csoport a magánhivatalnokokat, művészeket, újságírókat és vállalkozókat jelenti. A gazdasági elit kategóriájába a tőkés tulajdonosokat és a nagybirtokosokat soroltuk. Nem vontuk össze a kántor, tanító, valamint a kisbirtokos kategóriákat, mivel ezen kategóriákhoz a vizsgált populáció több mint 10%-a tartozik, másrészt életvitelében, világról alkotott szemléletében viszonylag egységes, a többi társadalmi rétegtől eltérő jellemzőkkel rendelkezik. Így ezen társadalmi rétegek önálló szerepeltetését az elemzésnél fontosnak tartjuk.

42. táblázatunk alapján megállapítható, hogy csak a szabadfoglalkozású értelmiségiek és a gazdasági elithez tartozók adták nagyobb arányban az angol tagozatra gyerekeiket, mint a hagyományos humán képzésre. A szülők iskolázottságának, anyagi helyzetének hatása az angolos képzés választására egyértelműen bizonyított.

⁴ Az adat részben az Értésítőkből, másrészt Szabó Gyula (1939): A gimnázium angol ágazata és angol internátusa című tanulmányának 2. oldaláról származik. Az említett tanulmány A sárospataki református főiskola című kiadványban jelent meg 1939-ben, amelyet Mátyás Ernő szerkesztett.

A szülők anyagi helyzetének és az angolos státusznak az összefüggését az alábbi táblázattal szemléltethetjük:

Szülők foglalkozása	Az angolos tanulók aránya az adott foglalkozási kategóriában
Gazd. Elit	59,45 %
Szabadfoglalkozású értelmiségi	56,71 %
Alkalmazott értelmiségi	33,57 %
Iparos, kereskedő, kishivatalnok	13,33 %
Kántor, tanító	11,29 %
Kisbirtokos paraszt	5,55 %
Tulajdon nélküli paraszt, munkás	4,0 %

43. Az angolos tanulók aránya a különböző foglalkozási kategóriákban az 1931 és 1937 között beiratkozott első osztályokban

Az a tény, hogy a gazdasági elit adta gyermekeit legnagyobb arányban az angolul tanuló csoportokba, arra enged következtetni, hogy a pénzügyi helyzet határozta meg elsődlegesen az iskolaválasztást. Ebbe a csoportba a földbirtokosok és a tőkés tulajdonosok gyerekeit soroltuk, akik a két világháború között Magyarországon a legjobb pénzügyi körülményeket voltak képesek gyermekeiknek biztosítani. Ez a réteg tudta nehézségek nélkül előteremteni a már említett jelentős tandíjat, ami már egy jó egzisztenciának számító egyetemi tanárnak is problémát okozott.

Érdekes megvizsgálunk **ugyanazt az évfolyamot 4 év elteltével** is. Erre az 1935 és 1942 között beiratkozott ötödik osztályosok adatai adnak lehetőséget. A legnagyobb arányban az 1935 és 1942 között beiratkozott ötödik osztály tanulói közül a gazdasági elithez tartozó szülők gyerekei választották az angol nyelvet, majdnem ugyanilyen arányban választották a szabadfoglalkozású értelmiségiekhez tartozók gyerekei, majd ezt követi az alkalmazott értelmiségiek csoportja. A szülő foglalkozása részben az anyagi helyzettel, részben az iskolázottsággal befolyásolta az iskolaválasztást.(44. táblázat)

A hármas és a négyes diagram jól szemlélteti azt az átalakulást, ami a 4. osztály után ment végbe az évfolyamon. Az ötödik osztálytól az angol oktatás

demokratizálódott azzal, hogy a gimnázium felső tagozatában induló képzés olcsóbb formáit a kevésbé tehetős szülők gyermekei is el tudták kezdeni. Az ötödik osztályokban minden társadalmi csoportból nagyobb arányban kerültek az angolos csoportba, mint az első osztályokban. A gazdasági elit és a szellemi elitet képviselő szülők majdnem 100 százalékban az angolos csoportba adták gyermekeiket. Ugyanakkor legkisebb arányban a kántor és a tanító szülők gyermekei lettek angolosok. Az a tény, hogy a parasztok és munkások, valamint a kisbirtokos parasztok gyermekei magas százalékban lettek angolosok az ötödik osztályban, arra enged következtetni, hogy ezen társadalmi rétegek gyermekei elsősorban anyagi okok miatt nem választották az angol nyelvet az első osztályban. A szemléleteti tényezők azonban nem léptek fel olyan mértékben gátló módon, hogy az olcsóbb képzést se választották volna.

A tanulók felekezeti összetétele

Adatainkból az állapítható meg az 1931 és 1937 között beiratkozott **első** osztályokról, hogy a reformátusok az iskola református jellege miatt választották elsősorban a sárospataki iskolát, mivel a reformátusoknak csak 21,4% választotta az angol nyelvet. Ugyanakkor az evangélikusok és a zsidók elsősorban az angol nyelv tanulása miatt kerültek a pataki iskolába. Természetesen az evangélikusok esetében a közös protestáns gyökerek is szerepet kaphattak az iskolaválasztásban. A római katolikusok 40%-a választotta az angol nyelvet, ami arányában kisebb érdeklődést mutatott.(45. táblázat)

Ki kell térnünk az 1935 és 1942 között beiratkozott **ötödik** osztályosok felekezeti összetételére is. Vizsgálatunk fő kérdése változatlanul az, hogy az angol nyelv tanítása képes volt-e megváltoztatni a sárospataki iskola tanulóinak a felekezeti összetételét.

Adataink alapján megállapíthatjuk, hogy az evangélikus, római katolikus és a zsidó tanulók elsősorban az angol nyelv tanulása érdekében választották a pataki iskolát, mivel több mint 90 százalékuk az angolos csoportba tartozott. Ugyanakkor az angol nyelv oktatása alapvetően nem alakította át az iskolai

rekrutáció felekezet szerinti összetételét, mert a tanulók 69,6-a (sorszázalék) továbbra is református vallású volt (46. táblázat).

Összehasonlító vizsgálatot folytathatunk az 1931 és 1937 között beiratkozott első osztályosok és az 1935 és 1942 között beiratkozott ötödik osztályosok **felekezeti** adatai alapján. A vizsgálat azt is feltárja, hogy a lemorzsolódás és új tanulók beiratkozása után hogyan alakul át a tanulók felekezeti összetétele

Mivel az első osztályban lakhelytől távol elkezdett tanulás nagyobb anyagi áldozatot követelt a szülőktől, így különböző felekezetű, de viszonylag jó anyagi helyzetben levő családok tudták csak biztosítani gyermekeiknek azt a lehetőséget, hogy a sárospataki Angol Internátusban tanulhassanak. Az ötödik osztálytól folytatott angol nyelvi képzésben már a kevésbé tehetős református szülők gyermekei is részt vehettek, ennek következtében nőtt az angol nyelvet tanulók között is a reformátusok aránya. Így az iskola református felekezeti jellegét a modernizált képzés mellett is fenn tudta tartani (5. és 6. diagram).

A második vizsgálati korszak, az 1938 és 1946 között beiratkozott tanulók összetételének elemzése

A Sárospataki Református Főiskola Értesítői alapján tudjuk, hogy a sárospataki angolos képzés lényegében 1948-ig létezett. Az 1949/50-es tanévre már nem vehettek fel angol nyelvet tanulókat, mert országos szabályozás alapján csak az orosz nyelv tanítására volt lehetőség. Első osztályt viszont már 1945-től sem indítottak, mert gimnáziumi osztály helyett általános iskolai osztályok indultak. A felsőbb osztályok vizsgálatát az eltérő osztályozási rendszer, valamint az adatok hiánya is akadályozta. Így vizsgálatunkat az 1945-46-os tanévvel be kellett fejezni. A vizsgálatot azért bontottuk két korszakra, mert 1938-tól már érvényesül a zsidótörvények hatása, majd 1941-től a második világháború is befolyásolja a beiskolázást. A második alkorszak tanulói összetételét már nem vizsgálhatjuk

ezen torzító hatások érvényesülése nélkül. Mivel azonban szükségesnek tartjuk az angol oktatás teljes időbeli hatásának elemzését, a torzító jelenségek ellenére is be kell mutatnunk ezt az alkorszakot.

Vizsgálatunkba 10 első osztályt és 7 ötödik osztályt vontunk be.

A vizsgált tanulólétszám: 755

Angolos: 413

Nem angolos: 342

Az első osztályok tanulóinak száma: 413

Az ötödik osztályok tanulóinak száma: 280

Vizsgálatunkban a következő osztályok adatai szerepelnek:

1938/39. tanév 1. a

1944/45. tanév 1. o.

1939/40. tanév 1. a

1942/43. tanév 5. a, 5. b

1940/41. tanév 1. a

1943/44. tanév 5.a, 5. b

1941/42. tanév 1. a

1944/45. tanév 5.

1942/43. tanév 1. a, 1. b

1945/46. tanév 5. a, 5. b

1943/44. tanév 1. a, 1. b, 1. c

Az első osztályok adatainak vizsgálata

Vizsgálatunkat ebben az esetben is a tanulók **lakóhely** szerinti összetételének elemzésével kezdjük. A 47-es táblázat az 1938 és 1944 között beiratkozott első osztályos tanulók adatait tartalmazza.

Adataink alapján azt kell megállapítanunk, hogy ezekben az években is az ország távolabbi területeiről és Budapestről elsősorban az angol nyelv tanulása céljából érkeztek az iskolába a tanulók, mivel a budapesti tanulók 88,6%-a, az ország távolabbi megyéjéből beiratkozottak 60,4%-a választotta az angol nyelvet. Az iskola azon jellemzője, hogy nem csupán az intézmény közelében levő területekről vett fel tanulókat, megmaradt a második világháború évei alatt is.

Az 1942 és 1946 között beiratkozott ötödik osztályok **lakóhely** szerinti összetételének vizsgálata alapján (48-as táblázat) azt kell megállapítanunk, hogy minden lakóhely szerinti kategóriában nagyon magas az angolosok aránya (72-100%). A legtöbb tanuló a környező megyékből érkezik az iskolába (25,7%). Jelentős a budapesti tanulók száma és aránya is a vizsgált tanulócsoportban (26 fő 9,6%). Az iskola tehát a háború alatt is fenntartja országos beiskolázási körzetét, ez a fenti adatok alapján továbbra is az angol nyelv oktatásával magyarázható elsősorban.

Az angolt tanuló első osztályos és ötödik osztályos tanulók **lakóhely** szerinti arányának diagramok segítségével történő összehasonlításakor (7. és 8. diagram) azt állapíthatjuk meg, hogy a háborús állapotok miatt csökken a távolabbi területekről érkezők száma és aránya (55 főről 43-ra). Csökken a Budapestről érkezettek száma is (31 főről 26-ra) (47. és 48. táblázat).

Jelentősen növekszik viszont a környező megyékből (Abaúj, Borsod, Szabolcs) az angolt választók száma és aránya (21 főről 52-re, 17,9%-ról 72,2%-ra).

Látványos arányeltolódás következik be a Sárospatak 20 km-es körzetéből beiratkozottak kategóriájában is (47. és 48. táblázat). Ezek az adatok arra utalnak, hogy az angol nyelvet tanuló csoportokat a politikailag kedvezőtlen helyzetben is

fenn akarták tartani és ennek érdekében a Sárospatak környékéről érkezett tanulókkal töltötték fel ezeket az osztályokat.

A tanulók szociális összetételének vizsgálata

Az 1938 és 44 közötti első osztályok szociális összetétele (49. táblázat)

Adatainkból megállapítható, hogy továbbra is a legnagyobb arányban a gazdasági elit (tőkés tulajdonosok, nagybirtokosok) és a szabadfoglalkozású értelmiségiek választották gyermekeiknek az angol nyelv tanulását. A parasztok és a munkások, a kántorok és a tanítók, valamint az iparosok és a kereskedők 75-93,3%-a választotta gyermekeinek viszont a hagyományos humán képzést.

Az 1942 és 1946 közötti ötödik osztályok szociális összetétele (50. táblázat)

Az ötödik osztályban minden foglalkozási csoportban az angol nyelvet választók vannak nagyobb arányban, mint a nyelvet nem választók. A paraszt és munkás szülők gyermekei választották a legkisebb arányban (69,56) az angol nyelv tanulását, a legnagyobb arányban továbbra is a gazdasági elithez tartozó szülők gyermekei kerültek az angolos csoportba (94,11).

Ha összehasonlítjuk az 1938-44 közötti első, valamint az 1942 és 46 közötti ötödik osztályok angol nyelvet tanuló csoportjainak **szociális** összetételét, akkor azt állapíthatjuk meg (9. és 10. diagram), hogy az angolos tanulók mind számban, mind pedig arányában növekedtek az első osztályokhoz képest az ötödik osztályra. Az ötödik osztályban a teljes tanulólétszám 85,7%-a angolos.

A paraszt és munkás, valamint a kántor és tanító kategóriákat kivéve minden foglalkozási csoportban 90% vagy 90% fölötti az angol nyelvet választók aránya. Míg az ötödik osztályokban a paraszt és munkás kategóriában több mint ötszörösére emelkedett az angolosok száma az első osztályokhoz képest, ugyanakkor csökkent a szabadfoglalkozású értelmiségi és a gazdasági elitcsoportok gyerekeinek száma. Ezt a háborús állapottal magyarázhatjuk.

A korszak felekezeti adatainak vizsgálata

Az 1937 és 1944 közötti első osztályok felekezeti összetétele (51-es tábla) Az első osztályosok között a református felekezeti jelleg a domináns (81,3 sorszázalék). Rajtuk kívül csupán a római katolikusok fordulnak elő elemzésre érdemes arányban (10,7 sorszázalék). Mindkét felekezethez tartozó tanulói rekrutáció nagyobb arányban a hagyományos képzést választók csoportjába tartozik. Az angolosok között több mint 70% (sorszázalék) a református. Az első vizsgálati korszakban (1931-1942) ez csak közel 62% (45-os tábla), tehát az iskola református jellege erősödött. Feltételezhetőleg tudatosan törekedtek is erre, de szerepet játszhatott ebben az is, hogy a háborús évek alatt nőtt a tartózkodás a távoli felekezeti iskolától. Ezenkívül a német orientáció magyarországi erősödése sem fokozta az angol nyelv iránti érdeklődést.

Meg kell vizsgálnunk az 1940-es évek ötödik osztályainak felekezeti összetételét (52-es tábla).

Az ötödik osztályokban a református felekezet dominanciája töretlen (79,3% - sorszázalék). Az angolosok között a református felekezet aránya kisebb, csupán 76,6%. Az, hogy a református felekezetű tanulók csak 82,9%-a választotta az angol nyelvet, arra utaló adat, hogy a református szülők esetében az iskolaválasztásban a református jelleg is jelentős szerepet játszott. A nem református tanulók változatlanul elsősorban az angol nyelv tanulása miatt döntöttek egy református iskola mellett, mivel ezekből a csoportokból több mint 90% választotta az angolos képzést.

Az ötödik évfolyamra az angolosok aránya jelentősen nőtt ebben a korszakban is (36,4%-ról 85,7%-ra) (51-es tábla). A római katolikusok mind számban, mind arányban növekedtek. Jelentősen növekedett a reformátusok között az angolosok aránya (34,5%-ról 82,9%-ra), ugyanakkor stagnált az angolosok között a reformátusok aránya (az első osztályokban-51-es tábla-76,87%, az ötödik osztályokban 76,66 sorszázalék az 52-es tábla adatai alapján)

Az első és ötödik osztályok felekezeti adatainak összehasonlítása (11. és 12. diagram). Az evangélikusok, más protestánsok és zsidók elsősorban az angol nyelv tanulása miatt választották továbbra is az iskolát mind az első, mind pedig

az ötödik osztályban. Az ötödik osztályban minden felekezetről több mint 80 % volt az angolos tanulók aránya. Így tehát azt állíthatjuk, hogy az iskola fő vonzereje az angol nyelv oktatása volt.

4. A két vizsgálati korszak adatainak összehasonlítása

Mint ahogyan már jeleztük, az 1931 és 1948 közötti kort azért vizsgáltuk két alkorszakra bontva, mert azt feltételeztük, hogy az 1938-tól bevezetésre kerülő zsidótörvények és az 1939-ben kezdődő második világháború olyan politikai és társadalmi változásokat indukált, amelyek közvetlenül hatással voltak az iskolai rekrutációra is.

A két korszak különbségét úgy tudjuk feltételezésünk szerint legjobban bemutatni, ha a korszakok első osztályos tanulóinak és ötödik osztályos tanulóinak összetételére vonatkozó adatait egymással hasonlítjuk össze korszakonként, mivel így nem elsősorban az oktatás folyamatában és az iskolán belül végbement változásokat tudjuk elemezni, hanem a két korszak tanulói populációjának különbségére kaphatunk utalásokat.

Az első osztályos tanulóinak adatainak vizsgálata

Az 1931 és 1937, valamint az 1938 és 1944 között beiratkozott első osztályosok **lakhelyére** vonatkozó adatainak összehasonlítása (13-as és 14-es diagram). Az 1938 és 1944 közötti korszakban növekedett az angolosok száma és aránya is (27%-ról 35,4%-ra). Ez a pataki angoloktatás ismertségével és elismertségével magyarázható. A legnagyobb arányban mindkét korszakban budapesti tanulók választották az angol nyelvet, majd őket az ország távolabbi területéről érkezett diákok követték. Mint ahogyan már korábban is megállapítottuk, alacsony arányban választották az angol nyelvet a Sárospatak közvetlen környékéről érkezett tanulók. Mivel ezek a megállapítások mindkét korszakra érvényesek, így ezeket általánosnak kell tekintenünk. Az adatok igazolják azt a feltételezést is, hogy az angol nyelv oktatásának bevezetése növelte az iskola beiskolázási körzetét.

Az első osztályos tanulók **szociális** összetétele (15. és 16. diagram)

Adataink alapján általános érvényüként fogadhatjuk el, hogy legnagyobb arányban mindkét korszakban a szabadfoglalkozású értelmiségiek, az alkalmazott értelmiségiek és hivatalnokok, valamint a gazdasági elitréteg gyermekei kerültek az angol nyelvet választók csoportjába. A három társadalmi réteg anyagi helyzete nagy különbséget mutat a két világháború között, hiszen a nagybirtokosok és a tőkés vállalkozók sokkal jobb körülmények között éltek, mint az alkalmazott értelmiségiek. Azt kell feltételeznünk, hogy az anyagi helyzeten kívül az általános műveltségnek, a tájékozottságnak is nagy szerepe volt az angol nyelv választásában. Az anyagi helyzet meghatározó voltára az utal, hogy a gazdasági elit és a szabadfoglalkozású értelmiségiek gyermekei nagyobb arányban választották az angol nyelvet, mint az állami alkalmazásban álló értelmiségiek gyerekei. (Gazd. elit 59,45% és 88,63%, állami alkalmazott értelmiségiek 33,57% és 46,55%.)

A gazdasági elit és a szabadfoglalkozású értelmiség nagy arányú érdeklődése az angol nyelv oktatása iránt annak a bizonyítéka, hogy az iskola képes volt az angol nyelv oktatásával célját elérni, vagyis a gazdasági és a szellemi elit támogatását az angol oktatás segítségével megszerezni. Az első korszakban a három elitescsoport gyerekei (alkalmazott értelmiségiek, szabadfoglalkozású értelmiségiek, gazd. elit az angolosok 82,39%-át alkották, a 2. korszakban 80,34%-át az angolos első évfolyamos tanulói rekrutációnak). Az angolos képzés tehát egy az elit számára létrehozott intézményt teremtett. Minden korban vitatott, hogy elitoktatásra, elitiskolákra szükség van-e.

Esetünkben a református egyház tudatosan törekedett ilyen iskola kialakítására és fenntartására, hogy politikai befolyását hosszú időn keresztül biztosíthassa.

Tanulságos eredménnyel járhat a két korszak első osztályos tanulói **felekezeti** összetételének elemzése. Azt kell feltételeznünk, hogy a zsidótörvények és a második világháború olyan felekezeti összetételt eredményeznek, amely az 1931 és 1938 közötti időszakot nem jellemezte (17. és 18. diagram).

Adataink alapján azt állapíthatjuk meg, hogy második vizsgálati korszakunkban a reformátusok nagyobb számban és arányban választották az angol nyelvet, mint az elsőben. Az evangélikus felekezetet mindkét korszakban ugyanannyi tanuló képviseli az angolosok rekrutációjában. A zsidó tanulók számának drámai

csökkenése a zsidótörvények végrehajtásának a következménye. Ugyanakkor a számukban kisebb zsidó tanulók nagyobb arányban választották az angol nyelvet a második korszakban, mint az első korszakban (17. és 18. diagram).

Az ötödik osztályok adatainak összehasonlítása

A tanulók **lakhely** szerinti vizsgálatával azt szándékozzuk bizonyítani, hogy míg első vizsgálati korszakunkban (1935–42) az országos beiskolázás jellemzi az iskolát, addig a háborús viszonyok mellett a második vizsgálati korszakban a beiskolázási körzet egyre szűkül (19. és 20. diagram).

Hipotézisünket adataink nem igazolják. Budapestről és az ország távolabbi megyéiből mindkét korszakban csaknem azonos arányban vannak jelen a tanulók az ötödik osztályok tanulóinak csoportjában. A lakhely szerinti rekrutáció a két korszakban az ötödik osztályokban nem okoz jelentős változást. Az angolos státusz aránya csaknem minden lakhely kategóriában emelkedett vagy stagnált.

Az ötödik osztályok angolos csoportjai szociális helyzetének vizsgálata (21. és 22. diagram) Adataink jól szemléltetik a lezajlott folyamatokat. Csökken az angol nyelvet tanulók száma. Ez az ország német orientációs külpolitikájával, másrészt a háborús állapottal függ össze. Ilyen helyzetben azt kell feltételeznünk, hogy az emberek a hosszú távú érvényesülési stratégia helyett rövid távú túlélési stratégiával tervezik meg lépéseiket.

Ha az angolos tanulók egyes foglalkozási kategóriákban képviselt száma és aránya alapján rangsort állítunk fel, akkor a következő eredményt kapjuk:

Korszak	1935–42			1942–46		
Sorszám	Fogl. kategória	Fő	%	Fogl. kategória	Fő	%
1.	Alk. értelmiségi	100	33,0	Alk. ért.	69	28,75
2.	Szabadf. ért.	61	20,13	Munkás és paraszt	48	20
3.	Kisbirt. p.	36	11,80	Szabadf. ért.	35	14,58
4.	Gazd. elit	34	11,22	Kisbirt. paraszt	27	11,25
5.	Iparos, keresk., kishiv.	26	8,58	Iparos, kereskedő, kishiv.	22	9,16
6.	Paraszt, munkás	19	6,27	Kántor, tanító	18	7,50
7.	Kántor, tanító	16	5,28	Gazd. elit	16	6,66
8.	Ismeretlen	11	3,63	Ismeretlen	5	2,08
Összesen		303	100		240	100

53. Az angolos tanulók rangsora a szülők foglalkozása alapján

Forrásaink alapján nem tudjuk eldönteni, hogy az adatok hamisításával, vagy az oktatás gyors demokratizálásával állunk-e szemben. Mivel a lakhely kategóriákban nem következett be jelentős változás, így inkább azt kell feltételeznünk, hogy a foglalkozásra vonatkozó adatokat a bekövetkező politikai változásokra készülve közölték. Ugyanakkor alapvetően átalakult az egyes foglalkozási kategóriákhoz tartozó társadalmi csoport is.

Ezek után át kell térnünk a két korszak ötödik osztályai **felekezeti** összetételének vizsgálatára. Mivel a görög katolikusok és a más protestánsok kategóriájába tartozók csak néhány fővel képviseltetik magukat a mintában, így ezen kategóriák adatait nem használjuk fel az elemzéshez (23. és 24. diagram).

Mindkét korszakban minden felekezeti kategóriában magas az angolosok aránya. A második vizsgálati korszakban a reformátusok között nő az angolosok aránya. Az a tény, hogy a református tanulók választották legkisebb arányban az angol nyelvet, arra a tényezőre utal, hogy esetükben a felekezeti jelleg is fontos szerepet játszott a pataki iskola választásakor.

A lemorzsolódás okainak vizsgálata

Az első és ötödik osztályok tanulóira vonatkozó pontos adatok lehetővé teszik, hogy feltárjuk a lemorzsolódás okait. A vizsgálatokat ezen folyamat elemzésekor is két korszakra bontva végezzük el, hogy bemutathassuk az angol nyelv oktatásának hatását a zsidóüldözés és a második világháború zavaró következményei nélkül is, ugyanakkor szemléltessük a képzés egészét is. Első lépésben összehasonlítjuk a bennmaradt és a lemorzsolódott tanulók adatait annak érdekében, hogy feltárjuk a lemorzsolódás okait. Ugyanakkor az ötödik osztályos tanulók adatainak felhasználásával összehasonlítjuk az első osztálytól Patakra járók és az ötödik osztályba más intézményből érkezett tanulók adatait, hogy megállapítsuk, hogy ötödik osztályban milyen okból választották az akkor az iskolába iratkozottak az intézményt. Vizsgálatainkhoz a lakhelyre, a szülő (a két világháború között ez legtöbbször az apa) foglalkozására, valamint a felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatokat használjuk fel, vizsgáljuk az angolos és nem angolos státuszt, valamint a tanulók tanulmányi eredményét is. A tanulmányi eredményt a magyar, matematika, valamint egy idegen nyelv eredményeinek átlagolásával számoltuk ki. Az angolos tanulók esetén az angol nyelvet vettük figyelembe, a nem angolos tanulók esetén pedig a latin nyelvet.

Az első vizsgálati korszak (1931–1942)

Először a tanulmányaikat folytatók, valamint a lemorzsolódottak adatait hasonlítjuk össze. Ezt az első osztályosok és az ötödik osztályosok névsorának összevetésével tehetjük meg.

Lakhely – Vizsgálatunkat úgy kezdjük, hogy összehasonlítjuk az első osztályos azon tanulók adatait, akik még ötödik osztályban az oktatás folyamatában voltak, valamint azon tanulók adatait, akik közben lemorzsolódtak. Az adatok összehasonlításától várjuk a lemorzsolódás okainak feltárását (54-es táblázat).

A lakhelyre vonatkozó adatok alapján azt kell megállapítanunk, hogy nem elsősorban a lakóhely lehetett hatással a lemorzsolódásra. A Zemplén megyéből és az ország távolabbi területéről érkezettek között magasabb a tanulmányaikat folytatók aránya, mint ezen kategóriák aránya az egész vizsgált tanulói rekrutációban. Ugyanakkor a 20 kilométeres körzetből érkezők nagyobb arányban

képviseltetik magukat a lemorzsolódottak között, mint a nem lemorzsolódottak között. Ezekből az adatokból arra következtethetünk, hogy az ország távolabbi területeiről érkezett tanulók tanulási szándéka sokkal határozottabb volt, mint a Sárospatak környékéről érkezett tanulóké. Sárospatak és közvetlen környékének tanulói rekrutációja azon korábban már említett ok miatt mutat alapvetően eltérést, mert más volt a sárospataki és más a környékről érkező tanulók szociális háttere. (SPSS számítások-melléklet). Ezt a fejezetben már elemeztük. Az is szerepet játszott a lemorzsolódásban, hogy a közelebbi területekről a rosszabb tanulmányi előmenetelű tanulót is beírták a pataki iskolába, ami később a tanulmányi eredmény miatti lemorzsolódáshoz vezetett (54-es táblázat).

Vizsgálatunkat a **szülők foglalkozásának** elemzésével folytatjuk (55-ös táblázat).

Adataink bizonyítják azon feltételezésünket, hogy az anyagilag biztonságosabb családi háttér elősegíti a tanulmányok eredményes folytatását. A szabadfoglalkozású értelmiségiek és a gazdasági elithez tartozó szülők gyermekei sokkal kisebb arányban fordulnak elő a lemorzsolódottak, mint a nem lemorzsolódottak között. Az általunk vizsgált populációban ez a két társadalmi csoport tudta nyújtani gyermekeinek a legnagyobb anyagi biztonságot. Ezzel szemben a paraszt és munkás, az iparos, kereskedő és kishivatalnok kategória tanulói a lemorzsolódottak között nagyobb arányban vannak jelen, mint a nem lemorzsolódottak között. A többi foglalkozási kategóriában nincs jelentős különbség az arányokban (55-ös táblázat).

A **felekezeti** arányok vizsgálata (56-os táblázat).

Adataink alapján azt kell megállapítanunk, hogy önmagában a felekezeti hovatartozás szinte egyáltalán nem befolyásolta a lemorzsolódás vagy a nem lemorzsolódás tényét. A felekezeti hovatartozás úgy van hatással a lemorzsolódásra, hogy az egyes felekezetek tagjai különböző szociális helyzetben voltak. Ezzel magyarázható, hogy az evangélikusok az egész populációban képviselt arányuknál kisebb arányban morzsolódtak le, ugyanakkor a görög katolikus tanulók a vizsgált tanulói csoportban képviselt arányuknál fogva nagyobb arányban morzsolódtak le. A szociális összetétel és a felekezeti hovatartozás összefüggése ugyanis kimutatja, hogy az evangélikusok szociális

helyzete jobb, mint a római katolikusoké, vagy a görög katolikusoké. Szerepet játszik a különbségben az is, hogy az evangélikusok átlagos iskolázottsága már a 19. században is magasabb volt, mint a római katolikusoké.

Ezek után áttérhetünk a bennmaradtak és az ötödik osztályba új tanulóként érkezettek adatainak összehasonlítására.

Vizsgálatunkat ebben az esetben is a **lakhely** adatainak az összehasonlításával kezdjük (57-es táblázat).

Abból a feltételezésből indulunk ki, hogy a közelebbi területekről már első osztálytól Sárospatakon tanulnak a gimnáziumot választók, míg a távolabbi területekről inkább az ötödik osztálytól kerülnek az intézménybe a tanulók. Feltételezésünket adataink csak részben igazolják. A sárospataki tanulók között a bennmaradtak aránya kétszer akkora, mint az ötödik osztálytól érkezett Sárospatakiaké. Ugyanakkor nincs nagy különbség a 20 kilométeres körzetből érkezettek között. Az ország távolabbi területéről érkezett tanulók adatai nem igazolják feltételezésünket. Ennek az az oka, hogy az ország távolabbi területéről nagyobb arányban érkeztek az angol tagozatba, ami azt jelentette, hogy az első osztálytól Patakon tanultak. A budapesti tanulók adatai viszont igazolják hipotézisünket. Míg a bennmaradtak között csak 3,8% a budapesti, addig az ötödik osztályba érkezettek között ez az arány már 15,7%. A budapestiek is elsősorban az angol nyelv tanulás miatt választották az iskolát, de közöttük jóval nagyobb arányban választották az olcsóbb gimnáziumi felső tagozatos képzést, mint az ország más területeiről érkezettek.

Vizsgálatunkat a tanulmányaikat folytatók és az ötödik osztályban az iskolába iratkozott tanulók szociális helyzetre vonatkozó adatainak elemzésével folytatjuk (58-as táblázat).

A tanulók **szociális** helyzetét a szülők foglalkozási adataival tudjuk jellemezni. Adataink korábbi szociális helyzetre vonatkozó megállapításainkat igazolják. Első osztálytól kezdve tanulnak Sárospatakon a jó anyagi helyzetben levő szülők gyermekei az Angol Internátusban, ugyanakkor első osztálytól kezdve tanulnak itt azok a szegény tanulók is, akik az egyház segítségével tudják itt tanulmányaikat folytatni. Nagy arányban iratkoznak be Sárospatakra ötödik osztálytól azon

értelmiségiek, hivatalnokok gyerekei, akik számára ötödik osztálytól a képzés esetleg a nagyobb távolság ellenére sem jelent olyan nagy anyagi megterhelést, mintha első osztálytól Patakon tanulnának, ugyanakkor ötödik osztálytól is van lehetőségük az angol nyelv tanulására.

Ismét megvizsgáljuk **felekezeti** adatainkat is (59-es táblázat).

Adataink alapján azt kell megállapítanunk, hogy a felekezeti összetétel tekintetében nincs nagy különbség a bennmaradt és az ötödik osztályban az intézménybe iratkozott tanulók között. Mindkét csoportban 70% körül van a reformátusok aránya, tehát a tanulói rekrutáció református jellegét nem veszítette el, de ez nem is erősödött az ötödik osztályba iratkozott tanulókkal.

Táblázatba foglaltuk a bennmaradt, az első és ötödik osztály között lemorzsolódott, valamint az ötödik osztályban az intézménybe érkező tanulók angolos és nem angolos voltát. Azt feltételezzük, hogy az angolos tanulók között kisebb a lemorzsolódás, mivel iskolaválasztásuk megalapozottabb. Továbbá feltételezzük azt is, hogy ötödik osztályban elsősorban az angol nyelv tanulása miatt váltanak iskolát a tanulók.

Tanulói életút	Ismeretlen	Angolos	Nem angolos	Összesen
Bennmaradt	-	79	133	212
%	-	37,3	62,7	100
Lemorzsolódott	3	63	248	314
%	0,95	20,1	79,00	100
Patakra iratkozott az 5.o.-ba	4	136	26	166
%	2,40	81,9	15,7	100

60. Az angol nyelv tanulása az egyes tanulói csoportokban (1931–1942)

Hipotéziseinket számításaink igazolják. Az ötödik osztályba beiratkozottak között a legnagyobb az angolt választók aránya, tehát ők kifejezetten ezen ok miatt érkeztek az intézménybe. A legkisebb az angolosok aránya a lemorzsolódottak között, mivel az adatok alapján azt kell feltételeznünk, hogy csak jobb tanuló gyereket küldtek távolabbi iskolába egy speciális képzésre.

Általánosan ismert, hogy a **tanulmányi eredmény** a lemorzsolódás legfontosabb oka.

Tanulói életút	Tanulmányi átlag	Tanulók száma
Benmaradt	1,91	212
Lemorzsolódott	2,46	314
Más iskolából átiratkozott	2,22	166

61. Az 1931 és 1942 között beiratkozott tanulók tanulmányi átlaga

Adataink ezt a tényt igazolják. A lemorzsolódottak tanulmányi eredménye a legrosszabb. A legjobb tanulmányi eredménnyel az első osztálytól Patakon tanulók csoportja rendelkezik. Ezen tanulói csoport tanulmányi szándéka a leghatározottabb.

A második vizsgálati korszak (1938–1946)

Első lépésben a benmaradtak és a lemorzsolódottak adatait hasonlítjuk össze.

A lakhelyre vonatkozó adatok (62-es táblázat)

Adataink korábbi hipotézisünket igazolják. A Zemplén megyéből és a környező megyékből érkezett tanulók a lemorzsolódottak között nagyobb arányban vannak jelen, mint a tanulmányaikat folytatók között. Ugyanakkor az ország távolabbi területéről és Budapestről érkezett tanulók között a tanulmányaikat tovább folytatók nagyobb arányban vannak jelen, mint a lemorzsolódottak. A távolabbi területekről érkező tanulók taníttatásának nagyobb anyagi kockázata megalapozottabb iskolaválasztást eredményezett. Másrészt a távolabbi területekről csak jobb szociális háttérrel rendelkező szülők tudták gyermekeiket Sárospatakra küldeni, ami szintén erősítette a tanulmányok folytatásának lehetőségét

A szociális helyzetre vonatkozó adatok összehasonlítása (63-as táblázat).

Adataink azon feltételezésünket, hogy a biztos szociális háttér, másrészt egy magasabb szintű kedvezőbb kulturális hatás elősegíti a tanuló sikeres előmenetelét, egyértelműen igazolják. Az alkalmazott értelmiségi, a

szabadfoglalkozású értelmiségi, valamint a gazdasági elit kategóriák ugyanis ebben a korszakban is a tanulóyaikat tovább folytatók között nagyobb arányban képviseltetik magukat, mint a lemorzsolódottak között. Ugyanakkor a paraszt és munkás szülők gyermekei 20 százalékkal nagyobb arányban fordulnak elő a lemorzsolódottak között, mint a tanulóyaikat tovább folytatók között.

Áttérünk a **felekezeti** adatok vizsgálatára (64-es táblázat).

A vizsgált tanulói csoportban csak a reformátusok és a római katolikusok fordulnak elő elemzésre érdemes arányban (5% fölött). Ezen két felekezeti kategória adatai is jelzik, hogy a református szülők az iskola felekezeti jellege miatt is Patakot választották a tanulmányok folytatására. Ezzel magyarázható, hogy a reformátusok a lemorzsolódottak között nagyobb arányban képviseltek, mint a tanulóyaikat folytatók között. Ugyanakkor a római katolikusok közel ugyanabban az arányban fordulnak elő mindkét kategóriában. Mivel a tanulmányi átlageredmények vizsgálata azt bizonyítja, hogy a lemorzsolódásnak a rossz tanulmányi eredmény volt a legfontosabb oka, azt kell feltételeznünk, hogy nem önmagában a felekezeti hovatartozás volt közvetlen hatással a lemorzsolódásra, hanem az a tény, hogy a katolikusok közül csak a jobb tanulmányi eredményű tanulók kerültek egy színvonalas képzést nyújtó református iskolába, ugyanakkor a református tanulók szülei a felekezeti jelleget is (vagy sokszor elsősorban azt) figyelembe véve adták nem kiváló gyermekeiket is az intézménybe. A nem református felekezeti tanulók esetében tehát számolni kell egy előzetes szelekcióval, ami a református tanulók között nem volt olyan erős.

Ezek után kerülhet sor a **benmaradt** és az ötödik osztályban **más iskolából** beiratkozott tanulók adatainak összehasonlítására.

Vizsgálódásunkat ebben az esetben is a **lakhely** adatainak összehasonlításával kezdjük (65-ös táblázat).

Zemplén megyéből és a környező megyékből érkeztek ötödik osztályba nagyobb arányban tanulók, mint amilyen arányban első osztálytól vettek részt a képzésben. Ez magyarázható az angol nyelvi képzés ezen területen való ismertségével, másrészt azzal is, hogy az ezen területen élők elsősorban szociális helyzetük miatt az ötödik osztálytól való olcsóbb képzésben vettek részt.

A **szociális** helyzet vizsgálata (66-os táblázat).

Az egyes foglalkozási kategóriák arányának a vizsgálata a bennmaradt és az 5. osztálytól érkezett tanulók között arra a korábban már felismert következtetésre vezet, hogy a jobb anyagi helyzetben levő családok gyermekei (alk. ért, szabadfogl. ért, és gazd. elit) nagyobb arányban vannak jelen az első osztálytól az iskolában tanulók között, ugyanakkor a parasztok és munkások, az iparosok és kereskedők, valamint a tanítók és kántorok gyerekei az ötödik osztálytól kerültek Sárospatakra, mert a lakóhelyük közelében végzett tanulmány kisebb anyagi megterhelést jelentett a szülők számára.

Meg kell néznünk, hogy a **felekezeti** hovatartozás befolyásolta-e a tanuló oktatásban való részvételét (67-es táblázat).

Az említett és ismert történelmi események miatt a vizsgált tanulócsoportban csak a római katolikusok és a reformátusok fordulnak elő vizsgálandó arányban. Ezen adatok alapján azt kell megállapítanunk, hogy a felekezeti hovatartozás nem befolyásolta a tanulmányok folytatását, vagy az ötödik osztály után más iskolából való átiratkozást Patakra.

Első vizsgálati korszakunkkal azonos táblázatba rögzítettük a különböző tanulói életúthoz kapcsolódó **angolos** és **nem angolos** státusz arányát.

Tanulói életút	Angol igen	Angol nem	Tanulók száma
Bentmaradt	66	28	94
%	70,2	29,8	100
Lemorzsolódott	107	274	381
%	28,1	71,9	100
5.o-ba érk.	152	34	186
%	81,7	18,3	100

68. Az 1938 és 1946 között beiratkozott tanulók tanulmányi életútja az angolos státusz függvényében

Adataink jól szemléltetik, hogy az angol nyelvet választók feltételezhetőleg jobb tanulók voltak és határozottabb tanulmányi szándékkal érkeztek az iskolába, mint az angol nyelvet nem tanulók, mivel a tanulmányaikat folytatók 70,2%-a angolos

volt. Az, hogy az ötödik osztályban az intézménybe iratkozottak 81,7%-a volt angolos, azt bizonyítja, hogy a más iskolából átiratkozottak elsősorban az angol nyelv tanulása érdekében szánták rá magukat erre a lépésre.

Meg kell vizsgálnunk ezen korszak **tanulmányi eredményeit** is.

Tanulói életút	Tanulmányi átlag	Tanulók száma
Tanulmányait folytatók	1,97	94
Lemorzsolódottak	2,26	381
5. osztályba máshonnan beiratkozottak	2,22	186

69. Az 1938 és 1946 között beiratkozott tanulók tanulmányi életútja a tanulmányi átlag függvényében

A tanulmányi eredmények igazolják ezen korszak vizsgálatakor is azon feltételezésünket, hogy a tanulmányi eredmény nagyban befolyásolta a tanulmányok folytatását, vagy megszakítását. Mivel a lemorzsolódottak tanulmányi eredménye a legrosszabb, így azt állapíthatjuk meg, hogy a lemorzsolódásnak ez volt az egyik legfontosabb oka.

Fejezetünk utolsó részében összehasonlítjuk az 1931 előtti és az 1931 utáni tanulói rekrutációt.

Az 1931 előtti évfolyamok első osztályai közül hármat vettünk be vizsgálatunkba: az 1923/24-es évfolyamot, valamint az 1927/28-as és az 1929/30-as évfolyamot. Az 1923-as év a sárospataki iskola életében az első világháború utáni nagy változások lezárulásának korszaka. A jogakadémia szüneteltetésének kimondásával befejeződtek azok a változások, amelyek az első világháború és a már a világháborút megelőző évek válságának volt a következménye. Az évtized végéről pedig azért választottunk osztályokat, mert azt feltételeztük, hogy ezeket az osztályokat közel azonos külső hatás érte, mint az 1931 utáni osztályokat, egyetlen tényezőt, az angol nyelv oktatását kivéve. Mivel az Értesítők és a Tanulói névkönyvek (anyakönyvek) a felekezeti adatokat, a lakhelyre és a szülők foglalkozására vonatkozó adatokat, valamint az érdemjegyeket tartalmazzák, így

az 1931 előtti és utáni évek tanulócsoportjainak összehasonlítására is ezeket az adatokat használtuk. Az 1931 utáni évekből az 1931 és 1938 között beiratkozott első osztályok adatait használtuk fel.

Először a tanulók lakhelyére vonatkozó adatokat hasonlítjuk össze (70-es táblázat).

Az 1931 előtti és az 1931 utáni nem angolos csoportok lakhely szerinti összetétele hasonló arányokat mutat.

Az adatok mélyebb elemzése kétféle tendenciát tükröz. Sárospatak közvetlen környékéről és a környező megyékből az angolos csoportban lényegesen kisebb arányban vannak tanulók, mint a nem angolos csoportban. Ugyanakkor az angolos csoport tanulói között jóval nagyobb a Budapestről és az ország távolabbi területeiről érkezettek aránya, mint a nem angolos osztályok és tanulócsoportok tanulói között. Ezek az adatok tehát igazolják azon hipotézisünket, hogy az angol nyelv bevezetése erősítette az iskola országos beiskolázási törekvéseit.

Adataink lehetővé teszik a tanulók szociális összetételének vizsgálatát a szülők foglalkozására vonatkozó adatok segítségével (71-es táblázat).

Adataink részben egy társadalmi átrétegződést tükröznek. Míg az 1920-as években a tanulói rekrutáció 26,2%-át alkották a kisbirtokos parasztok gyermekei és csupán 7,2% volt az olyan tanuló a rekrutációban, akiknek szülei tulajdon nélküli parasztok és munkások voltak, az 1930-as években nő a tulajdon nélküli parasztok és munkások gyerekeinek aránya a nem angolos csoportokban. Ugyanakkor csökken a birtokos parasztok gyerekeinek aránya.

Az angolos csoportban a tulajdonnal nem rendelkezők aránya 0,14%-ra süllyed, tehát rendkívül kicsi. Lényeges aránynövekedés következik be viszont az alkalmazott értelmiségi, a szabadfoglalkozású értelmiségi és a gazdasági elit kategóriákban. Az angolos csoportban a szabadfoglalkozású értelmiségi szülők 33,8%-kal képviseltetik magukat, ugyanakkor a nem angolos csoportban a tanulók csupán 7,6%-ának vannak szabadfoglalkozású értelmiségi szülei, az 1931 előtti tanulócsoportban pedig a tanulóknak csupán 7,1%-a származik szabadfoglalkozású értelmiségi szülőktől. Az angol nyelv tanításának bevezetése

tehát egy alapvetően más összetételű tanulói rekrutációt eredményez Sárospatakon

A továbbiakban áttérünk a felekezeti adatok vizsgálatára (72-es táblázat).

Adataink jól tükrözik az iskola befogadó jellegét, ami az angol oktatás bevezetésével erősödött. A felekezeti arányok az 1931 előtti és az 1931 utáni nem angolos csoportokban majdnem azonosak. Ugyanakkor az angolos csoportok református felekezeti jellege lényegesen kisebb, mint a nem angolos csoportoké (84,5%-kal szemben csak 62%). Jelentősen nagyobb a római katolikus, az evangélikus és zsidó tanulók aránya az angolos csoportokban, mint a nem angolos csoportokban. Az 1931 utáni felekezeti arányok változását egyedül az angol nyelv oktatásának bevezetése okozza, mert a nem angolos csoportok felekezeti arányaiban nincs jelentős változás az 1931 előtti csoportokhoz képest.

Összegzés

Vizsgálataink alapján az állapítható meg, hogy az angol nyelv tanításának hatására a tanulói rekrutáción belül arányeltolódásra kerül sor.

A legtöbb tanuló mindig Zemplén megye szomszédos megyéiből, tehát Borsod, Abaúj és Szabolcs megyéből érkezett, de 1931 után nőtt az ország távolabbi területeiről és Budapestről érkezett tanulók aránya. Ezen területekről érkezett tanulók nagyobb arányban választották az angol nyelvet, mint a Zemplén megyéből és Sárospatak közvetlen környezetéből érkezett tanulók.

Az angol nyelv bevezetése módosította a tanulók szociális összetételét is. Növekedett azon tanulók száma és aránya, akiknek szülei a gazdasági elit (tőkés tulajdonos, nagybirtokos) kategóriákhoz tartoztak. Ezen tanulók lényegesen nagyobb arányban tudták választani az angol nyelvet, mint rosszabb szociális helyzetben levő társaik, mert az angol internátusi képzés jelentős anyagi ráfordítást jelentett a szülők számára.

Módosulás következik be a tanulói rekrutáció felekezeti összetételében is. Csökken a református tanulók aránya a rekrutációban. Ez a változás azonban a második vizsgálati korszakban (1938–1946) lassabb lesz, mivel a háborús állapot és a zsidótörvények hatása megállítja a felekezeti arányok átalakulását.

Jegyzet

A számítások alapját képező adatbázis a következő levéltári jelzet alatt található

Tanulói névjegyzék alapján készült:

1931/32-es tanév K.f. III.46 1938/39-es tanév K.g.I.6.

1932/33-as tanév k.g.I.1.

1933/34-ös tanév K.g.I.2.

1934/35-ös tanév K.g.I.3.

1935/36-os tanév K.g.I.4.

1936/37-es tanév K.g.I.5.

1937/38-as tanév K.g.I.6.

A további tanévek anyakönyvei a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumának irattárában található.

III. Eredmények az oktatás modernizálásában

Az intézményi keretek változása

A sárospataki református kollégium, amelynek hivatalos neve az általunk vizsgált korszakban Sárospataki Református Főiskola, a 20. század elején még 3 iskolatípusból állt. Az egyházi vezetés számára természetesen a teológiai akadémia jelentette a legfontosabb intézményt, mert itt történt a lelkészképzés. Nagy jelentősége volt azonban a református egyház politikai tényezőként való működése miatt a jogakadémiának is, mert itt volt lehetőség a jövő politikai elit tagjainak felkészítésére. A református egyház érdekeinek képviselője a politikai életben elengedhetetlen volt, ha az egyház meg akarta őrizni befolyását. A jogakadémia működését azonban részben országos oktatáspolitikai okok, részben helyi okok miatt szüneteltetni kellett. (Mint ahogyan a 3. fejezetben tárgyaltuk). Így 1923-tól már csak két oktatási forma létezett a kollégiumban: a teológiai akadémia főiskolai szintű képzéssel és a gimnázium mint középfokú intézmény. A tanítóképzést csak 1929-től sikerült újból egyházi keretek között végezni, miután az állam egyházi kézbe adta az intézményt.⁵ A gimnázium jelentősége azzal is növekedett, hogy a közigazgatói tisztség a jogakadémia szüneteltetésének kimondása miatt 1924-től minden második évben a gimnázium igazgatóját illette, ami azt jelentette, hogy megnövekedett a befolyása az egész intézményre.

Az 1920 és 1940 közötti időszakban azonban a lelkészképzés stagnálását és a középiskolai képzés fejlődését figyelhetjük meg. Ezt az állítást a következő statisztikai adatokkal szeretnénk bizonyítani. A statisztikai adatokat a Sárospataki Református Főiskola Értesítőiből (Évkönyv) vettük át.

⁵ A kérdésről lásd a szerző tanulmányát: A sárospataki tanítóképző egyházi visszavétele 1929-ben. SPF 2000. 81-87.

Tanév	Teológiai Akadémia		Gimnázium	
	Tanárok	Hallgatók	Tanárok	Tanulók
1920/21	9	54	17	471
1921/22	8	43	17	491
1922/23	9	47	18	487
1923/24	9	53	16	460
1924/25	8	60	17	461
1925/26	8	54	16	469
1926/27	9	64	17	477
1927/28	8	68	18	481
1928/29	8	69	19	485
1929/30	9	79	19	482
1930/31	8	84	22	478
1931/32	9	91	20	458
1932/33	9	85	21	431
1933/34	9	87	22	434
1934/35	6	88	23	441
1935/36	8	70	27	474
1936/37	8	61	29	481
1937/38	9	66	29	501
1938/39	9	71	32	542
1939/40	7	57	27	550
1940/41	7	43	30	557
1941/42	7	40	30	555
1942/43	7	36	31	591
1943/44	8	40	31	668
1944/45	7	46	30	428
1945/46	7	33	36	612
1946/47	7	39	30	519
1947/48	7	46	29	397
1948/49	8	73	24	267

73. A Sárospataki Református Főiskola tanárainak és tanulóinak száma 1920-tól 1949-ig

Míg az általunk vizsgált korszak kezdetén a teológiai akadémia tanárainak száma egy kicsit haladja meg a gimnáziumban tanító tanárok számának a felét, a korszak

végére a gimnáziumban tanító tanárok száma a teológiai tanárok számához viszonyítva majdnem négyszeres. A két tanári kar összetétele között jelentős különbség volt, hiszen a teológián a rendes tanári kinevezés feltétele volt a doktori fokozat, a gimnázium tantestületében pedig csak néhány tanár rendelkezett doktori fokozattal, de a számbeli növekedés mindenképpen a gimnáziumi oktatási forma fejlődésére utal. A teológiai akadémiai tanárok számbavételekor nem vettük figyelembe a nyelvtanárokat, mivel feladatkörüket általában vagy nyugdíjasok, vagy a tanári kar más tantárgyat is oktató tanárai látták el. A gimnázium tanárainak számszerűsítésébe nem vettük bele a vallástanárokat, /kivéve az intézménynél főállásban dolgozó református vallástanárokat/. A nem református tanulók számára a sárospataki felekezetek papjai oktatták a hittant. Számuk mindig a tanulók felekezeti hovatartozásától függött. 1947-től ugyan a középiskolai oktatás jelentőségének csökkenését mutatják az adatok, de ennek csak az általános iskola létrehozása, majd annak az egyházi képzésből való kiválása az oka.

Új nyelvoktatási módszer

Fontos következménynek tartjuk 1931 után egy alapvetően új nyelvtanítási módszer meghonosítását az intézményben. Az angol nyelv oktatása külön miniszteri engedély alapján történt. /A tantárgyfelosztás a mellékletben/ Az Angol Internátus növendékeinek naponta két órájuk volt. Egy órát délelőtt kaptak a magyar anyanyelvű angoltanártól, a második napi órát pedig az angol anyanyelvű tanárral töltötték, az ún. társalgási órát. Ezzel tulajdonképpen kiküszöbölték az iskolai oktatás azon fogyatékoságát, amit a Magyarországon és Európa legtöbb iskolájában akkor alkalmazott nyelvtani fordító módszer jelentett. Ez a módszer a latin nyelv ilyen módszerrel való oktatása miatt analóg módon vált az élő nyelvek oktatási módszerévé. A 19. századig a módszer nem is jelentett gondot, mert a latin nyelvet az iskolákban második nyelvként használták, tehát az oktatás nyelve a latin volt. Az anyanyelvi oktatás bevezetésétől azonban a latin holt nyelvként csupán az írott dokumentumok és egyes tudományágak szakkifejezéseinek ismeretét szolgálta, így tanításában nem volt szükséges a nyelvtani fordító módszer meghaladása. Az élő idegen nyelvi kommunikáció fejlesztésére pedig a külföldi utazásokat vagy a vendégprofesszorokat, idegen nyelvű házitanítókat,

nevelőnőket, az iskola idegen nyelvet beszélő diákjait használták fel. A polgárságnak lehetősége volt gyerekeit „német szóra” a felvidéki városokba küldeni, a németül jól beszélő polgárgyerekek pedig a magyarlakta területeken sajtátították el a magyar nyelvet. A Monarchia felbomlása után azonban ez a lehetőség is csökkent. Az angol nyelv oktatásának a feltételei rosszabbak voltak a német nyelvénél, mert a földrajzi helyzet következtében nem volt lehetséges 1920 előtt sem a nyelvterülettel való közvetlen érintkezésre. Ezt a nyelvtanítási hiányosságot lehetett megoldani az angol anyanyelvű tanárok alkalmazásával. Ez a megoldás természetesen termékenyítőleg hatott a többi idegen nyelv tanítására is Sárospatakon.

Az angol tagozat teljesen egyéni tanterv szerint működött. Ezt a VKM mindig külön engedélyezte. Az első osztálytól angol tagozati rendszerben tanulók délelőtt 1. és 2. osztályban heti 5 órában tanulták a nyelvet, ezt követte a délutáni lektori óra (K.m.VI.6).

Angolul tanulták a világtörténelmet az ötödik és hatodik osztályban heti három órában. Színvonalas képzést kaptak azok is, akik ötödik osztálytól kezdték a nyelvtanulást. Ők három éven keresztül heti négy, majd nyolcadik osztályban heti három órában tanulták a nyelvet. A társalgási órákon külön díj ellenében ők is megjelenhettek.

A politika és oktatás közvetlen kapcsolata

Az Angol Internátus képzése jól illeszkedett Klebelsberg azon oktatáspolitikai koncepciójába, hogy Magyarország Trianon után csak elszigeteltségének megszüntetésével folytathat független nemzetállami politikát, egyben ezzel fokozatosan elérheti a trianoni béke revízióját is. A pataki hagyományos angol egyházi kapcsolatok kibővítésén kívül a magyar politikai körök mindent megtettek Franciaország Magyarországgal szembeni magatartásának a megváltoztatására, ugyanakkor az Olaszországgal való külpolitikai kapcsolatok bővítésére és elmélyítésére is. Ezeknek a törekvéseknek volt eredménye a gödöllői francia internátus és a pannonhalmi olasz nyelvoktatás. Ezek sorába illeszkedett Patak, tehát egy országos koncepció részeként valósult meg az angol rendszerű oktatás. Figyelemre méltó Klebelsbergnek az a mesteri koncepciója, hogy ezek az iskolák ott létesültek, ahol az állam építhetett a

felekezetek külföldi kulturális és diplomáciai kapcsolatára. Ez viszont rávilágít arra az okra, miért növekedhetett az egyházi iskolák jelentősége a két világháború közötti időszakban, jóllehet, az állam az oktatás egészének ellenőrzését mind fontosabbnak tartotta.

Az Angol Internátus tanulói számára a VKM engedélye alapján Svájcból, Németországból és Angliából szerezték be a tankönyveket a VKM engedélye alapján. Angliából számos folyóirat is gazdagította az intézmény könyvtárát, amelyeket a tanulók szabad idejükben olvashattak.

Mindez kiemelte Patakot a kisvárosi provinciális kultúrkörből, amelynek hátrányai a kis művelődési központokat mindig fenyegette.

Az angol nevelési szellem

Termékenyítőleg hat a sárospataki nevelési kultúrára az a szellem, amely az angol nevelés lényegét jelenti. Az iskola egyik tehetséges diákja ezt így fogalmazza meg:

„Mindegy, mit tud a diák az egyes tantárgyakból, amikor elhagyja az iskolát, ha erős a jelleme és önállóan, világosan gondolkodik. A siker akkor már eleve biztosítva van.” (112)

Huszthy Géza tanuló, aki Angliába utazott, fogalmazta meg ezeket a gondolatokat. Az angol rendszerű internátus ugyanis nem csupán az angol nyelv tanításának a helye, hanem az angol szellemű nevelés színtere is. Az angol nevelés lényege pedig nem az, hogy a tanuló minél több ismerettel felvértezve hagyja el az iskolát, hanem az, hogy kialakuljanak azok a tulajdonságai, amelyek segítségével képességeinek megfelelő helyet talál a társadalomban. A tanuló jellemének alakítása Locke nevelési elméletének legfontosabb része. Locke szerint a nevelés célja a gentleman nevelése, aki nemes erkölcsi normái által emelkedik ki a társadalomból. Az, hogy egy 17 éves tanuló ilyen találóan meg tudta határozni a nevelés lényegét, arra utal, hogy ez az elképzelés Patakon a gyakorlatban a mindennapok része volt.

Huszthy Géza nyelvtudásáról Angliában a következő módon vélekedtek:
„A „Daily Telegraph”, amely szóról-szóra közli a magyar fiú angol nyelvű cikkének ezt a passzusát, kijelenti, hogy ezt egyszerűen nem hiszi el, mert olyan kitűnő angolsággal írta ezt a magyar diák, hogy ilyen nagy nyelvtudás

elsajátításához nagyon sok tanulmányra van szükség [...] A Daily Telegraph a magyar diáknak ehhez az angol mondatához azt a megjegyzést fűzi, hogy a híres viktorianus angol professzoroknak is becsületére válhatott volna ez a mondat, azzal a különbséggel, hogy ők biztosan nem tudták volna ilyen remek magyarsággal kifejezni magukat.” (113)

Ezen sorok alapján megállapíthatjuk, hogy mind az angol nyelv oktatása, mind pedig a nevelés szelleme megfelelt a Klebelsberg által elképzelt színvonalnak. Az Angol Internátus annyira Klebelsberg szellemi gyermekének vallja magát, hogy halálának napjáról minden évben megemlékeztek.

Közvetlen kapcsolat az angol kulturális és politikai élettel

A közvetlen kapcsolatot az angol kulturális és politikai élettel nem csupán az intézmény tanulóinak ismétlődő látogatásai jelentették, hanem az Angol Internátus könyvtárosa és folyóiratai is. Ezenkívül lehetőség nyílt angol nyelvű rádióadások hallgatására is. A hatás nem csupán az Angol Internátusra terjedt ki, hanem Patak kultúra iránt érdeklődő lakosságára is.

A Sárospataki Református Lapok a következő módon számolt be az angol király megkoronázásáról 1937-ben:

„VI. György, Nagy-Britannia királya és Erzsébet királynő koronázása napján (f. máj. hó 12-én) az angol internátus is méltóképpen kivette részét a világszerte rendezett ünnepségekből. A intézet tanári kara és ifjúsága a londoni kabinet-iroda útján üdvözlő táviratban fejezte ki szerencsekívánatait Őfelségééknek és kérte a Mindenható áldását uralkodásukra. Az internátus épületére már a kora reggeli órákban kitűzték a magyar trikolor s mellé a brit nemzeti zászlót, kifejezve ezzel is azt a tiszteletet és rokonszenvet, melyet az angol nyelv és szellem terjesztésére s a magyar-angol kapcsolatok ápolására alapított intézet érez a nagy angol birodalom iránt. Délelőtt 3/4-ed 11 órától kezdve az intézet összifjúsága – azonkívül a nem internátusi angolos növendékek közül is többen – rádió hallgatták a koronázási szertartást s ez alkalommal megjelent közöttük az éppen akkor iskolalátogatást végző dr. Tamedly Mihály kir. tanker. főigazgató is. A rádió előzetes bevezető ismertetése, majd helyszíni közvetítése mellett nagyban fokozták a növendékek érdeklődését az int. igazgatója az egyes szünetekben a koronázással kapcsolatban tartott rövid előadásai, valamint az a körülmény is,

hogy az intézetnek járó angol nyelvű újságok képes mellékletei, elsősorban az Illustrated London News c. hetilap színes képei egyik jelenetről a másikra bő illusztráló anyagot nyújtanak a hallgatóknak.” (114)

A Sárospataki Református Lapok egy olyan hetenként megjelenő folyóirat, amely aktuális híryanagot tartalmazott Sárospatakról és az egész Tiszáninneni Református Egyházkerületről. Így közvetve a református lakosság is értesült a sárospataki Angol Internátusban történekről és az angol koronázásról.

Az Angol Internátus, bár önálló igazgatóval rendelkezett (Első igazgatója Elekes Imre volt), alá volt rendelve a Köziskolai Széknek és egyeztetnie kellett működését a gimnáziummal. Sajátos, meghatározott napirend szerint működött, amelyben az angol társalgási órákon kívül szerepe volt a sportnak, az angolon kívüli nyelvóráknak és különböző kézműves tevékenységnek. (K. g. I.55.)

Az internátus is adott ki angol nyelvű diákújságot, aminek a címe College News volt. Ezt elsősorban az intézmény angolul tanuló diákjai olvashatták.(Melléklet). Az egyházi ünnepekhez kapcsolódóan három alkalommal, karácsony, húsvét és pünkösd előtt jelent meg az újság olyan társadalmi segítséggel, hogy a tehetősebb családok tiszteletpéldányt kaptak és ezért egy általuk meghatározott összeget adományoztak.

A diákok angol tudásának növekedésével lehetőség nyílt angol műsoros estek rendezésére is. 1938. március 5-én volt az első nagyobb érdeklődésre számot tartó angol nyelvű kulturális esemény. A már említett Sárospataki Református Lapok a következő módon mutatta be a történeket:

„Majd Shakespeare „Macbeth” című tragédiájának előadása következett, mely őszintén nagy meglepetést jelentett mindnyájunknak. Semmiképpen sem szokványos iskolai-előadás volt ez, melyet elnéző jóindulattal néz végig a szülőkből, tanárokból és ismerősökből álló közönség. Nem akarjuk túlértékelni az előadást, de annyit bátran kijelenthetünk, hogy nagyvárosi Shakespeare - előadások illúziójába ringatott bennünket az egész előadás. Még akik nem értettek angolul, azokat is végig le tudta kötni a szerepek töretlen vonalvezetése, a korszerű maszkok és ruhák összhangja s a műszaki rendezés hibátlan menete. Leggyakrabban ez a kérdés hangzott el a szünetekben: „Hogyan lehet az, hogy ezek a növendékek, akik angol nyelvű Shakespeare – előadást sohasem láttak –

legtöbben magyar nyelvűt sem – ilyen pompásan megértették és kifejezték ez angol remekmű szellemét? A felelet erre igen egyszerű: ezek a növendékek megszokták már a nagy angol alkotóművészek közelségét és természetesnek tartják, hogy igaz hangot tudnak adni azok szellemének.

A címszerepet Horváth István VI. o.t. játszotta. Szerepét a legapróbb részletekig finoman kidolgozta, [...] Mátyás Sarolta VII. o.t. egyáltalán nem maradt el szereplőtársa mögött az alakítás finomságában.[...] Mátyás Sarolta, aki Margaret Rawlings örökébe lépett, e színdarabban igazi drámai színésznőnek mutatkozott. [...]

A darabot Mr. Maguire, az intézet egyik angol tanára rendezte, a nagy londoni színházak tanulmányozásán csiszolt ízléssel, nagy körültekintéssel és odaadással.

Az angol műsoros est városunk igazi nagy kulturális eseménye volt, a budapesti rádió híradásában, a napisajtó pedig részletes beszámolóban foglalkozott vele.” (115) – írta feltételezhetőleg Képes Géza.

Az angol nyelvű előadás hatása tehát már Budapestre is eljutott, országos esemény lett. Maguire tanár az eseményről beszámolót küldött Angliába. A Daily Telegraph és a Morning Post című angol lap közölte Maguire híradását.

Sárospatakon ezt a tényt a következő módon értékelték:

„Meg vagyunk győződve, hogy az ilyen kulturális kapcsolatok azok, amelyeken keresztül az egyes országok egymáshoz közelebb juthatnak, és őszintén reméljük, hogy az angol renaissance drámáiból nem ez volt az utolsó, amit itt színre hoztunk.

Érdemes megemlíteni azt is, hogy a „Daily Telegraph” most már másodízben foglalkozott a pataki angol gimnáziummal. Az első megemlékezés az internátus angol nyelvű diáklapjával. a College News „múlt évi nyári számával kapcsolatban történt.” (116)

Az első előadást az „Ember tragédiája” és a „III. Richard”, majd 1947-ben utolsó alkalommal a „Julius Caesar” előadása követte. (Plakátmásolat a mellékletben)

1939-ben került sor az angol nyelvet tanuló osztály első érettségi vizsgájára. A tanulók kétnyelvű érettségi bizonyítványt kaptak és

„Minden további nélkül elfogadták angol-ágazati érettséginket a következő egyetemek: 1. Manchester, 2. Liverpool, 3. Leeds, 4. Sheffield és 5. Birmingham. Elfogadják a cambridge-i és oxfordi egyetemek is. Cambridge-nél és Oxfordnál a helyzet azonban az, hogy csak olyan hallgató lehet az egyetemek tagja, aki magát előzőleg valamelyik - az illető egyetem által elismert és azzal kapcsolatban álló - kollégiumba már felvétette [...]. Elfogadják érettséginket a skóciai egyetemek is: Aberdeen, Edinburgh, Glasgow, St. Andrews, azonban ezek az angoltól teendő felvételi vizsga kötelezettségétől nem hajlandók eltekinteni. Az angol felvételi vizsga követelménye azonban jóval kevesebb, mint amennyit mi az angol ágazatunkban érettségi teendőktől megkövetelünk, s ezért azoknak, akik ezeknek az egyetemeknek valamelyikére pályáznak, a vizsgától nem kell félniük.” (117) – írja Szabó Gyula, a korszak legkiemelkedőbb angol tanára, az Angol Internátus igazgatója. Ez a néhány sor is érzékelteti, hogy az angol nyelv oktatásában rövid időn belül sikerült elismerten magas színvonalat elérni.

Korszakhatár és fordulópont

1931 mindenképpen korszakhatárt és fordulópontot jelent a sárospataki református iskoláztatás történetében. A PADOSZ az elődökhöz méltó módon tudta előkészíteni a 400 éves évforduló megünneplését. Kiemelte az iskolát abból a válságból, amibe a 19. század végétől került és amelynek mélypontját 1923-ban élte meg.

Megvalósult az Angol Internátus kialakításával Beleznay Miklósnak, az egyházkerület főgondnokának azon 18.századi elképzelése, hogy létesüljön Patakon a nemes ifjak számára bentlakásos iskola.[Adománylevél: lev.j:A)XIV)4959.)170.] Az Angol Internátus un. „boarding school”⁶ volt, amely a kor viszonyai között alkalmasnak bizonyult a gazdasági és a szellemi elit gyermekeinek is megfelelő tanulási és lakhatási körülményeket biztosítani. Mivel az iskola lényegében gazdasági vállalkozásként működött, szüksége volt a nagyobb bevételt biztosító intézményre. Az Angol Internátus azonban a Gazdasági Választmány szerint nem volt nyereséges vállalkozás. Nagyobb volt azoknak a kapcsolatoknak a hozadéka, amelyeket az iskola a vezető elit

⁶ A kérdéssel Kornis Gyula államtitkár és München Aladár építész foglalkozott.

gyermekei neveléséért elvárhatott. A megfelelő befolyás biztosítása nem csupán az egyház mint hatalmi tényező számára volt szükséges, hanem azon feltörekvő tehetséges tanulók számára, akik soha nem felejtették el, hogy honnan indultak. 1931 egy olyan fejlődési folyamatot indukált, amelynek hatása még napjainkban is érezhető.

Farkasfalvi Farkas Géza egyházkerületi főgondnok a következő módon értékelte ezt a folyamatot:

„[...] főiskolánk életének mostani válságos időszakában meg kell tartanunk azt a szegények iskolájának, de másfelől világi vezető férfiaink munkaterévé is kell tennünk [...] A gimnáziumi internátusunkat illetően itt kell hangsúlyoznom, hogy nem társadalmi osztályokat elválasztó internátust, hanem a gimnázium tervezett bifurkációjának megfelelően egy angol és egy klasszikus irányú nevelő otthont kell berendeznünk. Emellett a legszegényebb tanulónak is meg kell adnunk a lehetőséget – ha kiválóan tehetséges és különben is kifogástalan –, hogy a legintenzívebb tudás előfeltételét ingyen megszerezhesse.” (118)

A tanulók társadalmi rétegződésében Patakon olyan sokszínűség mutatkozott meg, ami kiváló nevelési lehetőségeket teremtett. Nevelési és hosszú távon társadalmi szempontból rendkívül hasznos volt az, ha az elitréteg gyermekei megismerték a feltörekvő társadalmi rétegek szellemi kiválóságait.

A felekezeti sokszínűség, amely az angol oktatás kibontakozásával egyre nagyobb arányú lett, elősegítette a más felekezetűek iránti tolerancia érzésének kiteljesítését, vagy kialakítását. Patakon a társadalmi mobilitásnak egy olyan lehetőségét teremtették meg, ami minden jól működő demokráciának alapfeltétele lenne.

E) Utójáték

I. A sárospataki egyházi intézmények sorsa 1945 után

A Sárospataki Református Főiskola 1920-ban kezdődő korszaka, amelyet az 1920-as években a hanyatlás megállításáért való küzdelem, 1928-tól az újbóli fejlődés lendülete, majd 1931-től egy rövid virágkor jellemezett, 1952-ben ért véget. 1952-ben tagadhatatlanul megtört az a lendület, amely 1928-tól jellemezte az intézmény életét.

A Patakon történetek szorosan kapcsolódtak az országos eseményekhez. 1945 után Magyarország a polgári demokratikus fejlődési irányt követve a többpártrendszer fenntartására törekedett. Mivel azonban a nyugati demokráciák Magyarország demokratikus erőit nem támogatták megfelelően, és a Szövetséges Ellenőrző Bizottságban is az oroszok véleménye volt ránk nézve a döntő, valamint a volt szövetségesek (a Szovjetunió és az USA) közötti ellentét kiéleződött, hazánkban az egyre nagyobb hatalomhoz jutó kommunisták az egypártrendszer kialakítására és a polgári demokrácia felszámolására törekedtek. A polgári erők hatalomból való kiszorítása fokozatosan ment végbe. Ennek része volt az egyházak szerepének korlátozása is.

A politikai eseményekkel párhuzamosan bekövetkezett az oktatási rendszer átalakítása. A 8 évfolyamos középiskolai oktatás megszűnt, helyette megvalósították a már évtizedek óta esedékes 8 évfolyamos általános iskolai képzést és a 4 évfolyamos középiskolai oktatást. Az országos változások Patakon sem maradhattak hatás nélkül. Patak számára viszont az jelentett veszélyt, hogy az új iskolatípus kialakításával az állam az oktatásra gyakorolt befolyását egyre növelte, az egyházat pedig az oktatástól távol tartották. Az intézmény súlyos helyzetét fokozta a nyugati nyelvek oktatásának megszüntetése és az orosz nyelv kötelezővé tétele.

Ebben a fejezetben bemutatjuk az országos folyamatok árnyékában 1945 és 1952 között lejátszódó sárospataki eseményeket.

A tanintézet szerkezeti felépítését kikezdő, működési mechanizmusát megzavaró lépések 1945-ben általános iskolák létrehozásával kezdődtek el, amikor nem első gimnáziumi, hanem ötödik általános iskolai osztályt indítanak

még egyházi irányítás alatt. Ezzel megbontják azt a hármast egységet (teológia, gimnázium, tanítóképző), amely a két világháború között jellemezte a Sárospataki Református Főiskolát. 1947-ben azonban új oktatási forma, kertészeti és szőlészeti középiskola nyílt az intézmény keretein belül.

Az iskola államosítása lényegében 3 szakaszban következett be. 1947-ben VKM rendelet mondta ki a gimnáziumok alsó tagozatának általános iskolává alakítását.

A hanyatlás részleteinek feltárására nem vállalkozunk, hiszen az kívül esik a témaválasztásban megjelölt feladaton. Helyette a korszak néhány hiteles helyi tanúját szólaltatjuk meg.

Harsányi István, aki 100 oldalas kéziratot hagyott hátra, a következő módon fogalmazott:

„[...] félreérthetlenné vált a tanulóit eddig 8 éven át nevelő alma mater jelentőségének tragikus csökkenése. A gimnázium ettől kezdve nem nyolc, hanem 4 osztályos tanító-nevelő intézménnyé vált,” (119)

1947-ben az általános iskola azonban még egyházi irányítás alatt maradt. A kiválás 1948. október 7-én következett be, amikor államosították a kertészeti és szőlészeti középiskolával együtt.

Ezzel megkezdődött Patak elsorvasztása annak érdekében, hogy csökkenjen a református egyház oktatásra, művelődésre gyakorolt befolyása. A népfőiskola is fokozatosan csökkentette tevékenységét.

Az egyházi gimnáziumok államosítását 1948 június 16-án mondták ki. Ekkor a sárospataki gimnázium még a budapestivel, a debrecenivel és a pápai gimnáziummal egyházi irányítás alatt maradt.

A következő évben azonban újabb súlyos csapás érte az iskolát. A középiskolák megreformálása következtében az 1949/50-es tanévben (mint ahogyan már említettük) már csak egy élő idegen nyelvet lehetett tanítani, az orosz. Patakon a humán és az angol tagozatos képzést felváltotta a humán és a reál tagozat. Egyidejűleg rendeletileg megtiltották két nyelv tanítását. Ezzel a pataki angol tagozat működését teljesen lehetetlenné tették.

1950. június 12-én államosították a tanítóképző intézetet.

A teológiai akadémia sorsa 1951-ben teljesezett be, amikor a konvent elnöksége utasította a Tiszáninneri Egyházkerületet, hogy [...] „az új iskolai évré református egyházunk már két teológiai akadémiára koncentrálna folytassa a lelkészképzés munkáját.

Ennélfogva felhívjuk a Főtiszteletű Elnökséget, hogy a sárospataki kollégium régi jó és evangéliumi hagyományainak megőrzése érdekében is szíveskedjék megtenni a szükséges intézkedéseket aziránt, hogy a teológiai akadémia megnyitását az egyházkerületi közgyűlés idevonatkozó határozatáig és egyéb alkotmányos lépések megtörténteig elhalasszák. Egyúttal szíveskedjék aziránt is intézkedni, hogy a további határozatokig a teológiai akadémia eddigi hallgatói a debreceni és budapesti teológián kérjék felvételüket.” (120)

Dr. Enyedy Andor püspök állítása szerint az egyházkerület mindent megtett a pataki teológia megmentése érdekében, de sikertelenül. Így a teológus hallgatók az 1951/52-es tanévre már Debrecenbe és Budapestre iratkoztak be. Bár Enyedy ellenezte a megindult folyamatot, a teológiai akadémiáról alkotott törvény zsinati vitájában már a következő szavakkal ajánlotta a törvényt elfogadásra:

„A sárospataki teológia érdekében és ügyében mi is elsírtuk a könnyeinket, megtartottuk a böjtünket és elmondtuk az érveinket. Miután azonban beláttuk, hogy ezzel a főiskolán nem segíthetünk, hanem ellenkezőleg olyan kellemetlen látszatokat és fejleményeket idézünk fel, amelyeket nem felidézni, de minden erőnkkel elkerülni szeretnénk, most már én is azt tartom és mindnyájan azt tartjuk hivatásunknak és kötelességünknek, hogy előmozdítsuk ennek a törvényjavaslatnak egyhangú elfogadását, sőt elősegítsük a két új teológiai főiskolának áldásos és eredményes működését.” (121)

A Sárospataki Református Főiskola Igazgatótanácsának 1951. december 1-én tartott ülésén a fenti határozatot el kellett fogadni.

Ezek után már csak a gimnázium maradt egyházi kézben. Ennek a „felajánlása” 1952 június 19-én következett be a református egyetemes konvent elnökségi tanácsában, ahol Bereczky Albert, a konvent lelkészi elnöke elsősorban azzal indokolta a döntést, hogy a református gimnáziumnak nem lenne megfelelő utánpótlása tanárokból. Ezért a budapesti fiú- és leánygimnáziumot, a debreceni Dóczy Leánygimnáziumot és a pápai, valamint a sárospataki gimnáziumot

„felajánlották” az államnak. A középiskolai nevelés legfőbb céljának a teológus képzés biztosítását tekintették.

A Sárospataki Református Főiskola Igazgatótanácsa 1952. június 19-én a Konvent Elnökségi Tanácsa állásfoglalását tudomásul vette. A fokozatos leépítés következtében csupán a Tudományos Gyűjtemények maradt egyházi irányítás alatt, amely eredetileg csak a Nagykönyvtárat, levéltárat és kéziratárat, utóbb a múzeumot is magába foglalta. Ezzel véglegesen lezárult az a felívelő folyamat, amely a két világháború között jellemezte a Sárospataki Református Főiskola működését.

II. Összefoglalás

Szándékunk nem iskolatörténet írása volt csupán. Egy olyan példaadó válságkezelő folyamatot szeretnénk volna bemutatni, amely segítségével sikerült a sárospataki iskola hanyatlását megállítani. A válságkezelő folyamatban azonban széles politikai és társadalmi összefogásra volt szükség. A folyamat irányítója a református egyház volt nemzetközi jelentőségével és tapasztalataival. A sikeres végkifejlethez elengedhetetlen volt Klebelsberg Kunó koncepciózus miniszteri tevékenysége. Kedvezett a sikeres válságkezelésnek a nemzetközi helyzet is. Magyarország ugyanis a trianoni békeszerződés határozatainak megfelelően nem fegyverkezhetett, így lehetőség kínálkozott az oktatásra fordított költségvetési kiadások növelésére. Mivel az 1918-ban függetlenné vált országnak szüksége volt egy magyar diplomáciai kar létrehozására, elengedhetetlen volt olyan szakemberek képzése, akik jól beszélnek az idegen nyelveket. Ebbe az áramlatba illeszkedhetett a sárospataki iskola átalakítása is.

Ugyanakkor mind nemzetközi, mind nemzeti keretekben zajlott a nyelvoktatás átalakítása is. A klasszikus nyelvek oktatásának jelentősége egyre csökkent, az élő idegen nyelvek oktatásának köre a gazdasági és politikai kapcsolatok miatt egyre bővült. Így teljesen logikus lépés volt egy válságkezelés esetén Sárospatakon az idegen nyelvek oktatásának kiterjesztése, még a teológusképzés mellett is. Mivel a pataki iskola és a református egyház kiszorult a jogászképzésből, bekapcsolódhatott a jövődiplomáták képzésébe. Ez a pataki iskolának és az egyháznak még az 1945-től bekövetkező kedvezőtlen változások mellett is jelentős befolyást biztosított.

Az angol nyelv oktatásának pataki bevezetését két érveléssel is indokolhatjuk. Érveink egymással szoros összefüggésben állnak. Az iskolát a trianoni határok beiskolázási körzetének nagy részétől fosztották meg. A tanári karban is több érintett áttelepült (optált) tanár volt (dr. Mátyás Ernő, dr. Batta István, dr. Orbán István). A két világháború között az angolok ismerték fel leghamarabb a trianoni békeszerződés igazságtalan voltát. Angliában tevékenykedtek olyan politikai

csoportok, amelyek hajlandónak mutatkoztak a magyar revíziós igények támogatására. Az angol nyelv és kultúra ápolása elősegítette a két ország politikai közeledési folyamatát.

A református egyház ugyanakkor több évszázados angol kapcsolatokkal rendelkezett, amit a Bethlen kormány fel akart használni a függetlenné vált ország külpolitikai törekvéseinek realizálására. Így a kormány és a református egyház között a kölcsönös érdekeket szem előtt tartó szoros érdekszövetség alakulhatott ki.

A 20. század elején végbement változások alapvetően új társadalmi környezetet hoztak létre az oktatás számára. Napirendre került a klasszikus nyelvek oktatásának visszaszorítása, és az élő nyelvek oktatásának egyre nagyobb kiterjesztése. Az oktatáspolitikai döntéseket a napi politikai események és a gazdasági élet igényei közvetlenül befolyásolták.

Magyarországon az állam korlátozó tevékenysége ellenére nem beszélhetünk a felekezeti oktatással szembeni ellenséges magatartásról. A református egyháznak a két világháború között meg kell küzdenie a felekezetek között az oktatásügy terén kialakult helyzetének megőrzéséért. Az iskolák fenntartásában fontos stratégiai eszközök láttak. Azt állíthatjuk, hogy a református egyház a jövő értelmiség képzésében megőrizte helyzetét, a lakosságban betöltött arányánál nagyobb arányban tartott fenn olyan jó színvonalú középfokú intézményeket, amelyek nem csupán a református értelmiség, hanem más felekezetek számára is biztosították az értelmiségi utánpótlást.

Kifejtettük fő témánk, a sárospataki gimnáziumi képzés modernizálásának 19. és 20. századi előzményeit. A régió, Sárospatak városa és a Kollégium fejlődése kölcsönhatásban állt egymással, ugyanakkor a Kollégium sorsára hatással voltak a református egyház döntései is.

Sárospatak városának fejlődése már a 19. Század második felében messze elmaradt Miskolc fejlődésétől. Akadályozta a Kollégium fejlődését az a tény, hogy a református egyház a debreceni teológiai akadémia fejlesztését fontosabbnak tartotta, mint a sárospataki akadémia fejlődését. Az egyház álláspontja azzal magyarázható, hogy Debrecenben maga a város is többet áldozhatott az új egyetem létrehozására, így itt lehetősége volt a teológiai

akadémiának arra, hogy beépüljön az egyetemi képzésbe. Patakon erre nem kínálkozott megfelelő keret. Sárospatak tehát mind Debrecennel, mind pedig Miskolccal szemben csatát veszített a 20. század elején. A város és a Kollégium problémáját még növelte az a tény, hogy a trianoni békeszerződés következtében periferikus helyzetbe került. Mivel a Kollégium a két világháború között mind gazdasági, mind szakmai téren az állam korlátozó tevékenysége mellett jelentős önállósággal rendelkezett, és határozottan tudta képviselni a református egyházi érdekeket, így példája a helyi érdekek érvényre juttatásának folyamatában ma is jelentős hatást válthat ki.

A Kollégiumon belül a modernizációs lépések következtében lassú arányeltolódás indult meg. A gimnázium tanári kara mind számban, mind pedig minőségben emelkedést mutat. Az angoltanárok számának növekedése felkészíti az iskolát új feladatainak megoldására. A változások hatása az 1940-es évekre teljesedik ki.

Jelentős átalakuláson ment keresztül az iskolai rekrutáció. Az intézmény kilépett regionális helyzetéből és országos beiskolázási körzetű iskolává vált. 1939-re a gimnázium felső tagozatos tanulóinak 80%-a tanulta az angol nyelvet, amely összetétel jelentősen befolyásolta a tanulói populáció szociális és felekezeti összetételét.

Az angol nyelv tanulása új nyelvoktatási módszer meghonosítását tette szükségessé. Élénk kulturális kapcsolat bontakozott ki a magyarországi angol külképviselet és a sárospataki iskola között. A kulturális kapcsolatok bővítésének az volt a célja, hogy Magyarország megszerezze Anglia támogatását a trianoni határok megváltoztatásáért folytatott küzdelemhez.

A második világháború után meginduló antidemokratikus fejlődés felszámolta Sárospatakon az egyházi iskolát és az angol nyelv oktatását, de a két világháború közötti modernizációs folyamat következményei Sárospatakon ma is tetten érhetők.

Az értekezés tárgyában megjelent publikációk

Klebensberg és Sárospatak. In: SPF 1998.33–43. p

A sárospataki jogakadémia megszüntetése. In: SPF 1999.69–76. p

A tanulói létszám változásának vizsgálata a Sárospataki Református Kollégium osztályaiban (1927-1938) In : SPF 2000. 81–86.p

A Sárospataki Tanítóképző Intézet egyházi visszavétele 1929-ben In : SPF 2000. 87–90.

A Sárospataki Tanítóképző Intézet egyházi irányítás alá kerülésének előkészítése

Melléklet I.

I. Az események kronologikus sorrendje

A tanévek eseményei a sárospataki református kollégiumban	Politikai események Magyarországon
--	---

Az 1920/21-es tanév eseményei

<p>1. 1920. Szeptember 9-én a tanévnyitó ünnepség után megtörténik a tanári kar eskütétele „az új tanári esküminta” szerint</p> <p>2. Négy tanárt felmentettek állásából, háromnak pedig éves szabadságot adtak a „kommunista üzemekben” való részvétele miatt. Helyettesítésük nehézséget jelentett a tantestület munkájában. Párhuzamos osztályok indítására a tanárhány miatt nem volt lehetőség.</p> <p>3. Élelmezési gondok és a szénellátás nehézségei miatt 3 hét szénszünetet kellett a tanulóknak adni</p> <p>4. 1920. Október 3-án Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter látogatása</p> <p>5. 1921. Április 26-27. William Beveridge skót lelkész látogatása</p> <p>6. 1921. június 25-26. Kuyper Katalin látogatása /apja holland kálvinista tudós</p>	<p>1. 1920. március 1. A Nemzetgyűlés Magyarország kormányzójává választotta Horthy Miklóst.</p> <p>2. 1920. június 4. A trianoni békeszerződés aláírása – az 1. Világháború lezárása.</p> <p>3. 1920. szeptember 26. Az 1920: XXV. tc. elfogadása – numerus clausus.</p> <p>4. 1921. április 14. Bethlen István alakít kormányt.</p> <p>5. 1921. május 10. Kihirdetik a vagyonváltsággal foglalkozó 1921: XV. tc.-et.</p>
---	--

és politikus/	
---------------	--

Az 1921/22-es tanév eseményei

<p>1. 1921. Július 7-én Imre Sándor közoktatásügyi miniszter látogatása – vele volt dr. Bibó István miniszteri tanácsos is</p> <p>2. 1921. szept. 9-én dr. Szádeczky Lajos nemzetgyűlési képviselő vett részt Rakovszky István nemzetgyűlési képviselővel a tanévnyitó ünnepségen</p> <p>3. Kapcsolatépítés az amerikai és a holland protestáns egyházzal</p> <p>4. Domby László egyházkerületi középiskolai tanügyi előadó 1921. március 20-án látogatta meg a gimnáziumot, Ady Lajos debreceni tankerületi főigazgató pedig március 16-án</p>	<p>1. 1921. december 21. Kihirdetik a testneveléssel foglalkozó 1921: I. III. tc.-et, amely a levante intézmények felállításáról is gondoskodik.</p> <p>2. 1922. február 22. Bethlen István vezetésével megalakul az Egységes Párt.</p>
---	---

Az 1922/23-as tanév eseményei

<p>1. 1922. szept. 30-án Horthy Miklós kormányzó Sátoraljaujhelybe látogat, ahol fogadja a Sárospataki Református Főiskola küldöttségét is</p> <p>2. Törekvés a jogakadémia felszámolására -1923. január 5. VKM rendelete a fizetés-kiegészítő államsegély megvonására a jogtanároktól</p> <p>3. A vagyonváltsági és a földbirtokreformi törvény fenyegette az</p>	<p>1. 1922. szeptember 18. Magyarországot felveszik a Népszövetségbe.</p>
--	---

<p>intézményt</p> <p>4. 1923. Április 5-én Sárospatak polgársága 1.000.000 Koronát szavazott meg a tanári fizetések kiegészítésére</p> <p>5. 1923. május 31. Petőfi – ünnepélyek</p> <p>6. Kapcsolattartás az amerikai presbiteriánus egyházzal</p> <p>7. Április 20-án Petri Pál közoktatásügyi államtitkár látogatta meg az intézményt – foglalkozott a jogakadémia megszüntetésével, megígérte a tanítóképző visszaadását és egy gazdasági középiskola megszervezését</p> <p>8. 1923. május 29-én Baltazár Dezső, a Tiszántúli Egyházkerület püspöke látogatta meg az intézményt és megígérte segítségét a jogakadémia működésben tartása érdekében</p>	
--	--

Az 1923/24-es tanév eseményei

<p>1. 1923. szept. 11. a jogakadémia szüneteltetésének kimondása</p> <p>2. 1923. Október 9-én Horthy Miklós kormányzó az intézménybe látogatott</p> <p>3. 1923. október 18. ORLE konferencia Sárospatakon</p> <p>4. 1924. május 25. Madách-ünnepségek</p>	<p>1. 1924. március 5-6. Anglia, Franciaország és Olaszország megbízottai aláírják a Magyarországnak nyújtandó pénzügyi kölcsönnel kapcsolatos jegyzőkönyveket.</p> <p>2. 1924. április 18. A Nemzetgyűlés elfogadja a pénzügyi szanálással foglalkozó 1924: IV. és V. tc.-et.</p> <p>3. 1924. május 20. Kihirdetik a középiskolákkal foglalkozó 1924: XI. tc.-et.</p>
---	--

	4. 1924. május 24. Megalakul a Magyar Nemzeti Bank.
--	---

Az 1924/25-ös tanév eseményei

<p>1. Jókai-ünnepség tartása</p> <p>2. Mozgalom a tanítóképző intézet visszavételére</p> <p>3. Az egyházkerület 1924. évi döntése alapján „némi ellentétben a Köziskolai Szék javaslatával „az igazgató-tanács felterjesztése alapján, már a theol. akadémiára való tekintettel is, főgimnáziumunkat klasszikus typusúnak jelentette ki.”</p>	<p>1. 1925. december 1. Felavatják a budapesti rádióstúdiót; megindul a rendszeres rádiózás.</p>
---	--

Az 1925/26-os tanév eseményei

<p>1. Megoldandó feladat a tanítóképző visszavételének ügye</p> <p>2. Az állam 360 000 Korona összeget helyezett kilátásba annak érdekében, hogy az intézmény internátust építhessen a már régen megvásárolt telken</p> <p>3. A gimnáziumban növekedett a létszám, ezért egyre szükségesebb lenne a párhuzamos osztály visszaállítása</p> <p>4. 1926. Február 11-én a gályarabok kiszabadulásának 250. évfordulóját ünnepelték, március 27-én pedig II. Rákóczi Ferenc születésének 250 éves évfordulóját</p> <p>5. 1925. Július 25-én amerikai</p>	<p>1. 1926. március 24. Kihirdetik a népiskolák létesítésével és fenntartásával foglalkozó 1926: VII. tc.-et.</p> <p>2. 1926. július 1. Megszűnik a magyar költségvetés szigorú pénzügyi ellenőrzése; a népszövetségi főbiztos visszahívják.</p>
---	--

<p>presbiteriánus küldöttséget fogadtak</p> <p>6. 1926. Május 8. Mécs László látogatása – irodalmi délután tartása</p>	
--	--

Az 1926/27-es tanév eseményei

<p>1. 1926. Október 17. Deák Ferenc emlékünnepély</p> <p>2. 1926. December 6. Gyulay Pál emlékünnepély</p> <p>3. 1926. December 12. a mohácsi csata 400 éves évfordulójának megünneplése</p> <p>4. 1927. május 29. a hősi halált halt diákok emlékének megünneplése</p>	<p>1. 1926. november 15. Kihirdetik a felsőház felállításával foglalkozó 1926: XII. tc.-et.</p> <p>2. 1926. december 14–15. Országgyűlési választások; az Egységes Párt a mandátumok 60%-át kapja.</p> <p>3. 1926. december 27. Forgalomba hozzák az új pénzt, a pengőt és a fillért.</p> <p>4. 1927. március 31. Megszűnik Magyarország állandó katonai ellenőrzése.</p> <p>5. 1927. április 5. Magyar–olasz barátsági szerződés aláírása.</p> <p>6. 1927. július 3. Kihirdetik a polgári iskolák szervezésével foglalkozó 1927: XII. tc.-et, a külföldi magyar intézetekkel és a posztgraduális ösztöndíjakkal foglalkozó 1927: XII. tc.-et, valamint a közszolgálati alkalmazottak gyermekeinek tanulmányi ösztöndíjával foglalkozó 1927: XIV. tc.-et.</p> <p>7. 1927. július 27. Herczeg Ferenc elnökletével megalakul a Magyar Revíziós Liga.</p>
---	--

Az 1927/28-as tanév eseményei

<p>1. 1927. szept. 12. a Presbiteriánus Világszövetség látogatása a Sárospataki Református Főiskolán – kíséretükben volt Puky Endre, a főiskolai igazgatótanács tagja, a képviselőház elnöke</p> <p>2. 1928. január 11. Radácsi Györgynek, a gazdasági választmány elnökének halála</p> <p>3. 1928. június - a debreceni egyetem 25 férfi és 10 női hallgatója látogat Milleker professzor vezetése mellett az intézménybe</p> <p>4. 1928. június 13. Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter első látogatása az intézményben</p>	<p>1. 1927. szeptember 5. Felavatják a Tihanyi Biológiai Intézetet.</p> <p>2. 1927. november 30. A pápa Serégi Jusztiniánt nevezi ki esztergomi érsekké.</p> <p>3. 1928. április 26. Kihirdetik a numerus clausus módosításával foglalkozó 1928: XIV. tc.-et.</p> <p>4. 1928. június 28. Horthy Miklós kezdeményezi a nyolcosztályos népiskolák bevezetésének megkezdését.</p>
--	--

Az 1928/29-es tanév eseményei

<p>1. 1928. szept. 27. Kornis Gyula kultuszminiszteri államtitkár látogatása Sárospatakon az építkezésekről és az új oktatási formáról tárgyalt</p> <p>2. 1928. okt. 6. első világháborús emléktábla felavatása, a PDOSZ megalakulása</p> <p>elnök: Kazinczy Gábor, ny. kúriai bíró, társelnök: Meczner Béla felsőházi tag, dr. Finkey Ferenc koronaügyész helyettes. Tiszteletbeli tagok: Klebelsberg Kunó és Petry Pál, Kornis</p>	<p>1. 1928. október Átadják a forgalomnak a csepeli nemzetközi szabadkikötőt.</p> <p>2. 1928. december 13. A fővárosban megkezdik az utcai távbeszélő-állomások felszerelését.</p>
--	--

<p>Gyula államtitkárok,</p> <p>3. 1929. Január 24. Dókus Ernő egyházkerületi főgondnok vezetésével látogatás a kultuszminiszternél, Wekerle Sándor pénzügyminiszternél, Darányi Kálmán miniszterelnökségi államtitkárnál /aki Bethlen miniszterelnököt képviselte. Klebelsberg egyházpolitikai, pedagógiai és nemzeti szempontból is jogosultnak tarja a főiskola igényét. Farkasfalvi Farkas Géza volt az egész követjárás szervezője. Néhány hét múlva a főiskola értesítést kapott, hogy kívánságát teljesítik.</p> <p>4. 1929. Március 22. Klebelsberg látogatása Sárospatakon - az internátusi épületeknek az iskolakerthez való kapcsolása – Lorántffy Zsuzsanna szobrának felállítása, az angol nyelv tanításának a módja, az Angol Internátus szellemére vonatkozó utasítások</p> <p>5. Iskolai ünnepélyek: tanévnyitó, okt. 31., márc.15.</p>	
--	--

Az 1929/30-as tanév eseményei

1. 1929. okt. 15. farkasfalvi Farkas Géza lett a főiskola világi gondnoka Dókus Gyula után
2. Áprilisban meghalt Szoboszlay Gyula sanfranciskoi alapítványt tevő orvos.

3. 1929 júliusától októberéig építkezések folytak és vízvezetékekkel látták el a régi épületet és a teológiai internátus megteremtése érdekében emeletráépítés történt a gimnáziumi szárnyra.

4. 1929. dec. 15. Klebelsberg Sárospatakra látogatott. Vele jöttek farkasfalvi Farkas Géza világi gondnok, dr. Bessenyei Zénó országgyűlési képviselő, Petry Pál, Tóth István államtitkárok, Jakabffy Zoltán miniszteri tanácsos. Az építkezések megtekintése után a főiskola tanácstermébe mentek és az igazgatótanács tagjaival, a tanárokkal és az ifjúságot képviselő seniorral tanácskoztak. „úgy szólott hozzánk, mint barát, vagy mint testvér,” /9. old./ Elhatározták, hogy a következő munka az ókollégium restaurálása lesz és teológiai internátussá alakítása 1930 július 1-től szeptember 1-ig., de ezzel egyidejűleg megindul az Angol Internátus felépítése is úgy, hogy 1930-ban tető alá teszik és a következő évben befejezik. A terveket Schulek János készítette, az építési munkákat pedig Árva Pál vállalkozó végezte.

5. 1929. okt. 14-én került sor Greszler Jenő miniszteri tanácsos vezetésével a tanítóképző leltár szerinti átadására

Az ünnepélyes átadás pedig szept. 16-án következett be.

Az 1930/31-es tanév eseményei

1. Szept. 10. Tanévnyitó és az Angol Internátus alapkövetélteli ünnepe -	1. 1930. október 12. Békés községben Sziij Bálint elnökletével megalakul a Független Kisgazdapárt.
2. Dec. 7-én a jubileumot előkészítő bizottság ülésezett Miskolcon – takarékosági okokból döntöttek az egy napos ünneplés mellett	2. 1930. október 21. Először osztják a Corvin-láncot és a Corvin-koszorút. Corvin-láncot kap Klebelsberg Kunó is.
3. Dec. 10-én tanácskozás a közoktatási minisztériumban – Klebelsberg elnökletével. Jelen voltak Petry, Kornis és Mészáros államtitkárok, Jakabffy min. tanácsos valamint Domanovszky egy. tanár. Tárgyaltak az angol tanerőről, sporttanár alkalmazásáról. Itt	3. 1931. július 18. Aláírják a magyar-német kereskedelmi egyezményt Genfben.
	4. 1931. augusztus 18. Benyújtja a lemondását Bethlen István miniszterelnök.
	5. 1931. augusztus 24. A kormányzó

<p>vetette fel Klebelsberg, hogy 1931. szept. 1-től nem csupán az első, hanem az 5. osztályban is vezessék be az angolt a görög helyett. Az angol tanterv készítésével egy bizottságot bíztak meg, amelyben a gimnázium oldaláról Elekes Imre igazgató vett részt.</p> <p>4. A tanárnék és a sárospataki hölgyek úrasztali terítő és díszászló készítését határozták el. Ezenkívül ők vállalták az elszállásolási lehetőségek összeírását is.</p> <p>5. Rác Lajos, Gulyás József, S. Szabó József, Marton János és Tárczy Árpád is megírta a főiskola történetét, de egyiket sem tartották méltónak a kiadásra és a kitűzött pályadíjat sem érdemelték ki.</p> <p>6. 1930. Február 23-án Klebelsberg elnökletével tanácskozássra került sor. Farkasfalvi Farkas Géza és Elekes vettek részt Patakról. Téma volt az angol tanterv és annak életbe léptetési feltételei, valamint az angol tanszék személyes vezetőjének kijelölése és a sporttanár kiválasztása.</p> <p>7. A régészeti gyűjtemény elnyerte helyét, de továbbra is zsúfolt, további helyiségek szükségesek elhelyezésére.</p> <p>8. Domby László középiskolai előadó és Ady Lajos tankerületi kir. főigazgató tavasszal hivatalos látogatást végeztek a gimnáziumban</p>	<p>felkérésére gr. Károlyi Gyula alakít kormányt.</p>
--	---

<p>9. Áprilisban jelent meg az iskolában Horváth Géza szobrászművész, hogy elkezdje Lorántffy Zsuzsanna szobrának elkészítését</p> <p>10. 1930. Máj. 4. értekezlet a minisztériumban Klebelsberg Kunó elnökletével. Ott volt Petry Pál államtitkár, Dókus Ernő és Baltazár Dezső konventi elnökök, a MTA részéről Berzeviczy Albert elnök, Balogh Jenő főtitkár, Dr. Császár Elemér, Horváth János egyetemi tanárok, Zemplén megyéből Szél József főispán, Bernáth Aladár alispán, Orbán Kálmán polgármester, Dr. Bessenyei Zénó, Görgey István, Fekete Lajos, Láng Boldizsár orsz. gy. képviselők, a P D O Sz. elnöke Kazinczy Gábor, Janka Károly és farkasfalvi Farkas Géza valamint Elekes Imre. A megbeszélés témája: A Kazinczy centenárium összekapcsolása a főiskola jubiláris ünnepségével, az ünnepségek rendezésében megosztás az Egyházkerület, a minisztérium és a MTA között.</p> <p>11. Június 12-én Elekes Imre gimnáziumi igazgató Budapesten „A sárospataki főiskola renaissanca” címmel a rádióban tartott előadást</p> <p>12. Az igazgatótanács június 13-i ülésén</p>	
--	--

határozta el Újszászy Kálmán alkalmazását a teológián	
---	--

Az 1931/32-es tanév eseményei

<p>1. Okt. 1-én jubileumi ünnepség – Horthy Miklós jelenlétében - 10 órakor istentisztelet. - 12 óra 30 perckor az Angol Internátus előtt az összes építkezés felavatása</p> <p>2. A jubileumi ünnepségen az akadémiát dr. Balogh Jenő, Bernáth István, dr. Finkey Ferenc Klebelsberg, Kozma Andor, dr. Ravasz László képviselték</p> <p>3. November 26-án ülésezett az egyházkerületi közgyűlés és takarékosági intézkedéseket léptetett életbe – pótlékokat vont el, emelte a térítési díjakat</p> <p>4. 1931. December 4. Révész Kálmán püspök halála, új püspök Farkas István lett</p> <p>5. 1932-ben Marton János, Vasady Béla, Újszászy Kálmán, Urbán Barnabás doktori fokozatot szerzett</p> <p>6. 1932. Márciusában Makkai Sándor erdélyi református püspök és felesége látogatta meg a főiskolát</p> <p>7. 1932. Április 15. Dókus Ernő főgondnok lemondása</p> <p>8. 1932. Május 9-én megjelent az Emlékkönyv. (A 400 éves évfordulóra</p>	<p>1. 1932. március 5. Magyar–olasz áruforgalmi egyezményt írnak alá Budapesten.</p>
--	--

kiadott könyv)	
9. Június 11-én a megválasztott Farkas István püspök látogatott el Sárospatakra	

Az 1932/33-as tanév eseményei

<p>1. 1932. okt. 11. Klebelsberg halála</p> <p>2. Farkasfalvi Farkas Géza az egyházkerület főgondnoka lett, így a főiskola világi gondnoki székét Bethlen Pál borsod megyei földbirtokos, budapesti ügyvéd foglalta el</p> <p>3. Molnár Benjámín angol tanárt nevezték ki az intézménybe tanárnak – angol anyanyelvű tanár pedig Gillan Alex volt</p> <p>4. 1933. március 29-én és 30-án Hóman Bálint kultuszminiszter képviselőjében Petry Pál államtitkár, Szily Kálmán államtitkár, Kun István miniszteri tanácsos látogattak mind a gimnáziumba, mind pedig a teológiai akadémiára Farkas István püspök és farkasfalvi Farkas Géza kíséretében</p> <p>5. 1933. június 14-én volt Bethlen Pál beiktatása a főiskola világi gondnoki székébe</p> <p>6. Ugyanezen a napon Klebelsberg emlékünnepekre került sor – ezen jelentek meg az államtitkárok</p>	<p>1. 1932. október 1. Megalakul Gömbös Gyula kormánya.</p> <p>2. 1932. október 27. Átalakul az Egységes Párt; az új kormánypárt neve: Nemzeti Egység Pártja.</p> <p>3. 1933. július 22. Berlinben aláírják az I. magyar–német kereskedelmi pótegyezményt.</p>
---	--

Az 1933/34-es tanév eseményei

1. Okt. 25-én megemlékezés Kazinczy	1. 1934. február 6. Diplomáciai
-------------------------------------	---------------------------------

<p>Lajosról, halála évfordulóján</p> <p>2. 1933. febr. 25. megemlékezés Szenczi Molnár Albertről</p> <p>3. Június 2-án Széphalmon rendezték meg a szokásos Kazinczy ünnepélyt</p> <p>4. Meghalt Dókus Ernő egyházkerületi volt főgondnok. 1910-től volt egyházkerületi főgondnok</p>	<p>kapcsolat létesül Magyarország és a Szovjetunió között.</p> <p>2. 1934. március 17. A magyar–olasz–osztrák hármasegyezmény (római jegyzőkönyvek) aláírása Rómában.</p>
--	---

Az 1934/35-ös tanév eseményei

<p>1. 1935. február 2-án Hóman Bálint kultuszminiszter látgatott a főiskolára és ott Rákóczi napon vett részt</p> <p>2. 1935. márciusában Brunner Emil, a genfi egyetem tanára tartott előadást a teológiai akadémián</p> <p>3. Makkai Sándor erdélyi püspök ugyancsak előadást tartott a magyarság lelkéről</p> <p>4. Bevezették az igazgatóhelyettesi intézményt, az első igazgatóhelyettes Tárczy Árpád lett</p> <p>5. Az 1934. évi szünidő végén jelent meg a Magyar Kultúra című lapban az a hír, hogy Sárospatakon a gimnáziumi osztálykönyvtárakban a katolikus egyház által indexre tett könyvek állnak a tanulók rendelkezésére. Természetesen ezzel a katolikus gyerekek beiratkozását szerették volna megakadályozni. A lapnak helyreigazítást kellett közölnie.</p>	<p>1. 1935. március 4. Szálasi Ferenc megalakítja a Nemzeti Akarat Pártját.</p> <p>2. 1935. április 14. Zilahy Lajos a Pesti Naplóban meghirdeti az Új Szellemi Frontot.</p>
---	--

<p>6. Előkészületek tétele az új középiskolai törvényre.</p> <p>7. A csónakház és a jégpálya megfelelő lehetőséget ad a sportolásra</p> <p>8. Jubileumi számmal ünnepelték meg a Sárospataki Ifjúsági Közlöny fennállásának 50 éves jubileumát</p> <p>9. A „Péntek esték” előadássorozat a tanárok számára lehetőséget adott az önművelésre</p> <p>10. Az 1935. év Rákóczi emlékének szentelt /halálának 200 éves évfordulója /-Rákóczi szobor felavatása</p>	
---	--

Az 1935/36. iskolai év eseményei

<p>1. 1935. okt. 6. II. Rákóczi Ferenc bronzszobrának leleplezése – Gulyás József és Jakob Károly a régiségtárban kiállítást rendezett Rákóczi életéről és tevékenységéről</p> <p>2. Okt. 14 Olpp Gottlieb előadása a teológiai akadémián /tübingeni professzor/ előadás az orvosi misszióról/</p> <p>3. Dec. 15. angol nyelvű színelőadás és műsoros est</p> <p>4. 1936. január 31. értekezlet a minisztériumban az angol oktatás továbbfejlesztéséről, Szily Kálmán államtitkárral és Körössy László miniszteri tanácsossal – „A SZÉP CÉLKITŰZÉSEKET A REALITÁSOK</p>	<p>1. 1936. február Sárospatakon megkezdődik az első népfőiskolai tanfolyam.</p>
---	--

<p>TALAJÁRA HELYEZVE” /értésítő 16.</p> <p>old Novák Sándor közigazgató beszámolója az iskolai évről/ - a világtörténelmet délelőtt angolul tanítják, 5. angol tanár kinevezése és ehhez államsegély, felterjesztették az angol érettségi tantervet és vizsgatervet, amely segítségével el szeretnék érni, hogy az angol egyetemek felvételi nélkül felvegyék a magyar diákokat</p> <p>5. 1936. ápr. 13. Henry Procter angol parlamenti képviselő, őrnagy látogatása a trianoni határok megtekintése érdekében. Nagy Emil volt igazságügyminiszter kíséretében ellátogatott az iskolába.</p> <p>6. 1936. június 3. G. G. Knox budapesti angol követ látogatása a főiskolán, dr. Szily Kálmán államtitkár és dr. Körössy László miniszteri tanácsos kíséretében, velük volt Janka Károly és Bethlen Pál</p> <p>7. Június 6. egyházkerületi tanügyi előadó látogatása</p> <p>8. Július 14. a gályarabok reliefjének leleplezése</p> <p>9. 17 csónak áll az ifjúság rendelkezésére a Bodrogon</p> <p>10. „A tehetségvizsga és ugyanezt kutató önképzőköri ünnepélyek bevezetésével a földműves osztály nagy rezervoárjából új erőket keresünk a</p>	
--	--

<p>középosztály felfrissítésére, az Angol Internátus segítségével a történelmi családokat kötjük hozzá a „szegények iskolájához” és a református közéletéhez. A két rétegből érkező növendékek testvériesülését a legféltebb gonddal ápoljuk.” /Novák Sándor közigazgatói jelentése az iskolai évről 18. old./</p> <p>11. Dr. Újszászy és Szabó végzik a falukutatást</p> <p>12. A középosztály művelését szolgálja a „Péntek esték” előadássorozata</p> <p>13. Az internatusokban az ellenőrzés bevezetésével javult a tanulók eredménye</p> <p>14. Országos viszonylatban is a tanév legnagyobb eseménye az új középiskolai törvény bevezetése - 6 óras 45 perces rendszer - a túlterhelés csökkentésére törekvés</p> <p>15. A gimnáziumot elszakították a debreceni tankerülettől és a miskolci tankerülethez került - dr. Tamedly Mihály a tankerületi főigazgató</p>	
---	--

Az 1936/37-es tanév eseményei

<p>1. Szept. 15. Kazinczy Gábor szobrának és Petőfi Sándor emléktáblájának a leleplezése</p> <p>2. Okt. 1. Barth Károly svájci teológiai tanár látogatása – Népegyház, szabadegyház, hitvalló egyház"</p>	<p>1. 1936. október 12. a kormányzó kinevezi Darányi Kálmán kormányát.</p> <p>2. 1937. március 15. zászlót bont a Márciusi Front.</p> <p>3. 1937. augusztus 28. A 9000/1938. sz. kultuszminiszteri rendelet intézkedik a</p>
---	--

<p>3. 1937. január 17. Trócsányi József kormányfőtanácsosi kitüntetésben részesült</p> <p>4. Febr. 11. dr. Újszászy Kálmán „Nemzet és kultúra” címmel tartott előadást</p> <p>5. 1937. május 3. az angol érettségi vizsga leiratban való engedélyezése</p> <p>6. 1937. május 26. Georg Knight látogatása - skót missziói lelkész, a Hungarian Quaterly című folyóirat képviselőjében tanulmányozta az angol oktatást</p> <p>7. Májusa 29-30. Llewellyn Jones angol parlamenti képviselő látogatása – előadást is tartott a magyar-angol kulturális kapcsolatokról</p> <p>8. Május 29. angol verseny a Knox követ által küldött angol könyvek elnyerése érdekében</p> <p>9. Június 13. a Comeniust és Lorántffy Zsuzsannát ábrázoló relief leleplezése</p> <p>10. Finkey Ferenc koronaügyész és Mezőssy Béla ny. miniszterek részvétele az 50 éves érettségi találkozón</p> <p>11. A Humán Internátus és a kórház megépítésének akadályát sikerült elhárítani –Medgyasszay István készíti a terveket</p>	<p>Horthy Miklós Ösztöndíjalap létrehozásáról.</p>
---	--

Az 1937/38-as tanév eseményei

<p>1. Dec. 9-19. első népfőiskolai tanfolyam- a kultuszminisztérium Czakó István osztálytanácsossal képviseltette magát - dr. Szabó Zoltán és dr. Újszászy Kálmán voltak az esemény fő szervezői</p> <p>2. Dec. 19. az Igazgatótanács ülése az állandó népfőiskola létesítéséről</p> <p>3. 1938. február 18. a Péntek esték keretében Héthy Lajos Shakespeare-ről adott előadást</p> <p>4. Február 26. Szabó Gyula „Az angol oktatás mai állása és problémái alsó- és középfokon.” címmel értekezleten tartott előadást</p> <p>5. Március 18. Nagy Barna Nietzsche-ről beszélt</p> <p>6. Március 25. Schuman hallei professzor látogatása</p> <p>7. Shakespeare Macbeth című drámájának az előadása</p> <p>8. Május 2-4. lelkeszi-tanári és tanítói konferencia</p> <p>9. Június 12. a bujdosó pataki diákok reliefjének leleplezése</p> <p>10. Ebben az évben tanított először helyettes tanárként Héthy Lajos</p> <p>11. Az iskola elnyerte angol nyelvből az érettségiztetés jogát és a Sárospatakon szerzett érettségi egyenértékű lesz az</p>	<p>1. 1937. október 17. a különböző nyilas pártokból Szálasi Ferenc vezetésével megalakul a Magyar Nemzetiszocialista Párt.</p> <p>2. 1938. március 5. Darányi Kálmán miniszterelnök meghirdeti a Győri Programot.</p> <p>3. 1938. május 14. a kormányzó megbízásából Imrédy Béla alakít kormányt.</p> <p>4. 1938. május 29. Kihirdeti az 1938: 15. tc.-et (ún. 1. zsidótörvény), amely 20%-ban maximálta a zsidó vallásúak arányát egyes pályákon. – Közzéteszik a 3400/1938. sz. kormányrendeletet, amely megtiltja az állami- és köztisztviselőknek a szélsőjobboldali nyilaspártokba és a Szociáldemokrata Pártba való belépést.</p> <p>5. 1938. június 3. kihirdetik az új választójogi törvényt (1938: XIX. tc.), amely általánossá teszi a titkos szavazást.</p> <p>6. 1938. augusztus 22. a blei egyezmény aláírása Magyarország és a kisantant államok képviselői által a fegyverkezési egyenjogúságról és a magyar kisebbségek helyzetéről.</p> <p>7. 1938. augusztus 25. megjelenik a Magyar Nemzet c. napilap első száma.</p>
--	---

<p>angliai érettségivel</p> <p>12. Mátyás Ernő közigazgató így ír az angol oktatás jelentőségéről:</p> <p>„Főiskolánk életének az elmúlt évtized alatti, az angolszász kultúra felé való irányultságának gondviselésszerűsége talán sohasem ütközött ki inkább, mint éppen az elmúlt iskolai évben. Nemcsak azért, mert egy egyoldalú és az egész magyar életünket ostromszerűen elárasztó német szellemi hatást ellensúlyoz, de azért mindenekfelett, mert az angolszász kulturális hatásokban meg tudjuk ragadni magyarságunkat. Az angol internátus és angol gimnáziumi ágazat létesítésével annak idején az a törekvés érvényesült, hogy az angol- amerikai protestantizmus szellemének nyissunk utat.” – (Értesítő 14. old. – közigazgatói jelentés)</p> <p>...egy ellenkező pólusból is bőségesen táplálkozik életünk, az ősi népi értékekből. S itt is az a jellemző, hogy nemcsak hatásokat nyerünk, de a sajátos népi kincsekben formálni is igyekszünk népünket." uo. 15. old.</p>	<p>8. 1938. augusztus 29. a müncheni egyezmény aláírása.</p>
--	--

Az 1938/39-es év eseményei

<p>1. gr. Teleki Pál kultuszminiszter Fay István főispán és dr. Kultsár Dezső miniszteri tanácsos látogat az iskolába –</p>	<p>1. 1938. október 9–13. magyar–csehszlovák tárgyalások Komáromban a két állam közötti határok módosításáról.</p>
---	--

<p>különösen a faluszemináriumi és a cserkészmunka érdekelte a minisztert</p> <p>2. A szept. 11-i tanévnyitón Béky Zoltán amerikai lelkész hirdette az igét</p> <p>3. Szept. 11. a humán internátus felavatása - Bethlen Pál világi főgondnok mondott beszédet -</p> <p>4. Szept. 14. Vincze Károly perth-amboy lelkész látogatása</p> <p>5. Okt. 11. tüntetés a lengyel határ mellett</p> <p>6. Nov. 2. felvonulás a hősi emlékmű előtt a felvidék visszacsatolásának hírére</p> <p>7. Nov. 3. iskolai szünet az első bécsi döntés öröme</p> <p>8. Nov. 11. Horthy bevonult Kassára - a főiskolát itt Zsiros József teológiai igazgató képviselte</p> <p>9. Nov. 12. Lord Rothermere látogatása az iskolában - Zsiros József és Szabó Gyula angol nyelven köszöntötték – elhangzott az angol himnusz - a lord Kassáról érkezett Sárospatakra – 7000 P adomány és 15 fiú nyári utaztatása</p> <p>10 November 13. - 30 felvidéki községben hirdette pataki teológus az igét</p> <p>11. Január 12. H. Procter angol képviselő látogatása</p> <p>12 Január 23-február 6. a teológiai kar</p>	<p>2. 1938. november 2. Németország és Olaszország döntőbíráskodása a csehszlovák–magyar határvitában (ún. I. bécsi döntés).</p> <p>3. 1939. február 15. a kormányzó megbízásából gr. Teleki Pál alakít kormányt.</p> <p>4. 1939. február 22. a kormánypárt felveszi a Magyar Élet Pártja nevet.</p> <p>5. 1939. február 24. Magyarország csatlakozik az Antikomintern Paktumhoz.</p> <p>6. 1939. március 15. a honvédség alakulatai megkezdik Kárpátalja visszafoglalását.</p> <p>7. 1939. április 11. Magyarország kilép a Népszövetségből.</p> <p>8. 1939. május 5. kihirdetik az 1939: IV. tc.-et (ún. 2. zsidótörvény) a zsidó származású magyar állampolgárok „közéleti és gazdasági térfoglalásának” további korlátozásáról.</p> <p>9. 1939. június 29. Makón megalakul a Nemzeti Parasztpárt.</p>
---	---

<p>népfőiskolai tanfolyamot rendezett – február 1-én Teleki Pál látogatta meg a népfőiskolát</p> <p>13. Újszászy Kálmán előadása: Magyarság és magyarságkutatás</p> <p>14. Március 2. az egyházkerületi elnökség és főiskolai gondnokság látogatása Hóman Bálint kultuszminister úrnál - cél a gimnázium Kossuth-utcai szárnyának megépítése</p> <p>15. Március 25. angol műsoros est az Angol Internátusban - az Ember tragédiájának előadása angolul - az előadáson megjelent Németh Antal a Nemzeti Színház igazgatója is</p> <p>16. Május 9. Klebelsberg szobrának leleplezése – dr. Marton János dr. Zsiros József és Szabó Gyula részvétele</p> <p>16. Fazekas Róbert angol nyelvű dolgozatával elnyerte a British Council ösztöndíját és nyáron 3 hetet tölt Angliában</p> <p>18. Ziczhy Géza filmvállalkozó és Gál Béla rendező filmet tervez készíteni Sárospatakon</p> <p>19. Az OKTV-n Király István magyarból 1. helyezést, Nagy Dezső rajzból pedig 3. helyezést ért el</p> <p>20. Június 12. Farkasfalvi Farkas Géza elnökletével küldöttség a VKM-ben</p>	
--	--

<p>Patak problémáinak megbeszélése érdekében.</p> <p>21. A közigazgatói jelentést Tárczy Árpád készítette – „A született angol tanárok a tanév elején ismét változtak és ismét változni fognak, mert nem köti őket semmi érzelmi tényező főiskolánkhöz s bármennyire jól érzik is magukat Patakon az Angol Internátusban, a megélhetés kedvezőbb alakulása hamarosan másfelé szólítja őket.” /14. old./</p> <p>21. A tanítóképzőből Hargitay Zoltán bölcsészdoktori címet szerzett, Szabó Ernő pedig jogi doktorátust.</p> <p>22. Meglátogatta az iskolát dr. Loczka Alajos az Országos Középiskolai Tanács ügyvezető igazgatója és P. Gurrey angol egyetemi tanár.</p> <p>23. A közigazgató véleménye az angol oktatásról: „Ma már az angol oktatás egyik speciális vonásává és vonzó erejévé lett Pataknak. Ha elgondolkozunk egy kissé, haló poraiban is áldjuk a b.e. nagy minisztert, gr. Klebelsberg Kunót, aki a magyar kultúra újabb fókuszává tette Patakot az ő jövőbe látó zseniális elgondolásával” /Értesítő 17./</p> <p>24. A tanítóképzőben megindult a líceumi képzés.</p>	
--	--

25. A szemléltető szekrény az oktató-nevelő munka fontos eszközévé vált.	
--	--

Az 1939/40-es tanév eseményei

<p>1. 1939. július 1-től 23-ig Lord Rothermere meghívására 15 fiú Angliában tartózkodott - elkísérte őket Szabó Gyula tanár.</p> <p>2. Augusztusban az amerikai Magyar Református Egyesület 11 tagja Sebestyén Endre és Király Imre vezetésével megtekintette a főiskolát.</p> <p>3. Okt. 11. Klebelsberg emlékűnnepély-ünnepi beszédet mondott Héthy Lajos.</p> <p>4. Október - bekapcsolódás az ország keleti felére kiterjedő légvédelmi gyakorlatba.</p> <p>5. Okt. 25-26. Fergusson angol tanár a londoni British Council küldötteként Baranyai Zoltán külügyminiszteri tanácsos kíséretében látogatott az iskolába.</p> <p>6. Dr. Szabó Zoltán országgyűlési képviselő lett.</p> <p>7. 1940. január 27. a budapesti angol követség hozzájárult ahhoz, hogy a cambridgei egyetem égisze alatt Patakon angol nyelvből vizsgáztató központ létesüljön.</p> <p>8. Május 25. A III. Richard című darab előadása az Angol Internátusban.</p> <p>9. Június 9. néphangverseny rendezése</p>	<p>1. 1939. szeptember 1. Németország megtámadja Lengyelországot; kezdetét veszi a 2. világháború.</p> <p>2. 1939. szeptember 2. Életbe lép a kivételes hatalom.</p> <p>3. 1939. szeptember 18. Magyarország megnyitja határait a lengyel menekültek előtt.</p> <p>4. 1939. szeptember 23. Helyreáll a diplomáciai kapcsolat Magyarország és a Szovjetunió között.</p> <p>5. 1940. január 17. A Független Kiszgazdapárt Tildy Zoltánt választja elnökévé.</p> <p>6. 1940. április 6. Bevezetik a cukor- és a zsírjegyet.</p> <p>7. 1940. április 20. Kihirdetik az 1940: IV. tc.-et a kishaszonbérletek alakításáról, valamint kisbirtokok és házhelyek szerzésének az elősegítéséről.</p> <p>8. 1940. július 12. Kihirdetik a nyolcosztályos népiskola bevezetésével foglalkozó 1940: XX. tc.-et.</p>
---	--

<p>Sárospatakon.</p> <p>10. A népfőiskola 4 éves múltra tekint vissza.</p> <p>11. A tehetségkutató munka tovább folytatódik.</p> <p>12. Szükséges, hogy a tanítóképző intézetben a személyi változások fejeződjenek be.</p> <p>13. Tárczy Árpád megjegyzése a felekezeti kérdéstről: „intézetünkben felekezeti kérdés nincs, minden felekezet tanulója hitoktatójának vezetése alatt megkapta az alkalmat arra, hogy vallási követelményeinek eleget tegyen.” Értesítő 17. old.</p> <p>14. Patak iránt olyan nagy az érdeklődés, hogy új internátusokat kell építeni.</p> <p>15. A rádió közvetítette az énekkar kassai szereplését.</p>	
--	--

Az 1940/41-es év eseményei

<p>1. Szept. 12. „Az első órában az igazgató az osztályfőnökök jelenlétében vázolta a történelmi helyzetet, amelyben ma élünk s méltatta Erdély egy része visszakerülésének mérhetetlen jelentőségét”</p> <p>2. Okt. 12. Klebelsberg emlékünnepély az Angol Internátusban.</p> <p>3. Fischer Fülöp zsidó hitoktató halála.</p> <p>4. Nov. 27. Lord Rothermere, az iskola</p>	<p>1. 1941. április 3. gr. Teleki Pál öngyilkosságot követ el. A kormányzó Bárdossy Lászlót nevezi ki miniszterelnökké.</p> <p>2. 1941. április 7. Nagy-Britannia megszakítja a diplomáciai kapcsolatot Magyarországgal.</p> <p>3. 1941. augusztus 8. kihirdetik az 1941: XV. tc.-et (ún. III. zsidótörvény), amely megtiltja a zsidók és nem zsidók</p>
--	--

<p>és a revízió támogatójának halála.</p> <p>5. Január 11. bizottsági értekezlet az építkezések ügyében - a keleti szárny bővítésére 120 ezer pengőt kapott az iskola.</p> <p>6. Dávid Zoltán, dr. Jakob Károly, Hallgató Sándor, Szabó Ernő és Tarczy Árpád a kassai tankerületben tanulmányi felügyelő lesz.</p> <p>7. Ápr. 4. megemlékezés Teleki Pál miniszterelnökről – minisztersége alatt kétszer is meglátogatta az iskolát.</p> <p>8. 3 új tanári álláshoz kapott fizetéskiegészítő támogatást az iskola - 6-ra lenne szükség, de a háború miatt erre nincs lehetőség.</p> <p>9. A tanítóképző nehézségekkel küzd a líceummá és akadémiává való átalakítás közben.</p> <p>10. Megtartották az 5. népfőiskolai tanfolyamot.</p>	<p>közötti házasságot.</p>
---	----------------------------

Az 1941/42-es tanév eseményei

<p>1. Az angol lektoroknak Budapestre kellett költözniük a politikai helyzet változása miatt.</p> <p>2. Harsányi Istvánt a VKM a tehetséges gyerekek kiválasztása módszerének kidolgozásával bízta meg, a Konvent pedig előadói tisztséget ruházott rá.</p> <p>3. Egyre nagyobb a jelentősége a tehetséges gyerekek felkutatására</p>	<p>1. 1941. november 1. háborúellenes tüntetés Kossuth és Tánicsics sírjánál a Kerepesi temetőben.</p> <p>2. 1941. december 6. Nagy-Britannia hadat üzen Magyarországnak.</p> <p>3. 1941. december 12. Magyarország hadat üzen az Egyesült Államoknak.</p> <p>4. 1941. december 25. megjelenik a Népszava antifasiszta karácsonyi száma.</p>
---	--

<p>indított akciónak</p> <p>4. Az iskola saját költségén megnagyobbította az Angol Internátus épületét, előkészítették a gimnázium keleti szárnyának megépítését</p> <p>5. A tanítóképző intézet három féle tanterv szerint dolgozott</p>	<p>5. 1942. január 15. bevezetik a liszt- és kenyérjegyet, illetve fejadagot.</p> <p>6. 1942. február közepén megalakul a Magyar Történelmi Emlékbizottság.</p> <p>7. 1942. március 9. a kormányzó Kállay Miklóst nevezi ki miniszterelnökké.</p> <p>8. 1942. március 15. háborúellenes tüntetés a budapesti Petőfi-szobornál.</p> <p>9. 1942. április 11. megkezdődik a második magyar hadsereg kiszállítása az orosz frontra.</p>
---	---

Az 1942/43-as tanév eseményei

<p>1. Szept.16. éjjel légiriadó</p> <p>2. November 18-án Mitrovics Gyula, a debreceni egyetem tanára előadást tartott Intelligenciánk egyháziatlansága címmel</p> <p>3.1943. március 11-én Bucsay Mihály A magyar kálvinizmus eredete címmel tartott előadást</p> <p>4.1943. április 3-án Féja Géza tartott előadást A magyar életforma címmel.</p> <p>5. 1943. május 21-én Németh László látogatta meg a teológiai akadémiát.</p> <p>6. Az ONCSA megoldotta a tehetségvizsgások elhelyezését.</p> <p>7. 1943. június 9-én megjelenik a tanévzáró ünnepélyen Fáy István kultusz és dr. Bonczos Miklós igazságügyi államtitkár.</p>	<p>1. 1942. szeptember 6. kihirdetik az 1942: XV: tc.-et amely szerint a zsidók nem szerezhetnek mezőgazdasági ingatlanokat, és a birtokukban lévőket kötelesek eladni.</p> <p>2. 1943. január–február a második magyar hadsereg megsemmisítő vereséget szenved az orosz fronton.</p> <p>3. 1943. július végén a Kisgazdapárt szövetséget köt a Szociáldemokrata Párttal.</p> <p>4. 1943. augusztus 23–29. a szárszói találkozók.</p>
--	---

Az 1943/44-es tanév eseményei

<p>1.1943. július Kazinczy Gábor kúriai bíró. a PDOSZ elnökének halála.</p> <p>2.Elkészült a Horthy István Internátus és az új gimnáziumi szárny.</p> <p>3. Megünnepezték Kossuth Lajos halálának 50. évfordulóját.</p> <p>4.Neves írókat szerettek volna előadónak felkérni (Németh László, Márai Sándor, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Zilahy Lajos), de az ország közlekedési viszonyai miatt ezt nem lehetett megszervezni.</p>	<p>1. 1943. október 10. a kormány elfogadja a nyugati szövetségesek előzetes fegyverszüneti feltételeit.</p> <p>2. 1944. március 19. a német csapatok megszállják Magyarországot.</p> <p>3. 1944. március 22. a kormányzó megbízásából Sztójay Döme alapít kormányt.</p> <p>4. 1944. március 28. a belügyminiszter betiltja a Kisgazdapártot és a Szociáldemokrata Pártot.</p> <p>5. 1944. május 15. megkezdődik a zsidók gettókba gyűjtése és koncentrációs táborokba szállítása.</p> <p>6. 1944. május közepén megalakul a Magyar Front.</p> <p>7. 1944. június vége Horthy leállítja a zsidók deportálását.</p> <p>8. 1944. augusztus 27. a szovjet csapatok átlépik a magyar határt.</p> <p>9. 1944. augusztus 29. a kormányzó Lakatos Gézát nevezi ki miniszterelnökké.</p>
---	--

Az 1944/45-ös tanév eseményei

<p>1. Sárospatakot elérte a front, így a tanítás nem volt zavartalan.</p> <p>2. Október 11-én a tanulókat elküldték szüreti vakációra.</p> <p>3. Az iskola épületét német és magyar alakulatok vették igénybe.</p>	<p>1. 1944. október 11. a kormányzó megbízottai aláírják az előzetes fegyverszüneti megállapodást Moszkvában.</p> <p>2. 1944. október 15. a kiugrási kísérlet megghiúsul; a főváros stratégiai pontjait</p>
--	---

<p>4. Az iskola különböző helyiségeit kirabolták – a tudományos gyűjteményekben nem esett kár.</p> <p>5. December 1-től megkezdődött Sárospatak bombázása.</p> <p>6. December 16-án bevonultak a román csapatok, majd őket az orosz csapatok követték.</p> <p>7. Jegorov kapitány a tanítás folytatására szólította fel az iskolát 1944. december 20-án.</p> <p>8. Súlyosan érintette 1945-ben az intézményt a nagybirtok felosztásáról szóló rendelet.</p> <p>9. Nagy veszteség az éremgyűjtemény és a Nagykönyvtár ritka állományának az elvesztése, amelyeket Budapesten helyeztek biztonságba, ahonnan az orosz csapatok magukkal vitték.</p>	<p>német csapatok szállják meg.</p> <p>3. 1944. október 16. német nyomásra Horthy Szálasi Ferencet nevezi ki miniszterelnökké, s egyben a kormányzóságról is lemond.</p> <p>4. 1944. november 9. Budapesten megalakul a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága; elnöke Bajcsy-Zsilinszky Endre.</p> <p>5. 1944. december 2. Szegeden megalakul a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front.</p> <p>6. 1944. december 21. Debrecenben összeül az Ideiglenes Nemzetgyűlés.</p> <p>7. 1944. december 22. Dálnoki Miklós Béla elnökletével Debrecenben megalakul az Ideiglenes Nemzeti Kormány.</p> <p>8. 1945. január 4. közlése az Ideiglenes Nemzeti Kormány 14. és 15. sz. rendeletét a közigazgatás újjászervezéséről és az igazolóbizottságok felállításáról.</p> <p>9. 1945. január 20. Magyarország és a szövetséges hatalmak képviselői Moszkvában aláírják a fegyverszünetet.</p> <p>10. 1945. április 13. befejeződnek a fegyveres harcok Magyarország területén.</p> <p>11. 1945. augusztus 16. XII. Pius pápa Mindszenty József veszprémi püspököt</p>
---	---

	<p>nevezi ki esztergomi érsekké.</p> <p>12. 1945. augusztus 18. megjelenik a 6650. Sz. miniszterelnöki rendelet a nyolcosztályos kötelező általános iskolák szervezéséről.</p>
--	--

Az 1945/46-os tanév eseményei

<p>1. Az intézmény anyagi helyzete tovább romlott. A birtokok elvétele után nehézséget jelentett az infláció és a pénzben őrzött alapítványok értékének csökkenése.</p> <p>2. Tovább működött a fiú és a leány nép főiskolai tanfolyam.</p> <p>3. Miss Lee Miller 1945. november 3-án látogatott az intézménybe.</p> <p>4. 1945. december 1-én Whitney angol kulturális attasé, valamint a kultuszminiszter felesége, Keresztury Dezsőné látogatta meg az intézményt.</p> <p>5. Májusban dr. Enyedy Andor püspök és Janka Károly lelkeszi gondnok „generális vizitáció” keretében ellenőrizte az iskola munkáját</p>	<p>1. 1945. november 4. nemzetgyűlési választások; a Kisgazdapárt a szavazatok 57%-át kapja.</p> <p>2. 1945. november 15. megalakul a Tildy Zoltán vezette koalíciós kormány.</p> <p>3. 1946. február 1. köztársasági elnökké a Nemzetgyűlés Tildy Zoltánt választja.</p> <p>4. 1946. március 12. a Nemzetgyűlés elfogadja az 1946: VII. tc.-et, a köztársaság és a demokratikus államrend védelméről.</p> <p>5. 1946. május 7. a Külügyminiszterek Tanácsának döntése Párizsban a trianoni határok visszaállításáról.</p> <p>6. 1946. június 16. megalakul a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége.</p> <p>7. 1946. július 24. Kodály Zoltánt választják a Magyar Tudományos Akadémia elnökévé.</p> <p>8. 1946. augusztus 1. kibocsátják az új pénzt, a forintot.</p> <p>9. 1946. augusztus 24. a párizsi békekonferencián megkezdődik a magyar békeszerződés tervezetének vitája.</p>
--	--

Az 1946/47-es év eseményei

<p>1. 1946 októberében a kultuszminiszter művésznepokokat rendezett Sárospatakon.</p> <p>2. Dr. Bakos József vezetésével néprajzi gyűjtést folytatott az ifjúság.</p> <p>3. Az ifjúság angol nyelven adta elő Shakespeare Julius Caesar című művét</p> <p>4. 1947. júniusában az intézménybe látogatott Mr. Helm, Anglia magyarországi követe.</p> <p>5. Az évzáró ünnepélyen megjelent a British Council képviselője.</p>	<p>1. 1947. február 10. a szövetséges nagyhatalmak és Magyarország képviselői Párizsban aláírják a békeszerződést.</p> <p>2. 1947. február 25. a szovjet hatóságok letartóztatják és a Szovjetunióba hurcolják Kovács Bélát, a Kisgazdapárt főtitkárát.</p> <p>3. 1947. május 30. lemondásra kényszerítik a Svájcban tartózkodó Nagy Ferenc miniszterelnököt.</p> <p>4. 1947. augusztus 31. országgyűlési („kékcédulás”) választások; relatív többséget (22%) az MKP szerez.</p>
--	--

Az 1947/48-as év eseményei

<p>1. 1947. okt. 24-én lemond Janka Károly</p> <p>2. Lemond farkasfalvi Farkas Géza világi főgondnok</p> <p>3. Élénk nemzetközi kapcsolatok</p> <p>a) Dr. Hutchison Cocburn- Egyházak Világtanácsa újjáépítési osztály vezetője</p> <p>b) A skót református egyház képviselőinek látogatása – dr. W. A. Visser és Hooft</p> <p>c) Hellstern, a svájci egyházi segélyakció főtitkára látogat Sárospatakra</p> <p>d) Hromatha a prágai teológiai akadémiáról látogat Sárospatakra</p>	<p>1. 1948. március 14. első ízben osztják ki a Kossuth-díjakat.</p> <p>2. 1948. április 29. az Országgyűlés elfogadja az 1948: XXV. tc.-et a száz főnél több munkást foglalkoztató üzemek államosításáról.</p> <p>3. 1948. június 16. Az Országgyűlés elfogadja az 1948: XXXIII. tc.-et az egyházi iskolák államosításáról.</p> <p>4. 1948. július 30. Lemond Tildy Zoltán köztársasági elnök.</p> <p>5. 1948. augusztus 3. az Országgyűlés Szakasits Árpádot választja köztársasági elnökké.</p> <p>6. 1948. augusztus 4. az Országgyűlés</p>
---	---

e) Dr. Dienes Barna amerikai lelkipásztor látogatása.	elfogadja az 1948: XXXVIII. tc.-et a Magyar Tudományos Tanács felállításáról.
f) Selden Chapni, az USA magyarországi követe látogatott az intézménybe.	
g) Holland újságírók látogatása Sárospatakon.	
h) Veres Péter előadása a Sárospataki Református Főiskola imatermében.	
i) Áprily Lajos, Illyés Gyula, Bibó István, Szabó Pál, látogatása és előadása Sárospatakon.	

Az 1948/49-es év eseményei

1. 1948. okt. 7. egyezmény az állam és a református egyház között – 4 gimnázium református kézben maradt	1. 1948. szeptember 17. az oktatásügyi miniszter elrendeli szakérettségi előkészítő tanfolyamok szervezését.
2. Az általános iskola államosítása miatt a gimnáziumi épület földszintje az állam kezelésébe került	2. 1948. december 10. a köztársasági elnök Dobi Istvánt nevezi ki miniszterelnökké.
3. Egy lektori állást még sikerül betölteni	3. 1948. december 26. letartóztatják Mindszenty József hercegprímást.
	4. 1949. január 20. Magyarország részvételével Moszkvában megalakul a KGST.
	5. 1949. február 8. Mindszenty Józsefet életfogytig tartó fegyházra ítélik.
	6. 1949. július 10. felosztják a NÉKOSZ-t.
	7. 1949. augusztus 18. az Országgyűlés elfogadja az új alkotmányt.

Az országos politikai események dátumait Romsics Ignác (1999) Magyarország története a 20. században c. munkájának kronológiájából merítettük. A sárospataki református kollégiumban történt eseményeket az intézmény Értesítőiből vettük át.

II. Jegyzetek

1. H. Engelbrecht (1982): Geschichte des österreichischen Bildungswesens. 114.
2. Uo.113.
3. Pelles (2000): A pannonhalmi olasz gimnázium. In: Iskolakultúra 64.
4. A Székelyudvarhelyi Református Kollégium Értesítője az 1922–23-as tanévről. 5.
5. Klebelsberg nyilatkozata az egyházi iskolákról. 1929. jan. 24. TIREL Sárospatak Lev. j: K.K.II.cs
6. Mészáros István (1997): Magyar iskola: 996–1996.
7. Márkus Dezső (szerk.) (1912): A Hatályos magyar törvények gyűjteménye 1881–1887. 498–499.
8. Nagy Péter Tibor (1992): A magyar oktatás második államosítása. 183.
9. Uo. 169.
10. Uo. 167.
11. Uo. 173.
12. Uo. 172.
13. Uo.
14. Schneller István (1928): A protestáns nevelésről és a protestáns tanárképzésről. In: Protestáns Tanügyi Szemle. 56.
15. Uo. 57.
16. Nagy Miklós (1928): Megjegyzések. Protestáns Tanügyi Szemle. 167.
17. Uo. 165.
18. Glatz Ferenc (1988): Az újabb kori magyar nemzeti kultúra és a református egyház. In: Confessio. 1. sz. 31–42. p 33.
19. Szelényi Ödön (1908): A protestáns pedagógia eszméje. Eperjes. 5.
20. Uo. 8.
21. Uo. 8.
22. Uo.
23. Gulyás József (1931): A Sárospataki Református Kollégium rövid története. Sárospatak. 42.

24. Horánszky Nándor (1999): 150 éves az Organisationsentwurf. ÚPSz., 61-73. 64.
25. Erdélyi János (1860): A sárospataki Református Főiskola háromszázados ünnepe. Sárospatak. 128.
26. Finkey Ferenc (1944): Emlékképek és élmények életem derűs napjaiból. Sárospatak. 10.
27. Szinyei Gerzson (1877): Válasz azoknak, a kik a Sárospataki Jogakadémiát Miskolcra akarnák áthelyezni. 14.
28. Hörcsik Richárd (1996): A Sárospataki Református Kollégium gazdaságtörténete 1800-1919. Sárospatak. 145.
29. Fejes István (1905): Tájékoztató a Sárospataki Főiskoláról. Sárospatak. 12.
30. A Sárospataki Református Főiskola Értesítője az 1909/10-es évről. 9.
31. Hörcsik Richárd (1996): A Sárospataki Református Kollégium gazdaságtörténete 1800-1919. Sárospatak. 145.
32. A Sárospataki Református Főiskola Értesítője az 1911/12-es évről. 18.
33. Mitrovics Gyula (1912): A Sárospataki Főiskola jövője. Debrecen. 1.
34. Uo. 3.
35. Uo. 4.
36. Uo. 5.
37. Uo. 9.
38. Uo. 17.
39. Uo. 19.
40. Uo. 23.
41. Akadémiai széki jegyzőkönyv 1915–16.-Lev j.: K.d.III.109.
42. Finkey Ferenc (1916): Ellenvélemény a sárospataki akadémia áthelyezésének kérdéséhez. Sárospatak.
43. Egyházkerületi iratok – Lev. j.: PK-1
44. Bolyki János–Ladányi Sándor (1987): A református egyház. In: A magyar protestantizmus 1918–1948. 28.
45. A Sárospataki Református Főiskola Értesítője / továbbiakban Értesítő / az 1922/23-as évről. 9.
46. Értesítő 1921/22. 8.

47. Értesítő az 1927/28-as tanévről 27.
48. Akadémiai és közigazgatói napló122.p-Lj:K.D.III.
49. Uo.
50. Ismeretlen szerző (1923): A kormányzó látogatása főiskolánkban. In: Sárospataki Református Lapok /Továbbiakban SRL/ 139.
51. Marton János (1923): Üdvözlő beszéd Horthy Miklós kormányzóhoz. In: SRL 137.
52. Takács Gyula: Szabó Gyula élete és munkássága. (kézirat) Sárospataki Tudományos Gyűjtemények-Kézirattár-J: FSz.Kt.550.
53. Akadémiai és közigazgatói napló K.d.III.122.
54. Kazinczy Gábor levele – Lev.j:K.K.II.9
55. Ismeretlen szerző (1927): Rövid hírek. In: SRL 220.
56. Szabó Imre (1928): Kálvineum–estély az Operában.In: SRL, 289.
57. Értesítő 1934/35. 27.
58. Értesítő 1934/35. 28.
59. ismeretlen szerző (1936): Angol vendégek főiskolánkban. In: SR, 86.
60. Hegyi József (1936): Az angol birodalom követe Sárospatakon.In: SRL,126.
61. Hegyi József (1936): Az angol birodalom követe Sárospatakon. SRL, 127.
62. Marton János (1938): Lord Rothermere in Sárospatak. In: SRL, 229.
63. A Sárospataki Református Főiskola gimnáziumának igazgatói levele. Lev.j:K.K.II.9
64. Értesítő az 1922–23-as iskolai évről. 8.
65. Uo. 8.
66. Theológiai internátusunkért. (1927) In: Sárospataki Református Lapok 169.
67. Uo.
68. Janka Károly (1928): Üdvözlésül. In: SRL 142.
69. Gróf Kelebelsberg kultuszminiszter válasza. (1928) In: SRL 152.
70. Uo. 152.
71. Janka Károly (1928): Fehéredő tartományok. In: SRL, 152.
72. Marton János (1928): Egyházkerületi közgyűlés. In: SRL, 172.
73. Juhász László (1928): Echo. In: SRL, 294.

74. Klebelsberg (1929): Nyugati tudás és magyar gondolat. In: Pesti Napló január 27.
75. Elekes Imre (1929): A pataki gimnázium új ágának típusa. In: SRL, 93.
76. Gulyás József (1929): Milyen legyen a pataki gimnázium iskolatípusa. In: SRL, 84.
77. Elekes Imre (1930): Az angol internátus a valósítás útján. In: SRL, 285.
78. Klebelsberg Kunó (1929): Nyugati tudás és magyar gondolat. In: Pesti Napló 1929. január 27. In: Glatz Ferenc (1990): Tudomány, kultúra, politika. Budapest.
79. Értesítő 1927/28. 28.
80. Uo. 29.
81. Uo. 30.
82. Uo. 31.
83. A Sárospataki Református Főiskola igazgatótanácsi jegyzőkönyve- Lev.j: K.K.II.9
84. Uo.
85. Uo.
86. Uo.
87. Kornis Gyula levele Janka Károlynak -TIREL, K.K.II.9.
88. Janka Károly levele dr. Mátyás Ernőnek. TIREL, K.K.II.9.
89. Klebelsberg Kunó (1929): Nyugati tudás és magyar gondolat. In: Pesti Napló 1929. jan. 27.
90. Uo.
91. Az MTI jelentése 1929. jan. 24-én – TIREL, K:K:II:9.
92. Uo.
93. Farkasfalvi Farkas Géza távirata Mátyás Ernőnek TIREL, K.K.II.9
94. Értesítő 1931/31. 24.
95. Uo.14.
96. Emlékkönyv (1931): 96.
97. Uo.97.
98. Uo.98.
99. Uo.99.

100. Értesítő 1932/33. 11
101. Igazgató Tanácsi Jegyzőkönyv 1931. június 13. 16. old. TIREL, K.h. II. 2.
102. Igazgató Tanácsi Jegyzőkönyv 1931. június 13. 16. old. TIREL, K.h. II. 2.
103. Igazgató Tanácsi Jegyzőkönyv 1931. szeptember 11. 6. old. TIREL, K.h. II.2.
104. Igazgató Tanácsi Jegyzőkönyv 1931. június 13. 12. old. TIREL, K.h. II. 2.
105. Köziskolai Szék Jegyzőkönyve 1931. július 2. TIREL, 90.
106. Köziskolai Szék Jegyzőkönyve 1931. július TIREL, 150. 196. pont
107. Igazgató Tanácsi Jegyzőkönyv 1931. szeptember 11. TIREL, 2.
108. Köziskolai Szék Jegyzőkönyve 1931. július TIREL, K.h.I.4. 150. 197. pont.
109. Köziskolai Szék Jegyzőkönyve 1932. november 4. TIREL, K.h. I. 4. 1-2.
110. Részlet a Gazdasági Választmány 1921. október 2-án kelt jegyzőkönyvéből. TIREL, K.C.III.49.
111. Részlet a Gazdasági Választmány jegyzőkönyvéből 1921. március 16. TIREL, K.C.III.48.
112. Ismeretlen szerző (1938): Pataki diák dicsérete egy nagy angol lapban. In: Sárospataki Református lapok (továbbiakban SRL) 197.
113. Uo.
114. Ismeretlen szerző -Az angol internátus és az angol királyi pár koronázása. In: SRL, 1937. 124.
115. Ismeretlen szerző -Diákjaink angol nyelvű műsoros estje. In: SRL, 1938. 66.
116. Ismeretlen szerző - A Daily Telegraph és a Morning Post c. angol napilap angol- internátusunk „Macbeth” előadásáról.
117. Szabó Gyula: Az angol nyelv oktatása... In: Értesítő az 1938/39-es tanévről. 64.
118. A Értesítő az 1929/30-as tanévről. 5.
119. Harsányi István (1981): Sárospatak 1920–1952. Kézirat. Sárospataki Tudományos Gyűjtemények kéziratára. Jel: Kt. 791, 99.
120. Uo. 108.
121. Uo. 113.

III. Felhasznált irodalom

- Asztalos József** (szerk.) (1934): A magyar középiskolák statisztikája az 1932/33-as tanévig. Stephenum Nyomda, Budapest.
- Babbie, E** (1998): A társadalomtudomány gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest.
- Ballér Endre** (1996) Tantervelméletek Magyarországon a XIX–XX. században. OKI, Budapest.
- Ballér Endre – Horánszky Nándor** (szerk.) (1999): Művelődéspolitikai és pedagógiai szempontok a hazai iskolatípusok tantervében. OKI, Budapest.
- Balogh Margit-Knausz Imre** (1989): Gondolatok az iskolák államosításáról. P SZ 4.sz, 291-298.
- Balogh Margit–Gergely Jenő** (1993): Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. Kronológia. Histórias, Budapest.
- Balogh Sándor** (szerk.) (1985): Magyarország a 20. Században. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Baranyai Lipót** (1943): Klebelsberg Kunó. Emlékbeszéd. Magyar Kulturális Egyesületek Országos Szövetsége, Budapest.
- Barcza József**: A pataki szellem. Kézirat. Sárospataki Ref. Koll. Kézirattár, AM. 8389.
- Bárdos Jenő** (1988): Nyelvoktatás: múlt és jelen. Magvető, Budapest.
- Bárdos Jenő** (1997): A nyelvtanítás története és a módszerfogalom tartalma. Egyetemi Kiadó, Veszprém.
- Bartha Tibor- Makkai László** (szerk.) (1983): Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház 1867 és 1978 közötti történetéből. Magyarországi Református Egyház Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.
- Barthos Indár–Csetri Károly–Luttor Ignác** (1931): Középiskolai tanárok névkönyve 1930-1931. A szerzők kiadványa, Budapest.
- Bausch,K–Christ,H–Krumm,HJ** (Hrsg) (1995): Handbuch-Fremdsprachenunterricht. Francke, Tübingen, Basel.
- Bihari Imre** (1872): A sárospataki akadémia reformja és még valami. Városi Nyomda, Debrecen.
- Biró Sándor** és mások (1995) : A magyar református egyház története. Sárospataki Református Kollégium, Sárospatak.
- Bucsay Mihály (1985): A protestantizmus története Magyarországon. Gondolat, Budapest.
- Csizmadia Andor** (1966): A magyar állam és egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Dongó Gy. Géza** (szerk.) (1989): Adalékok Zemplén- vármegye történetéhez. BAZ megyei Levéltár, Miskolc.
- Emlékirat a Sárospataki Református Főiskola Theológiai és Jogi Akadémiájának Miskolcra való

- áthelyezése tárgyában. (1916): S. n., Sárospatak.
- Engelbrecht, H.** (1982): Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Österreichischer Bundesverlag, Wien.
- Erdei Ferenc** (1976): A magyar társadalom a két világháború között. Valóság 4. 22-53.
- Erdélyi János** (1860): A Sárospataki Református Főiskola háromszázados ünnepe. Sárospataki Református Főiskola, Sárospatak.
- Fejes István** (1905): Tájékoztató a Sárospataki Főiskoláról. Sárospataki Református Főiskola, Sárospatak.
- Faludy Szilárd** (szerk.) (1960): Tantárgytörténeti tanulmányok. 1. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Fáy András** (1943): Adatok Magyarország bővebb ismertetésére. Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, Budapest.
- Felkay László** (1982): Neveléstörténeti dolgozatok. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Finánczy Ernő** (1934): Nevelélméletek a XIX. században. MTA, Budapest.
- Finkey Ferenc** (1944): A jogakadémia története. TIREL K ff/ A IV. 5. Sárospatak.
- Finkey Ferenc** (1915): Ellenvélemény a Sárospataki Akadémia áthelyezésének kérdéséhez. Sárospatak. / Különnyomat / és SRL, 1916. 15. Sz
- Finkey Ferenc** (1944): Emlékképek és élmények életem derűs napjaiból. Sárospataki Református Főiskola, Sárospatak.
- Frommelt, K** (s.a.): Die Sprachenfrage des österreichischen Unterrichtswesens. S: n.
- Fürj Zoltán** (1992): Egyház – iskola – államosítás. Magyar Tudomány 10., 1206-1218.
- Giddens, A** (2000): Szociológia. Osiris, Budapest.
- Glatz Ferenc** (1988): Az újabb kori magyar nemzeti kultúra és a református egyház. In : Confessio, 1.sz 31-42.
- Glatz Ferenc** (1988): Nemzeti kultúra, kulturált nemzet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Glatz Ferenc** (1989): Állam, nemzet, történetírás Közép-Európában. Magyar Hírlap melléklete, 1989. november 5.
- Glatz Ferenc** (szerk.) (1990): Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai (1917–1932). Európa Kiadó, Budapest.
- Gulyás József** (1944): Sárospatak a magyar írók tollán. Kisfaludy Társaság nyomdája, Sárospatak.
- Gulyás József** (1931): A Sárospataki Református Főiskola rövid története. Református Főiskola, Sárospatak.
- Gyáni Gábor–Kövér György** (1982): Magyarország társadalomtörténete. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Halász Gábor** (1981): Iskola és állam. Világosság, 5. szám, 282-289.
- Harsányi István** (1989): Az iskolai tehetséggondozás története Magyarországon. In Ranschburg Jenő (szerk.): Tehetséggondozás az iskolában. 363-389. Tankönyvkiadó, Budapest.

- Hóman Bálint** (1938): Művelődéspolitiká. Magyar Történelmi Társulat, Budapest.
- Horánszky Nándor** (1999): 150 éves az Organisationsentwurf – A dokumentum és hatása gimnáziumi oktatásunkra. ÚPSz. 61–73.
- Huszi József** (1942): Gróf Klebelsberg Kunó életműve. MTA, Budapest.
- Horváth Márton** (főszerk.) (1988): A magyar nevelés története 1. kötet. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Horváth Márton** (főszerk.) (1993): A magyar nevelés története. Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest.
- Hörsik Richárd** (1996): A Sárospataki Református Kollégium gazdaságtörténete 1800-1919. BAZ Megyei Levéltár, Sárospatak.
- Jóború Magda** (1963): A középiskola szerepe a Horthy-korszak művelődéspolitikájában. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Juhász Gyula** (1983): Uralkodó eszmék Magyarországon (1939-1944). Kossuth Kiadó, Budapest.
- Juhász Gyula** (1969): Magyarország külpolitikája (1919-1945). Kossuth Kiadó, Budapest.
- Karády Viktor** (1997): Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867–1945). Replika Kör, Budapest.
- Kelemen Elemér** (1994): Tantervpolitika, tantervkészítés a 19–20. században. Educatio 3.
- Kelemen Elemér** (1996): Az egyházi iskolák a magyar oktatás történetében a kezdetektől a XIX. sz. végéig. ÚPSZ. 5. Sz, 83-93.
- Kelemen Elemér** (2002): Hagyomány és korszerűség. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Keller Márkus** (2001): Két elit-középiskola a Horthy-korban. Korall, Tavasz - Nyár, 188–202.
- Kende Gábor- Kovács Gábor** (2001): A tudáselit középiskolái. Korall Tavasz–Nyár, 170–187.
- Kiss Sándor** (1916): Néhány szó a Sárospataki Református Főiskola Akadémia tanári karának emlékiratára. S. n., Sárospatak.
- T. Kiss Tamás** (1998): Állami művelődéspolitiká az 1920-as években. Gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező munkássága. Mikszáth Kiadó, Salgótarján.
- Klebelsberg Kunó** (1926): Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei. Atheneum, Budapest.
- Klebelsberg Kunó** (1929): Küzdelmek könyve. Atheneum, Budapest.
- Klebelsberg Kunó** (1931): Világválságban. Atheneum, Budapest.
- Klebelsberg Sarolta Gräfin** (1992): Unser Schicksalsweg. Magánkiadás, s. l.
- Kopp Erika** (2000): Református iskolák identitásának történelmi hagyományai. Studia Caroliensia 1. évf, 3.sz. 64–69.
- Kornis Gyula** (1932): Gr. Klebelsberg Kunó. Magyar Kir. Egyetemi Ny., Budapest.
- Kornis Gyula** (1921): Kultúrpolitikánk irányelvei. S. n., Budapest.
- Kornis Gyula** (1927): Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest.

- Kováts Gyuláné** (1990): Kornis Gyula és az 1920-as évek iskolareformja. ÚPSZ 10sz., 942-951.
- Kónya Sándor** (1927): Útmutató megjegyzések az angol nyelv tanításához. Protestáns Tanügyi Szemle, 1. évf. 4-5.sz. 27–39.
- Kriston Pál** (1995): A történetírás története. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kovacsis József** (szerk.) (1963): Magyarország történeti demográfiája. Magyarország népessége a honfoglalástól 1949-ig. Közg. és Jogi Kiadó, Budapest.
- Kozma Tamás** (1992) : Reformvitáink. Educatio, Budapest.
- Kurtán Zsuzsa** (2001): Idegen nyelvi tantervek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Ladányi Andor** (1994): „Nemcsak a gazdasági életben van szükség racionalizálásra, hanem kultúrpolitikánk terén is”. Oktatókutató Intézet, Budapest. / Kutatás közben /
- Ladányi Andor** (2000): Klebelsberg felsőoktatási politikája. Argumentum kiadó, Budapest.
- Láng Lajos** (1886): A közép-oktatás hazánkban 1867–86. MTA, Budapest.
- Lengyel György** (1993): A multipozicionális gazdasági elit a két világháború között. ELTE, Budapest.
- Lendvai L. Ferenc** (szerk.) (1987): A magyar protestantizmus 1918–1948. Tanulmányok. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Maller Sándor** (1998): Gróf Klebelsberg Kunó és a Sárospataki Református főiskola. Sárospataki Református Kollégium Alapítvány, Sárospatak.
- Mann Miklós** (1997): Oktatáspolitikusok és koncepciók a két világháború között. OPKM, Budapest.
- Mannmann, Annaliese** (1983): Geschichte der Unterrichtsfächer 1. Kösel Verlag, München
- Márkus Dezső** (1912): A hatályos magyar törvények gyűjteménye. Az 1881–87. évi törvénycikkek. Franklin Társulat, Budapest.
- Mátyás Ernő** (2000): Az erdélyi szellem. In: Györy István (szerk.): Mátyás Ernő emlékfűzet, 20-34. Sárospatak.
- Mátyás Ernő** (1933): Sárospataki főiskolánk igazsága. Sárospataki Református Theológiai Akadémia, Sárospatak.
- Merényi László** (1978): Boldog békeidők. Gondolat, Budapest.
- Mészáros István** (1997): Magyar iskola: 996–1996. Előadások, cikkek, beszédek. Eötvös Kiadó, Budapest.
- Mike Gyula** (szerk.) (1933): Magyar statisztikai zsebkönyv. Magyar Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Mike Gyula** (szerk.) (1937): Magyar statisztikai zsebkönyv. Magyar Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Mike Gyula** (szerk.) (1938): Magyar statisztikai zsebkönyv. Magyar Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Mitrovics Gyula** (1912): A Sárospataki Főiskola jövője. S. n. , Debrecen.

- Mitrovics Gyula** (1918): A magyar református iskola négyszáz éves kulturális szolgálata. Debrecen Szabad Királyi Városi Könyvnyomda Vállalata, Debrecen.
- Moksony Ferenc** (1999): Gondolatok és adatok. Társadalomtudományi elméletek empirikus ellenőrzése. Osiris, Budapest.
- Müller Ildikó** (2001): A Budapesti Tudományegyetem nőhallgatóságának társadalmi összetétele (1896–1914). Korall 2001 Tavasz-Nyár, 203–220.
- Marton János** (1939): A négyszáz esztendő Sárospataki Református Főiskola – In: Mátyás Ernő (1939): A Sárospataki Református Főiskola. S.n., Budapest.
- Nagy Miklós** (1928): Megjegyzések. PTSz 2. évf.4-5.sz.164-170.
- Nagy Péter Tibor** (1992): A magyar oktatás második államosítása. Educatio, Budapest.
- Nagy Péter Tibor** (1992): A magyar tanügyigazgatás egyensúlyi hagyománya. OKI, Budapest. / Kutatás közben /
- Nagy Péter Tibor** (1995): Vázlat az egyházi és állami oktatáspolitikai két világháború közötti történetéhez. ÚPSZ. 11. sz.50-56.
- Nagy Péter Tibor** (1996): „A történelmi elítélések” című sorozat köteteiről a neveléstörténet szemével. ÚPSZ, 299–303.
- Nagy Péter Tibor** (1997): Neveléstörténelmi előadások. OKI, Budapest.
- Nagy Péter Tibor** (1998): Tantervpolitika a századvégén. Educatio 4sz., 657–677.
- Nagy Péter Tibor** (2000): Járszalag és aréna. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Nagy Péter Tibor** (2000): A húszas évek középiskola-politikájának kialakulása. Századok 6. sz. 1313-1334.
- L Nagy Zsuzsa** (1980): Bethlen és liberális ellenzéke. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- L. Nagy Zsuzsa** (2000): Trianonról. Iskolakultúra, 6-7. 26–32.
- Orosz István** (2002): A debreceni és a sárospataki falukutatás. In: A falu. 137–144.
- Pelles Tamás** (2000) : A pannonhalmi olasz gimnázium. In : Iskolakultúra 11. sz , 61-64.
- Petrich Béla** (1937): A modern nyelvek tanítása. Országos Középiskolai Tanáregyesület, Budapest.
- Péter Mihály** (1916): Indokolt-e a sárospataki akadémiai tanárok állásfoglalása a főiskola akadémiajának Miskolcra való áthelyezése tárgyában? S.n., Sárospatak.
- Pornói Imre** (1995): A nyolcosztályos népiskola és a református egyház. Prot. Sz., 2. sz, 91-106.
- Pölöskei Ferenc –Ránki György** (szerk.) (1981): A magyarországi polgári államrendszerek. Tanulmánykötet. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Ránki György** (szerk.) (1978): Magyarország története. 8.1, 8.2, Akadémiai Kiadó, 2.kiadás, Budapest.
- A Sárospataki Református Főiskola Gimnáziumának Angol Internátusa** (1931) Sárospatak.
- A Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumának Anyakönyve** 1920-1946.
- A Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiájának, Jogakadémiájának és**

- Gimnáziumának évi Értesítői (1920–1948).
- A Sárospataki Református Lapok** példányai 1920–1940.
- Schneller István** (1928): A protestáns nevelésről és a protestáns tanárk
- Tegnap és ma – Adalékok a Sárospataki Református Főiskolának Miskolcra való áthelyezése kérdéséhez. 1916. TIREL, HKB.1/201/i.
- Pölöskei Ferenc(1977): Horthy és hatalmi rendszere 1919-1922. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Pukánszky Béla–Németh András (1994): Neveléstörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Rácz Kálmán (1916): Patak–Miskolcz. Pár szó a Sárospataki Főiskola Akadémia Áthelyezése mozgalmához. S. n., Pápa.
- Radácsy György (1910): Emlékjelek, bizonyságok. Radil Kiadó, Sárospatak.
- Ránki György (1983): Mozgásterek, kényszerpályák. Válogatott tanulmányok. Magvető, Budapest.
- id. Révész Imre (1870): Adalékok a magyar protestáns iskolák autonómiájának történetéhez. Csáthy Kiadó, 2. Kiad., Debrecen.
- id. Révész Imre (1871): A magyar protestáns hitfelekezetek egyházi és iskolai szükségének költséggel való fedeztetéséről. Debrecen.
- Román János (1956): A sárospataki kollégium. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest.
- Romsics Ignác (1999): Magyarország története a XX. században. Osiris, Budapest. A **Sárospataki Református Főiskola Gimnáziumának** Angol Internátusa (1931) Sárospatak.
- A **Sárospataki Református Kollégium** Gimnáziumának Anyakönyve 1920-1946.
- A **Sárospataki Református Kollégium** Teológiai Akadémiájának, Jogakadémiájának és Gimnáziumának évi Értesítői (1920–1948).
- A Sárospataki Református Lapok** példányai 1920–1940.
- Schneller István** (1928): A protestáns nevelésről és a protestáns tanárképzésről. PTSz. 2. Évf. 2.sz. 56-60.
- Somogyi József** (1944): Hazánk közoktatásügye. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest.
- Somogyi József** (1942): Magyarország tehetségterképe. Stephaneum, Budapest.
- Somos Róbert** (2003): Filozófia és politika Kornis Gyula munkásságában. In: Valóság 2. 63–79.
- N. Szabó József** (1998): Magyar kultúra-egyetemes kultúra. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Szabó Zoltán** (1942): Sárospatak szerepe a magyar nemzeti életben – „Péntek esték”-i előadás. Sárospataki Református Kollégium, Kézirattár, 40 25 ch. Tn. Kt. 59.
- Szinyei Gerzson** (1877): Válasz azoknak, akik a Sárospataki Jogakadémiát Miskolcra akarnák áthelyezni. S. n., Sárospatak.
- Szombathi János** (1919): A Sárospataki Főiskola története. Református Főiskolai Nyomda, Sárospatak.
- Szőke Domonkos** (1994): Nemzet, középosztály, reform. Csokonai Kiadó KFT, Debrecen.
- Schröder K.** (1980): Linguarum Recentium Annales. Der Unterricht in den modernen europäischen Sprachen im deutschsprachigen Raum. Band 1,2,3,4. Universität, Augsburg.

Tavaszy Sándor (1938): A nevelés református alapelvei leány- és fiú-középiskoláinkban. Az erdélyi református egyházkerület iratterjesztésének kiadása, Cluj-Kolozsvár .

Tegnap és ma – Adalékok a Sárospataki Református Főiskolának Miskolcra való áthelyezése kérdéséhez. 1916. TIREL, HKB.1/201/i.

A Tiszáninneni Református Egyházkerület Elnöksége (szerk.): A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára. Református Zsinati Iroda, Budapest.

Tőkéczi László (1995): Hóman Bálint művelődési és művelődéspolitikai eszményei.. In : Protestáns Szemle, 2.sz, 108-123.

Újszászy Kálmán (1936): A falu – Útmutatás a falu tanulmányozásához. Sárospataki Református Főiskola, Sárospatak.

Újszászy Kálmán (1938): A falunevelés szellemi alapjai. S.n., Sárospatak.

Vámos Ágnes (1993): Amikor a tanítás két nyelven folyik [...] ÚPSz 11. sz., 11–31.

Zombori István (szerk.) (1992): Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete. S. n. , Szeged.

Zoványi Jenő (1977): Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Magyarországi Református Egyház Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.

IV. Rövidítések jegyzéke

1. Lev. j: Levéltári jelzet
2. ORLE: Országos Református Lelkészegyesület
3. PADOSZ: Pataki Diákok Országos Szövetsége
4. PTSZ: Protestáns Tanügyi Szemle
5. SRL: Sárospataki Református Lapok
6. TIREL: Tiszáninneri Református Egyházkerület Levéltára

V. Summary

Attempt to Modernize the Education Between the Two World Wars (English Teaching in Sárospatak)

1. The changes in Hungary's condition after the First World War – The consequences of independence – Framing independent Hungarian politics – Establishing the Hungarian Diplomatic Faculty – It's necessary to teach new professionals – The appreciation of foreign language knowledge – Developing the Hungarian foreign language teaching – Assuring foreign scholarships – Klebelsberg's concept of educational politics
2. Trianon's effect on the Reformed College of Sárospatak – The town gets to the edge of the country – The schooling region of the college decreases – Announcement of the interruption of the Academy of Law – The Ministry of Education stops supporting the college – The school is driven out of elite education – Looking for a new way of elite education – Maintaining the relationship between the Reformed Church and the political elite and extending it – Considering the possible solutions
3. The relationship between politics and education – Horthy- Bethlen-Klebelsberg – The relationship between the Reformed Church and the English-speaking world – The use of old relations on behalf of the independent country – Relationships between the school and the Scotch Presbyterian Church and the emigrants in the US – The state wants to turn this relationships into account, because Hungary is in a very isolated condition after the First World War – We have to break out from the isolation – The effect of economy and politics on foreign language teaching
4. Preparing for the profile-change – Modern education instead of lawyer-training – Klebelsberg connects the solution of the problem of the school with his national concept – 1 October 1931 – opening the English Boarding-school of Sárospatak in the presence of Miklós Horthy and Klebelsberg – Jubilee celebration

5. The effect of profile-change on the teaching staff and the composition of students – Latin and Greek languages become less important – Assuring teaching of the English language – The fluctuation in the teaching staff increases – The effect of the new profile on the composition of students – The rate of Calvinist students decreases – The rate of students, who have free-profession or clerk of office parents, increases in the English-learning classes – The landed peasantry still thinks, that their children will rise if they enter priesthood – The results of empirical researches
6. The applied methods of foreign language teaching – Assuring native English teachers – Integrating conventional (translation) and modern methods – Implementing the communicative language teaching
7. The first results – Teachers' and students' study tours in England and in the US – Press reaction – Theatrical performances in English in Sárospatak – Attempt to connect education, culture and politics
8. Quitting the education of English language and liquidating the Calvinist school in Sárospatak after 1945